

كتاب بېلگى لرى

كتاب آتى: اۋگى آنە

يازوچى: احمد لطفى قازانچى

اۋزبېك تىلى گە اۋگىروچى: يۇلداش اېش بېك

الفبا اۋگىرىب نشر گە تيارلاوچى: محمد حسن تۇلقين

نشر اېتووچى: تعليمى انتشارات موسسەسى

چاپ يېرى: نگار مطبعەسى

تيراژ: ۱۰۰۰ جلد

چاپ نوبتى: يېرىنچى

اوشبو كتاب فارياب ولايتى اھاليىسى نينگ ولسى جرگە دەگى وكيلى

خانم آصفە شاداب مالى ياردمى بيلن چاپ اېتىلدى.

اۋگىت

ادىبى ائرنىنگ تەقدىراپتلىشى، ادىيات گە بېرىلگن يوكسك بەھا دىر. ادىيات نى شوندى كوچلى ياغدوگە اېگە بۇلىشى كېرەك كە، اونىنگ تائىرى بىر عمر سېزىلىپ تورسىن. ادىيات كۈنگىل ايشى، الھام ئمرەسى دىر. توېغوسىز وجود گە كېلگن اثر مېوھەسىز درخت گە اۋخشەيدى. كىتابخواننىنگ قلىبى دن چوقىر اۋرىن اېلىشى اوچون - اثر كوچىنى اشىرىش دە كۈنگىل دن كورەشىش ضرور. يازوچى لىك نىنگ اېنگ قىين جايى شونەدە كە اثر كىتابخوان گە اۋز تائىرىنى كۈرستە بىلىشى، بوتون باشلى اولادگە خذمت قىلىشى كېرەك. مادامى كە يازوچى يازىش اوچون قۇلى گە قلم آلركن قلم تېرەتېشى و بو قلمنى بوپوك ادىيات اوچون تېرەتېشى كېرەك. قۇلى دە قلمى بار كىشى ھرنسە يازىشى ممكن. لېكن يازىش وقتى دە يازىش دن مقصد نىمە اېكىنىنى اېس دن چىقىرمسلىك كېرەك. ياشلرگە ادىيات اېرمك ايشلىگىنى، آسان ايش اېمسلىگىنى باش دن ايتىپ قۇيىش كېرەك. يازوچى بىر لحظە ھم كىتابخواننى اونوتىش گە حقى يۇق و اۋز ايجادى ايشى دن قناعت حاصل قىلمەگن حالە دوام اېتەدى.

اۋقووچى يازوچى اثرىنى قىزىقىب، شوق بىلن اۋقىمس اېكن، اونىنگ غابەلرېنى تصوير ارقەلى قبول قىلمس اېكن، يازوچى مقصدى قاغازدە قالەوبىرەدى.

تۇغرى بىز نوايى، بابەر، مخدومقولى، مشربلر اثرلرى بىلن تىنىش و اولرنىنگ ھر بىر سۇزىنى آلتىن گە تارتىب آلگودىك. ادىياتىمىز ستونلرى نىنگ ھر بىرى بىز اوچون بىر عالم بۇلگىنىنى فخرلىنىپ ايتەمىز. شونى علىحدە تاكىدلەماقچى من كە قلم كىش بابالرىمىزنىنگ ھر بىرى نە فقط بىز اوچون، بوپوك ادىياتىمىز و مدنىتىمىز اوچون ھم بىر عالم بۇلگن. افسوس كە بىز بو عالملىرىمىزنى تىدق قىلە آلگىمىزچە يۇق. بو دھالرىمىز يازىش دن چرچەمى بىزگە اۋزلرىدن اولكن مىراث قالدېردىلر، اما بىز اولر قالدېرگن خزىنە اثرلرنى اۋقىش گە اېرىنەمىز. غفلت اوپقوسىدن ھلى ھم اوېغنمەگن مىز.

گپ، قۇلىنىڭىز دەڭى اثر حقىدە، بو كىتاب كىم تامانى دن قىسى تىلدە وقىسى
 الفبا دە يازىلگن و كىم اونى سىز اوچون تىلى و الفباسىنى اۋزگرتىرىپ كۆز نورىنى
 توككن، بو تورە وېرسىن. لېكن شونچە زحمت دن كېيىن اونى اۋقىمس دن تاقچە گە
 تېرىپ قۇيىشنى كېچىرىپ بۆلمەيدى. عمرىنىڭىز دە بىر بارھم يىخشى لىك قىلىشنى
 اويلىب كۆردىنىڭىزمى؟ اوندە كىتاب اۋقىنىڭ، يامان لىك قىلىش اوچون كىتاب
 اۋقىمس لىك اۋزى يېترلى. كۆكرەگىمىنى كۆتارىپ يورە من دېسنگ، اۋز يورتىم دە
 مسافر بۆلمى من دېسنگ كىتاب اۋقىگىن. تا سېن كىم لىگىنىڭنى بىلمەسنگ
 يورتىنىڭ اباد بۆلمەيدى. تا سېن كىم لىگىنىڭنى بىلمەسنگ، هېچ كىم سېنى
 تانىمەيدى. بونىنىڭ مېرىسى اېسە اېنگ اولا كىتاب قالدە وېرسە اوشە شىخى نىنىڭ
 اۋزى بۆلدە. اگر ۲۱- عصر كروانى دن ارقەدە قالمەى دېسنگ، معنوى
 قشاق لىكنى ايلدىزدن يۇق قىلماقچى بۆلسنگ، قۇل بۆلمەى خۇر يىشاماقچى
 بۆلسنگ علم - معرفتنى اېگىلش گە جزم قىلىنىڭ. مكمىل حياتنى - آسايشتە لىك
 و سعادتنى هېچ كىم ساوغە قىلمەيدى. اونگە هر كىم اۋز ساحە سىدە، بىراو
 بىلىمى بىلن بىراوعقى بىلن اېرىشەدى. ادبى اثر يازىش اوچون شېھە سىز استعداد
 كېرەك بۆلگنى كېى، اونى اۋقىش اوچون هم كىتاب خوان دە اۋقىش مھارتى بۆلىشى
 كېرەك. اۋقىش فقط كىتابنى اۋقىب بىتىرىش اېمس بلكە يازوۋچى نىنىڭ زحمتىنى
 توشونىپ بىتىش و اۋقىگن دن پند آلىش - اۋرگەنىش هم دىر. سىز عزىز
 كىتاب خوان لىرگە بو اثر و اثرلرنى اۋقىب، اوندن معنوى آذوقە آلىشىنىڭىزنى تىلب
 قالدە من.

عزىز الله آرال

اۇغى ليگىنى سېزدېرمەگن آنه

صاحبقران امير تېمور كۇرەگان تمل تاشىنى قۇيگن بويوك سلطنت ماورالنهرده و بابرى لر حاكميتى هندوستانده انقراض گه يوز توتيشى بيلن جنوبى توركستان (افغانستان) ده تېمورىلر دورىده گللب يشنهگن اولكن مدنيت و ادبيات نينگ پارلاق سيماسىنى چنگ و غبار باسه باشلهگن اېدى. دېمك اۇتگن بېش عصر دوامىده اوشبو حدود ده سياسى حاكميتىنى قۇلدن بېرگن توركى خلقلر جملهدن اۇزبېكلر اۇز مىلى - مدنى قدريتلىرىدن اوزاقلشه باشلهدىلر.

افغانستان اۇزبېكلرى اوزاق يىللر دوامىده مستبد تيزيملر تامانىدن كم سىتېلىب، تىل و ادبياتلىرى تورلى حقارتلرگه دوچ كېلدى. بخارا، قازان و تاشكېنتده نشر اېتىلگن تاش باسمه شعر ديوانلىرى، داستانلىرى همده اۇتميشلىرىدن خبر بېرووچى تارىخ كتابلىرى يا اۇتگه ياندىرىلدى يا كه تورلى شكللرده يۇق قىلىندى. ايرىم افغان تورهلر اينىقسه وزير محمدگل خان مومند اۇزبېكلرگه قرشى ادولف هيتلرگه اېرگشىب عمل قىلگن. هيتلرنينگ: "بىر ملت نى يوقتماقچى بۇلسنگ، اونينگ تىلىنى آل" دېگن گېي بار. افغانلر حاكميتى هم مملكتده اۇزبېك خلقىدن اولر نينگ تىلىنى آليش گه حركت قىلدىلر. اۇزبېكلر فرزندلىرى اوزاق يىللر مکتبلر و تعليم درگاهلىرىده اۇز آنه تىلىده اۇقىش امكانىدن بى بهره اېدىلر، مطبوعاتده اۇزبېك تىلىده نشر اېتىش منع اېتىلگن اېدى. دولت اداره لرى و مکتبلرده اۇزبېك تىلىده سۇزلش جرم سنلگن. فارياب مکتبلرىدن بىرىده اۇز آنه تىلىده گپلهگن اۇزبېك اۇقتووچى نينگ جريمه قىلىنگنى تۇغرىسىده روايتلر بار.

بىر نېچه عصر بويوك محمود كاشغرى، يوسف خاص حاجب، عبىدى، نوايى، لطفى، خوارزمى، بابر، آتايى، اميرى، سكاكى، خجندى كىي اونلب يېرىك ادىبلر و شاعر اثرلىرىنى اۇقىش و اۇرگنیشدن چىتده سقلنگن مملكت اۇزبېكلرى اۇز مىلى ادبياتى گه عايد تورلى كتابلر جملهدن خواجه احمد يسوى نينگ حكمتلىرى، بابا رحيم مشرب ديوانى، خواجه نظر هويدا شعرلىرى همده يوسف و زليخا، بابا روشن،

ابراھىم ادھم كىبى اثرلرنى تاپىپ، قۇلدىن قۇلگە اۆتكىزىپ مسجىدلر حجرەلرىدە اۇقىپ كېلگنلر. در حقيقت تارىخ قەرىدە چقور ايلدىز اۆتگن بو خلق ادبىياتىنىڭ كۆككە سۇيلىشگن مىنگ يىللىك سېر محصول درختىنى ھەر قندەي كوزىنىڭ ايزغىرىن شىمالى اېگە آلمەدى. اۆزبېك خلقى افغانستان قىشلاقلىرىدە اۆز تىلىنى سىقلاندى. گرچىد بو جريان دە يوز بېرگن يۇقتىشلر كۆلمى كىم بۆلمەدى. اۆزبېكلرنىڭ بىر نېچە نىسلىنىڭ اۆز آنە تىللىرىدە سواد چىقرە آلمەگنى و باي ادبى خزىنەسىدىن بېرەلنىش امكانىدىن چىتدە قالگنى ملت پىكىرىدە اچىلگن يىتمىس يارەگە ايلندى. حاضرگى كوندە افغانستانلىك اۇقىمىشلى و سوادلى اۆزبېكلرنىڭ اېنگ كۆتە اكثرىتى اۆز آنە تىللىرىدە اۇقىپ و يازىشگە قادر بۆلمەگنلىكلىرىدىن قىينەلە دىلر.

سۇنگى يىللردە مملكتدە حكىم سورە دىگن دموكراتىك تىزىم بىز اۆزبېكلر اوچون ھەر بىر ساحەدە جملەدىن تىل، ادبىيات و فرھنگ ساحەسىدە فعالىت آلىپ بارىش اوچون اۆتمىش دە مئلى كۆرىلمەگن شرايط يەرەتەپ بېرگن. اوشبو شرايطدىن اۆنئىملى روشدە فايدەلنىش اۆزىمىزگە باغلىق. ھەمدەن آلدىن ياشلرئىمىزنى اۆزبېك تىلى، ادبىياتى، تارىخى، بوكونگى موقعى و اھمىتىدىن خبر دار قىلىش بىلن بىرگە اولر اوچون اۆز تىللىرىنى تۇغرى اۆرگنىش و تۇغرى قۇللىشىگە زمىن يەرەتەش كېرەك. بو گوزەل آرزونى اۆز اۆزىدىن ھم عملگە آشيشى ممكن اېمىس البتە. اوشبو بوكونىڭ آغىر تامانى اۆزبېك تىلى و ادبىياتىنىڭ سناقلى متخصصلرى، يازوچىلرى ھەمدە اۆز آنە تىلى و ادبىياتىنى اۆرگنىش و اۆزلىشتىرىشگە بىل باغلىگن قطار ياشلرئىمىز اېلكەللىرىگە بوكلنە دى.

حاضرگى شرايط دە مملكت اۆزبېكللىرى مىلى و مدنى قىدرىتلىرىنى قىتە تىكلش بىز اوچون اېنگ مھىم و اساسى مقصد سەنلەدى. بوندەي بوكسك مقصدگە بىتئىشىش اوچون تورلى يۇلدىن بارىشگە تۇغرى كېلەدى. اۆزبېكلرنىڭ باي معنوى خزىنەسىنى ياش اولادگە بىتئىزىپ بېرىش يقىن كېلەجكە اىجابى نىتيجە آلىپ كېلەدى. ياشلرئىمىزنى اۆزبېك كىتابلىرىنى اۇقىشگە ترغىب اېتىش قالەبىرسە

كتابخوان يىنگى بىر نسلنى وجودگە كېلتىرىش بىز كۆزلەنگن مقصدگە يېتىپ بارىش اوچون تىشلەيدىگن اساسى قدم بۇلىشى مۇمكىن. بىزنىڭ ياش لىرىمىز قۇلىدە كلاسسىك و معاصر ادبىياتىمىزنىڭ اېنگ يىخسى نمونەلىرى بۇلىشى لازم، افسوس كە معین عاملر باعث افغانستان دە اۇزبېك ادبىياتىگە عاید اثرلر كم دن كم. اۇزبېكستان و دنيا اۇزبېكلىرى ادبى ايجاد نمونەلىرىنى مملكتىمىز ياشلىرى اختىيارىگە قۇيىشگە جدى احتياج سېزىلەدى، بونىڭ بىردن بىر يۇلى لاتىن و كىرىلدە يازىلگن اوشبو كىتابلر الفبالىنى عرب الفباسىگە اۇگىرىپ، چاپ قىلىپ كىتابخوانلرگە يېتكىزىش ضرور.

قۇلىنگىزدەگى "اۇگى آنه" رمانى بىز كۆزلەنگن مقصد سىرى تىشلە دىگن اىلك ادىملردن سەنلەدى. بو رمان افغانستان دە اۇزبېك تىلى و ادبىياتى رواجى اوچون وقتى و كوچىنى صرفلەيدىگن ياش لىرىمىزدن ژورنالست محمد حسن تولقىن سى و حركىتى نىجەسى دە نشرگە تيارلىنىپ چاپ اېتىلدى. اوشبو رماننى هېچ بۆلمەگندە بىر مرتە اۇقىش هر بىرىمىز اوچون مەهم. "اۇگى آنه" رماننى اۇقىپ گۆزەل بىر انسانى قدرىت يعنى حقيقى انسان بۇلىش نىمە اېكىنى يەنە دە يىخسى راق انگلب آلەمىز. بو انسانى قدرىت در واقع، رمان قهرمانى بۆلمىش اۇگى آنەنىڭ اۇگى فرزندىگە بۆلگن مناسىتى تمثاليدە اۇز عكسىنى تاپەدى. بو بىلن بىرگە افغانستانلىك اۇزبېك كىتابخوان اىنىقسە اېندى اۇزبېك ادبىياتىنى اۇقىش و اۇرگىنىشگە قىزىققن ياش لىرىمىز "اۇگى آنه" كىتابىنى مطالعه قىلىش ارقلى اۇزبېك تىلى نىڭ عجايب سۆزلىرى، عبارەلىرى و جملەلىرى بىلن آشنا بۆلەدىلر، اۇزبېك تىلى و ادبىياتى نىڭ كوچ قوتىنى كۇپراق حس اېتە دىلر.

عزىز كىتابخواننى يەنە بىر مرتە اوشبو رماننى اۇقىشگە ترغىب اېتگن حالده، بوندە كىتابلر نشرگە تيارلىنىپ، اۇزبېك كىتابخوانلىرى قۇللىرىگە يېتىپ بارىشى، كىتابخانەلىرىمىز اۇزبېك ادبىياتىگە عاید كىتابلر بىلن تۇلىپ تاشىشىنى ارزو قىلە من.

محمد عالم كوهكن

اۋغى آنە

قوياشنى بهارنىڭ باشى و كوزىنىڭ اداغىدە هر قچانگىدن كۈرە قتيقراق، كۇپراق سيوشىمىزنى تاكىدلشگە حاجت بۇلمسە كېرەك. آدملىر ايلك بهار قوياشىنى عسكرلىكدن قىتگن اۋغلىنى يا كه غربتگە اوزه تىلگن، يعنى اوزاققە كېلىن بۇلىب توشگن قىزنى كوتىب الگن آنە - آنە كىبى قرشيله يدىلر. كوزگى قوياش اېسە به مثالى بيرەم تعطلى دە كېلگن مهمان لاقلى ينه بير كونگە قالىشى اىستلگن سېوكلى فرزند... او بولوتلر بغرىدە باقىشى بىلن باغچەلرگە، صۇفەلرگە، ايوانلرگە، دېرىزە تويىگە كۇرپچەلر سالىنەدى، صحىتلر قورىلىب، تىكىش - بېچىش سىنگرى قۇل يوموشلرگە كىرىشيلهدى.

اپرىل نىڭ باشلىرىدە، ايكى قوتلى اوى دېرىزەسى الدېدە اۋتېرىب هم اېپ يومه لاقىلە-گن، همده تۇر پردە اوزه توشە يانگن اقمشامنى كوزەتە يانگن ايكى عيال اصلېدە كۇپدن ارنىقىب كوتگنلرى - قوياش نورلرى باعث شو بېردە اۋتېرىدېلر.

تاشقىرىدە بالەلر تۇپ اۋىنە ماقدە. اۋىنەدە بىنگىلمسلىك اوچونى، يا كه هلى اىسىب اولگورمەگن بهار هوا سېدە جون جوكمسلىك اوچونىمى اۋرتەدەگى تۇپ ارنىدن يوگىرىشماقدەلر. دېوار تويىدە اېسە ايكى بالەكى اولرنى تاماشا قىلىب تورىشىدى. بىرى ساووق ائگندن قۇللرنى قۇلتىقلىرىگە سوقىب الگن، قراوسىزلىگى كۇرىنىشدىن اق بىلىنىپ تورگن ائتى ياشلردەگى ضعيفگىنە اۋغىل بالە. ايكىنچىسى گۇزەل لباسلر كىغىزىلگن، تازە قىافەلى، اوچ ياشلرگە كىرر كىرمىس قىزەلاق. تىمەگنلر كئەسىنى كىچىگى نىڭ اويده خذمت قىلەدىگن عيال نىڭ اۋغلى دېب اۋىلشلىرى ممكن و شوندىكى گمان قىلىشگە حقلى دىرلر. چونكە، بوندى تىخىمىن قىلىب، حكىم

چىقارېش گە اىستلگنچە علامتلر بار، اما باشقە اۋېلىش گە اساس بۇلگندىن دىلىل موجود اېمس.

اصلىدە بو اىككى بالە - قرىنداشلر. قرىنداشلىكلرى اىككى حالتدە عكس اېتەدى: بىرى شو آندە يانمە يان تورىشلرى، اىككىنچىسى بىر اويدە ياتىب تورىشلرى. اولر نىنگ شو اىككىسى دن باشقە برچە نرسەلرى فرقلى دىر. بىب اىچىشلرى، كىيىنىشلرى و اولر گە قىلىنەدىگن معاملە قرىنداش اېمىلىكلرى گە دلالت بۇلە آلهدى. بىرىنى «بىر دانم، يگانم، دل پارەم، دلېندىم» دېب سېوېشسە، اىككىنچىسى نى «يۇقال، باشلر نىنگ قورسىن» دېبە قوويشسە، بىرىگە هر ساعت جانىم، كۈنگىلىنگ [نى توسەيدى] دېب مراجعت اېتېلسە بو، باشقەسى آچقالگنى نى اېتسە، «آچقالمى اۋل، زهر يې، زقوم يوت» دېب جواب اېتېشسە، بىرىنى بغرى گە باسركن، باشقەسىنى كۈكرگىدن ايترسە، البته، بو حادثەلر، اولر نىنگ قرىنداش اېكنى گە دىلىل سنەلەدى.

آلتى ياش لردە گى اۋغىل بالە بوندن اوچ آى اول - اوچ ياشلر يدە بېتىم قالىب، اۋغى آنە قوليدە شو حالگە توشدى: بىر بالە كۈترە آلىشى مشكل بۇلگن قهر و قىين-چىلىكلرنى، حيات اچچىقلىكلرنى تاتدى، تياق يېدى. كۈرگن كېچىرگنلرى اىچىدە تامان اونوتگنى آنە مەهرى، آنە شىقتى... اونىنگ اوچون انە شو اوچ يىل اوچ عصر قَدَر اوزاق كېچدى. شو اوچ يىل اىچىدە لاقىل بىرار مرتە تصادفن بۇلسە هم «جان بالم» دېگن سۆزنى، افسوسكە، اېشىتمەدى. اونىنگ قولاقلىرى بوندە يىخشى سۆزلرگە تشنە، قلى اېسە زار بۇلدى. بو بالە نىنگ وظيفەسى كىچىگى گە قرەش، اونى آوونتىرىش، اۋىنە تىش، بېشىگى نى تېرە تىش و سنىحە خانىم كۈرستگن ايشلرنى بجرىشدن عبارت.

حاضر بو ايكي قرينداس تۇپ اۋينه ياتگنلرنى تاماشا قىلىشماقده. تۇغرى راغى، كته-سى تاماشا قىلە ياتگن كيچىگى گە كۇز و قولاق. اۋينى رۇبەرەدن كۇرىش قولى تويولەدى. سىنگلى سىنى قرشى طرف گە آهسته يىتكلى باشلەدى. كۇزى بالەلر اۋينه ياتگن تۇپده، عكسى گە آليپ تۇپ سىنگلى گە كېلىپ تېشى مەمكىن. او فقط شونىنگ اوچون دقتنى تۇپگە قرەتگن، اۋيننى ايسە تاماشا قىلماقچى اېمس. اۋزى اۋينمەگچ، تاماشدان نى فايدە؟ بو احتياط سىنگلى سىنى يىخسى كۇرگنى اوچون مى؟ يۇق، چونكە بىرى هر جەتدن سېوگى گە، ايكىنچى سى نفرت گە دچار بۇلگن قرينداسلرنى نىنگ بىر- بىرىنى يىخسى كۇرىشى دريانىنگ تېپە گە آقىشى دەى گپ. اونده بو حرەت نىنگ سىبى نىمە دە؟ بو بالە اۋزى يىخسى كۇرمەگن قرينداسىنى نېچون بو قدر جدى جەد بىلن قۇرىقلەيدى؟ جواب عادى: كلتك يېشىدن قۇرقىش... ھە، شو قۇرقوو بۇلمسە، تياق اېمسدى... باى بالەلرى يېگن شاكالاتدن كۇپراق تياقلر... اۋرنىگە مەر- شىقت، مروت كۇرسە اېدى، بلكە قرينداسىنى بوندن كۇپراق اۋىلردى. جانى اچىپ، يىخسى كۇرىپ، اۋزى ايستب قوردى. شىقت و مرەمت يولدوزلر نە قدر اوزاق اېكن، او اۋزى گە يوكلنگن يوموشلرنى كۇنگلېدن، مەر يىلن ادا اېتە آلمس اېدى.

يۇل اۋرتەسى گە كېلگندە قىزە لاق نىنگ آياغى قىرىلىپ، يىقىلىپ توشدى. بالە اونى درحال تورغزدى يو، فرىادىنى تۇختە تالمەدى. او قىزە لاقنى قوچىپ چېت گە يىتكە-دى، كىيملىرىنى قاقە باشلەدى. قىزچە يىغىدن تىنمىدى. قرشى تاماندن اچىلگن اېشىكدن بىر عىال نىنگ باشى كۇرىندى. اطراف گە نلگەلەدى، بالەلرنى كۇردى. يۇلدە اېركك يۇق ليگىنى بىلگچ، تېزراق يۇردى:

- رذيل، ينە بالەنى يىغلتىنگ، حاضر سىنگە كۇرسە تىب قۇيەمن!

يوقارىدىن آچىلگن دېرژەدن ياش قىز آواز بېردى:

- سانحه خاله، اسماعىل نىنگ عىيى يۇق. باله اۋزى يىقىلدى. اۋز كۈزىم بىلن كۆردىم. سانحه خانىم، اونىنگ بو ارەلشووېدىن ممنون اېمس ليگىنى تاكىدلەگن آھنگدە جواب بېردى:

- يىخشى قرەسە يىقىلر مېدى، سىنگىم؟ كۆر بۇلگور، ھېچ قرەمەيدى گۆدككە.

سۇنگ بالەلرگە اوڭيرىلدى. يوقارىدەگى قىز:

الله حقى، او عىبدار اېمس!- دېپە بقىردى. لېكن سانحه خانىم قولاق سالمەدى، كتە- سىنى بىر ايكى شىپلاقلەگىچ، كىچىگىنى قوچاغىگە آلدى:

- كېل قۇزىچاغىم، يگانم! سۇنگ اسماعىل گە اوڭيرىلدى: اۋىلتىرمە، ايكى ترسكى نىمە دېگن گپ؟ ناق آياغىم نىنگ آستىگە آلىپ تېپكىلردىم كو... - دېپە اۋدەغە يىلب، بالەسىنى يىتكىل او بى تمانگە يۇل آلدى.

اسماعىل نىنگ ناحق جزالنىشى اۋىنە ياتگن بالەلرگە تېكىن تاماشا بۇلدى. ايكى دىققە دوام اېتگن بو شىقت سىز واقە اولرنى تىنچلتىردى، حتا دم آلدىلر.

اسماعىل يىغلر اېكن، اولر ينە اۋىنلر گە بېرىلىپ كېتىلر. بو آرەدە يان تاماندەگى اېشىك آچىلىپ، ھلىگى بقىرگن قىز چىقدى و اسماعىل نى چقىردى:

- اسماعىل! اسماعىل!

اسماعىل قەيرىلىپ قرەدى.

- بوياققە كېل!

باردى، قىز اونى اىچكىرىگە تىكلىف اېتركن:

آل، منە بولرنى، يى! منە بونگە اېسە كۈنگلىنگ اىستەگن نرسەنى ساتىب آل،- دېپە قۇلىدەگى قندلرنى اونگە اوزتدى. باشقە قۇلىدە اېسە اېللىك قوروش بار اېدى.

- كېرە كەمس، فاطمە آپە.
- آلمە سنگ خفە بۇلەمن، آپە دەمىسن.
- اسماعىل ھىقلەشىنى باسەلمەدى. «بولر نىمە گە ھەم بېردى، ھېچ قندەى فايدەسى يۇق»، دەگندەى آلدى. چۈننگى گە سالدى.
- كېل يوزىنگنى يىخشىلب يوو، اسماعىل، دەب فاطمە زىنەدەگى كتارەگە تىھەنىب
وزەلدى، اسماعىل ھىقلەب:
- آپە، اۋزىم يووھەمن، آوارە بۇلمىنگ.
- مېن قويوب تورسەم، يىخشىراق يووھەسن. قولاق سىز بۇلمە! اسماعىل يوزىنى
يوودى. فاطمە ساجىق كېلتىرىپ بالەنىنگ يوزىنى اريتدى و اۋيىب قۇيدى.
- بىر نرسە كېرەك بۇلسە، يانىم گە كېل، مىلى مى، اسماعىل.
- اسماعىل اونىنگ كۇزلىرى گە قرەدى. اېزىلىپ قرەدى. كۇزلىرى يىنە ياشلىدى.
- مېنىنگ ھەم سىزدەى آپە بۇلسەيدى؟! - دەب چۈننگىدىن چىقرىگن كېر رۇمالىچەنى
كۇزلىرى گە آلىپ باردى.
- مېن سېنىنگ آپەگە اېمىس مىنى، اسماعىل؟! دايم يانىم گە كېلىپ تور.
- قندەى كېلەمن؟ بو بېرگە كىرگىنىمىنى كۇرسە، اۋلدىرەدى مېنى.
- تاشقىرگە يۇنەلىپ، اۋز اېشىكلرى گە بىر قرەب قۇيدىدە، دېوار تىگى گە ياغى بىلن
قۇللىرىگە تەيىنگىچە چۇنقىيىپ اۋتيردى و يىغلىە باشلەدى.
- سانحەخانىم اسماعىلنى اورىپ ذوقلنگىنى كىبى ذوق آلدى. جىتتىن چىققن نرسە فقط
تىياقىمى؟ ياخود تىياق نىنگ جھەنمدن چىققن تورى يۇقىمى؟ مادامى كە، جىتتىن چىققن
اېكن، نېچون سلمە بىلن بىرگە تاتمەيدى بو تىياقنى؟! اسماعىل كىچىك باشى بىلن
بولرنى توشونگندەى بۇلر، يىغلر، فقط توزوكراق، تۇغرىراق جواب تاپەلمەسدى.

تاپكندن نې فايدە؟ تياق چتتندن چيققن مى ياكە دۈزخدن مى، بىر بىر اسماعيل نىنگ جانىگە عذاب بېرەويرەدى كۈ، اسماعيل شۈندەى خياللر بىلن بند بىر پىتدە يوقارىدە ايكى عيال ۈرتەسىدە شۈندەى صحبت كېچردى:

- پستدە نىمە قىلىپ يورويدينگ، فاطمە؟

- اسماعيل نىنگ كۈنگلىنى كۈتاردىم، انە.

- بىراونىنگ بالەسى بۇلسە، سېن گە نىمە، قىزىم؟ انەسىنى بىلەسن كۈ، دماغىدن قورت ياغەدى. نېگە ارەلشەسن دېمەيدى مى؟...

- دېسىن، انە، دېب كۇرسىن؟! ظلم اېمس مى گۇدكىنەگە؟! انەسى بۇلمسە، شۈنچە اېزىش كېرەكىمى؟ اصلىدە انەسىزلىگىنى بىلدىرمىسلىگى ضرور كۈ... بونىنگ ۈرنى گە بۈندەى ايش تۈتسە، جان چىدەيدىمى؟

- بو انسانلىك اېمس، اما نە چارە، نىمە ھم قىلدىنگ؟!

كىم گە داد دېسىن، كىم گە تۈشۈنتىرەسن، قىزىم؟! ھمە يېردە شۈندەى. قىسى اۋگى انە يېتىم بالەلرنى بغرى گە آلىيدى؟! اۈز بالەسىدەى كۇرىيدى؟ اۋگى لىك قىلمەگن اۋگى انە بارمى؟ قنى بۈندەى فضىلتلر، قىزىم؟

- مېن گە قالسە، بو بالەگە ظلم قىلىنمەسە دېمىن. اۈز دردى اۈزىگە يېتىب آرتەدى. انە مېرى گە محتاج، كۈنگلى وىران بالەگە قندەى معاملە قىلىشماقدە، بىلمەدېم. قندەى انسان بۈندەى معاملە قىلەدى، قىسى اخلاق كىتابىدە بۈنگە ۈرىن بار؟! قەى وجدان بۈنگە چىدەيدى، بىلمەدېم، انە، بىلمەدېم...!

شۈ كېچە فاطمە، اوخلى آلمەدى. كۈزلرىنى ياشى بىلن اسماعيل نى كۇرر، او بىغىلر، تۇختاوسىز بىغىلردى. بو بالەنىنگ يالغوز عىبى - انەسىنىنگ اۈلگنى، يېتىملىگى. اصلىدە، اونگە بو ياشدە پرورش، انە مېرى گە محتاج غملى يورگى گە، محزون

كۈنگلى گە ملەم ضرور اېدى. لېكن قىدە ملەم؟! قنى، او مەربان انسان؟!
 انسانى لىك امريگە قولاق توتگن بارمى؟ مروت، مرحمت بۇلدىن يورگۈچى قنى؟
 قنى، اۈز دىنى بورچىنى اۈيلەنگنلر؟! قەبىردە؟! اخلاقى وظيفەسىنى اۈتەيدىگنلر قىدە،
 قياقدە، قنى؟!

اگر جناب پىغمبرىمىز توغىلمىسدىن يېتىم قالگنلر اېسلىسە، هر يېتىمگە قىلىنگن
 يىخىلىك الله حضورىدە اول دانگە قىلىنگن يىخىلىك سىنگرى قبول قىلىنىشى
 اۈيلىسە، شوندى حادثەلر صادر بۇلمىدى؟! اصلىدە كتە آدم ھم كۈتارە آلەمىدىگن
 يوك بېچارە، ياشىگىنە گۈدك يىلكەسىگە قۇيىلگن اېدى. آنەسى وفات اېتگندىن
 بوپان حىاتى ويران، كۈنگلى چىلپىچىن، دىئادىن بىزگن. بىزدىرۈچى تباقلر، حقارتلر پى
 درپى ياغىلىب، پېشمە - پېش كېلىب تورر، فقط يىخى سۈز، مەر و مروت، مرحمت
 قولى تصادفن بۇلسە - دە، ھلى اونىنگ دروازەسىنى، كۈنگىل اېشىگىنى آچمە -
 گندەى... ھە، جىگىنە اسماعىل بو حالگە برداش بېرر، اىستر اىستىمىس بو
 آغىرلىكلرنى كۈتاردى. كۈتارمىسدىن نىمە ھم قىلردى؟! ارزىمىس خطاسى اوچون ھم
 كلتكەلەياتگن اۈگى آنەنى پرورش قىلمىدى؟! اونگە يا كە آنەسىگە بولرنى ايتىب،
 دردىگە درمان تاپمىدى؟! اسماعىل اوچون بو ايشلر غايت مشكل اېدى. آنەسى
 يانىدە ھم اۈگى آنەسىدىن كۇپ بار حقارت اېشىتگن، كلتكە يېگن، اما آنەسى اونىنگ
 يانىنى آلەمگن. آقلى بىران مرتە اۈگى آنەنىنگ قۇلدىن توتەمگن. يۇقسە، شوندى
 بۇلمىدى؟ لاقل آقشام اويگە قىنگن آنەسىنى خرسندلىك بىلن قرشىلىب، قوچاىگە
 ائىلمىدى؟! قچان بونگە جرئت قىلەلگن؟ فاطمە بوندەى حالتگە شاھد بۇلمەگن.
 اما آقشام اويگە قىتگن آتە قرشىسىدە باشى اېگىك، اۈيلى - اۈيلى اويگە كرىب
 كېتگن محزون اسماعىل نى كۇپ كۇرگن. بلگە بىر آز كېسىن بو كىچىلىكلر باتر و

او آتەسى نىنگ كۈنگلىدىن توتر... بلکہ هر كيم اۋز عىبى اوچون اۋزى جزالنتر... بلکہ قىرنداشى قىلگن خطاسى اوچون اسماعيل جزالنمىدىگن كونلر كېلر...

ايكى هفته چە اول اونىنگ كۈنگلىنى كۈتارىب:

- اسماعيل، اونىنگ قىلمىشلىرىنى آتنگە ايتمەيسنمى؟ مېنى كۈپ اورەدى دېمەيسنمى؟ دېشى بىلن اسماعيل نىنگ باشى اېگىلدى:

آتە مېنى يىخشى كۈرمىدى كو... كېچەسى تىزەلرگە اۋتىرماقچى بۇلسم، آنمگە قرەيدى، قرەيدىو، مېنى سورىب قۇبەدى. او سلىمەنى كېلتىردى:

كپكتە بۇلگنى سويمسدىن منە بونى اېركەلت! آتە هم اونى اېركەلتدى.

اسماعيل بولرنى ايتىب يىغلەدى، فاطمەنى هم يىغلندى. توشگىدە شولرنى اۋىلب اوخلەياتگن فاطمە گاه اۋنگە، گاه چىگە اغدرىلر، اۋرتتار اېدى. ايكى آى اۋتدى.

بىرەم كېلدى. عادتگە موافق بالەلر اېشىك مە - اېشىك يورىب، قۇل اۋپردىلر. اسماعيل هم بىرەم كونى آتەسى نىنگ قۇلىنى اۋپدى. آتەسى هم اونى بىرگە آلدى،

قوچاقلەدى، يوزلرنى اۋپدى. بىرەمدە چۈنتىگى گە توشگن بېش اۋن كورىش و كىيگن يىنگى لباسلرى اۋز يۇلىگە، اسماعيلنى قووانىترگن آتە قوچاغىدە بېش دىقە

اۋتىرىش، آتە چەرەسىنى آچىق كۈرىب، شىرىن سۇز اېشىتىش اېدى. حتا اۋگى آنە-سى اونى سويب، قوچاقلە اۋپدى. بىرەم قندەى گۈزەل، قندەى تاتلى! هر كون

بىرەم بۇلسەيدى، دېب اۋىلندى. اول بونى دۇستلرگە انگلىتىشنى اۋىلەدى. آتە مېنى سويدى دېماقچى بۇلدى. كېيىن بو فکردن واز كېچدى. اويدن چىقىب تۇغرى

فاطمە اۋپەسى نىنگ اېشىگى گە يوردى. نىمە اوچون؟ اونى توشونگنى يالغوز او بۇلدى، كۈزىاشىنى او سىدىردى، هر نېدن آرتىق، محتاج بۇلگنى شىقتىنى، مېهرنى

اوندىن كۆردى. قاي وقت كلكلنسه، فاطمه آپه همدرد بۇلدى. كۈنگلى تىلى تاپدى. شونىنگ اوچون اسماعيل ابىنگ اول اونىنگ اويى گه يۇل آلدى. ابىشىك اسماعيل قۇل اوزتگىدىن اول آچىلدى، آچىق چهره فاطمه آپه اونى تكليف ايتدى. كېلىشىنى دېرزدەن كۆردى.

آپه... - دېهه اونگه تلىپىدى.

- كىرمەيسىنمى؟ قاچەدىگىن گه اۇخشىب تورىيسن. شوندىمى؟ دىيادە سېنى يالغوز تشلب قۇيمەيمىن.

اسماعيل نىنگ اۋزى هم كىرىشىنى، بېش دىقەه آپهسى نىنگ يانىدە اۋتيرىشىنى جودە- يىم اىستردى. اما اونىنگ وىران كۈنگلىدىن، توشونمىكن، اىستەمى قالمىمىكن دېگن ھدىكلر اۋتدى. او كېچىرەياتگن حىات مەرگه محتاجلى ھېچ كىم تامانىدىن سېويلمىسلىك حسى نى كۈنگلى گه سىنگدىرىپ يوبارگن بۇلىپ، فاطمه آپهسى يانىدە اۋتيرىش اونگه يوك، ملال كېلىشى ممكن لىگىنى اۋىلەماقدە ابدى. يوقارى چىقدى. قۇلر اۋىپلدى، دعالر قىلىندى.

- بوگون اتم مېنى سويدى، آپه. بغيرىگه آلىب ابركلەدى.

- بو- طىبعى، اسماعيل، او- سېنىنگ اۋنگ. البته شوندى قىلەدى.

- ھر كون بوندەى اېمس كو...

- اېندى شوندى بۇلەدى، انشالله.

- اسماعيل اوزەتىلگن قندلردن بىردانە آلدى.

- يىنە آل، اسماعيل.

- پىتەدى، آپه. بۇلەدى. رحمت.

- يۇق، بۇلمىدى، مەنە بونى مەن اوچون آل. مېنى يىخسى كۇرسنگ، آل. اسماعيل
ينه بىر دانە آلدى. او نىمەنى دىر ايتماقچى ابدى. باشىنى سىل اېگدى:

- آپە، سىزگە بىر گپ ايتەيمى؟

- ايت، اسماعيل.

- كېچقرون اتم مېنى مزارگە آلىب باردى. مېن گە انە نىنگ قېرىنى كۇرستدى. «قرە
اۋغلىم، بو بېردە اننگ ياتىدى. اۋقى!»- دېدى.

- اۋقىدىنىڭ مى؟!

- «فاتحە» اۋقىدىم، آپە، «الحمد» نى. اما، راسە يىغلەدىم. او فاطمەگە بو گپلرنى ايتە
تورىب كۇزلرىگە كېلگن ياش تامچىلرىنى تۇختتەلمەدى. كېتماقچى بۇلىپ، اۋرنىدىن
توردى. فاطمە درحال قۇللىرىدىن توتدى.

- قياققە بارەسن، اسماعيل؟ مېنىڭ بىلن شونچە گىنە اۋتىرەسن مى؟ آدم آپەسى-

نىنگ يانىدىن ھم شونچە تېز كېتەدىمى؟

اسماعيل فاطمە آپەسى نىنگ كۇنگلىنى كۇتارىش اوچون يەنە قىتىپ اۋتىردى. سىل
فرصت اۋتگىچ:

- اېندى كېتەي، آپە،- دېب قۇزغلىدى.

- مىلى، بار. اما يەنە كېل، كوتەمن.

اسماعيل چىقىدى. سۇنگ قياققە كېتگىنىنى ھېچ كىم بىلمەدى. او انچە وقت محللە
انچە وقت محللەدە كۇرىنمەدى. اگر گۇرکاوا اۋشە كونى جايىدە بۇلگندە، آلتى - بيتى
ياشلىردەگى بىر بالە نىنگ اېشىكىدىن كىرىپ، شاشە- پىشە قېرىستان آرەلب كېتگىنىنى
كۇرگن بۇلردى. بو بالە اۋشە توندا زيارت قىلگنى كېلىپ، انەسى نىنگ قېرىنى بىلىپ
آلگن اسماعيل ابدى. اوندىن باشقە بالە بونگە قادر اېمىدى. او دىئادە شو بىر اويوم

توپراقده گیدېك افتىنى ھېچ يېردن، حتا آتەسىدن ھم تاپە آلمىگنى و شونىنگ اوچون - كىم آتەسى بىلن اۈزى اۈرتەسىدە بېگانەلىك پىدا بۇلگىدىن بو يىرگە كېلدى. چايىب كېلدى. ھر كىم كۈنگىل خۇشلىك اوچون شاشگن بىرەم يامىدە تۇيىب - تۇيىب يىغلماق، يىللر كۈنگىلگە چۈكتىرگن دردلىرىنىڭ بىر قىسمىنى يىنگىلتماق اوچون كېلگندى اسماعىل...

بىرەم اۈن بېش كېچە - كندوز بۇلدى. اۈگى آنەنىڭ اسماعىل توغرىسىدە بېرگن معلوماتى آتەنى اۈبلىنتىرىپ قۇيدى. اونىڭ ايتىشىچە، اسماعىل تېز- تېز قىياقلىرىگە دېر كېتەر، يىرىم ساعت، بىر ساعتگچە ھېچ كىم اونى كۇرمىس مېش. اۈزىدن سۇرلەسە:
- اۈينەدېم، دېب قۇيە قالر، باشقە جواب آلىنمىدى.

ىنگى خاتىنىڭ رايىگە قرەب بوگونگچە اۈز اۈغلىگە اۈگى آتە قىياقلىرىدە بۇلماقدن باشقە نرسە قۇلدىن كېلمەگن آتەنى اۈى باسدى. بالە قىياققە كېتىشى مۇمكىن؟
باشقە مۇھلەلرگە اۈينەگنى بارىپ، او يېردە بالەلردن تىياق يېپ قېتىگنى اېسىگە توشدى. اېزىلدى، اسماعىل اۈزى اوچون مۇلقا حضور سىز بو اويدن اوزاقلەشىشى طىبعى اېمىسى؟! اىككىنچى مرتبە اويلنگندىن كېيىن آتە صفتىدە اۈغىل اوچون ھېچ نرسە قىلمەدى. آتە بونى اىلك بارە بوگون حس اېتدى و اۈز قىلیمشلىرىنىڭ كېچىرىلمىس گناھ اېكن لىگىنى انگلەگندەى بۇلدى. اونى اېچىدىن قىيىن چىقەياتگن بىر ندا اېزدى. وجدانلى بىر اۈگى آتە اسماعىلگە سېندىن كۇرە يىخىشراق مۇاملە قىلر، مۇھلەلر راق بۇلردى. توردى، تىشقىرگە چىقدى. كۇزىشلىرىنى سىدىرماقدن باشقە بىر چارە تاپە آلمەياتگندەى.

ايگى كون اۈتدى. ھوا انچە اىلىپ قالدى. دۇكانلارنىڭ اېشىكلىرى اچىلدى. كۇركلرنى تۇلدىرىپ - تۇلدىرىپ بەھار ھواسىنى آلدەيگن دۇقلى دملر باشلىدى. بىر

دۈستىنىكىدە مەھماندارچىلىكىدە اۋتېرىپ، چاينىڭ آخىرى يوتومىنى ھۇپلاركن كۈزلىرى بىردىن كتە - كتە آچىلىپ كېتىدى. او كۈچەدە يوغورىپ كېتە باتىگن اسماعىلنى كۈرىپ قالدى. مېزبان بىلەن خىر خۇلشىش گە ھەم صبرى چىدەمسەن اسماعىل نىڭ آرتىدىن توشدى. اسماعىل آرقەسىگە قرەى دېمىدى. بېش دىققە- لردىن سۇنگ قېرىستان اېشىگىدىن اول آلتى ياشلردەگى بالە، اوندىن كېيىن بىر كىشى كىردىلەر. اونىڭ قىدەلىگى اېندى معلوم اېدى. اول مزارچى گە اوچرەدى. مزارچى بو بالە بىر اىگى ھەفتەدىرە، قېرىستانگە سېرىقتىناو بۇلىپ قالگىنى، شاشە- پىشە، حتا يوغورىپ كېلىشى و بىر آزدىن سۇنگ قىتىشىنى ايتدى.

مزار باشلىرىدە ھېچ كىم كۈزگە تىشلىنىمىدى. آتە عىبلنگن قۇبى اسماعىلنى اخترە باشلەدى. اۋغىل ھەدەپ كۈزگە تىشلىنەويرمەگچ، فاتحە اۋقىب كېتىش اوچون مرحومە خاتىنىنىڭ قېرى تامان يۇنلدى. اۋن ادىمچە مسافە قالگن اېدى كىم، مزارنىڭ نرىگى طرفىدەگى غلطى بۇتە گە كۈزى توشدى. بۇتە گە يقىنلەشىپ، شاخنى كۇتارىش اوچون اېگىلىشى بىلەن خىرتدىن دانگ قاتدى. كۈزلىرى كاسەسىدىن چىقىۋەدى بۇلىپ، بىر ھەملەدە بۇتە شاخنى چىتگە تارتدى. بۇتە تگىدە اسماعىل نىڭ ضعىف وجودى كۇرىندى. چقورلىگى بىر قىرچچە كېلەدىگن، ياتىگندە اسماعىل نىڭ بۇيىگە ماس بىر جاي قازىلگن. اسماعىل شو چقورده آزى مزارگە تېگر درجەدە ياتىدى، يوزىگە بۇز پرچەسى ياپىلگن. اوستىدىن بۇتە آلىنىشىنى سېزىر- سېزىم اسماعىل ياتىگن جايىدىن اىرغىپ توردى. قرشىسىدە آتەسىنى كۇردى. سكرەب توررىكن بىرىنچى قىلگن اىشى يوزىدەگى بۇز ترچەسىنى چۇنتىگى گە سالماق بۇلدى. ھر اىكسى كوتىلمەگن بو اوچرشوو ھىجائى اىچرە قۇرقوو و خىران ارەلش بىر- بىرىگە تىكىلىپ قالردى.

اسماعيل آياق تاووشلرىنى اېشىتىگن، بىراق زىارتچى اونى سېزمىدىن اۋتىپ كېتىش گە ايشانىپ، جېم ياتگن اېدى. كۆردى كە قرشى سىدە آنەسى تورىدى. شو آنە توپراققە ايلنگن آنەسى و يېتىملىك جمعى كە آزارلىرىنى چېكىش گە سبب بۇلگن آنەسى آرسىدە اېدى او، قاچىش كېرەك مىكن؟ نېمە قىلسە اېكن؟ اسماعيل حاضر بو سواللرگە جواب بېرە آلهدىگن حالتدە اېمسدى.

- بو يېردە نېمە قىلەيپسن، اۋغلىم؟

- آنم نېنگ قوچاغىدە ياتىمىن.

- شوندى ھم بۇلەدىمى، بالم؟ آننگ اۋلگنى گە نېچە يىل بۇلدى؟! اخىر او توپراققە ايلەنېپ كېتگن كو.

- مىلى، مېن اونىنگ توپراغىنى ھم يىخى كۆرەمن. اېندى بو يېر مېنىنگ اويىم، دېدى او قۇلى بىلن قازىلگن جايگە اشاره قىلىپ. آنە باشقە چىدە آلمەدى، آنەسى- نىنگ توپراغىدن باشقە اۋكىنەدىگن يېرى و كېمسەسى قالمەگىنى انگلەگن بالە- سىنى بىرگە باسىپ ھۇنگ - ھۇنگ يىغلەى باشلەدى. بىر مدت شوندى يىغلەگچ:
- يور، اۋغلىم كېتەمىز، دېب قۇلىدن توتدى و او يېردن چىقىدىلر. اۋن - اۋن بېش قدم تشلەگچ بىر نېمە اېسىگە توشىپ سۈرەدى:

- يوزىنگە يايىپ آلگىنىگ نېمە اېدى، اۋغلىم؟

- اسماعيل كېسەسىدن بۇز پرچەسىنى چىقاردى:

آنم نېنگ كۈلەگىدن اوزىب آلدېم. بوندى اونىنگ ھىدى بار توش، قوياش حرارتى كوچە يانتگندە قېرىستاندن نەقدر گناھكار و بې مېرلىگىنى انگلەگن آنە ھمدە اونىنگ آنە مېرىدن محروم بۇلگنى اوچون آنە خاكىنى يوزىگە سورتىپ، آنە توپراغى گە باش

اوروشدن باشقە چارەسى قالمەگن طالع سىز اۋغىل چىقىشماق دە. توندە، اسماعىل اوقۇوگە كېتىگچ، بو حادثەلرنى بىر- بىر انگلنگن آتە خاتىنى گە مراجعت قىلدى:

- بىر نرسە گە عقلىم يېتمە يېتى. اسماعىل آنەسى اۋلگندە اونى تىيىدىگن حال دە اېمىدى. اونىنگ كۈيلىگى قە باقدن بۇلدى؟

سانحە خانىم جواب بېردى:

- كېچە اونى يىغىشتىرە ياتگندە اېسكى كىيملرنى تىخلە ياتىب اونگە آنەسى نىنگ كۈيلىگىنى كۈرستگندىم. او اونى قۇلىگە آلدى، كۈزلىرى ياشلندى. مېن آرتىقچە اهمىت بېرمىس دن كۈيلىكنى اونىنگ قۇلىدن آلىب قۇيىدىم. او تىخماننى تىتكىل ب اۋشە كۈيلىكنى تاپدى- بو كۈيلىكنىنگ نىق كۈكسىدن بىر پىرچە قىرقىب آلگن اېدى. اۋشە كوندن اعتبارن اسماعىل نىنگ اويدەگى احوالى آزگىنە يىنگىلىشىدى. اېندى اسماعىل بعضىدە بىر تىزەسى گە سلمەنى آلگن آنەسى نىنگ قوچاغىدە اۋتىرىش دۇقىنى تاتىر بو حال دن سانحە خانىم نىنگ قاواغى ھم اولگىدە اۋ بولمىدى. اېندى اسماعىل ھم آچىق چەرە بىلن يۈرە باشلەدى. اوللىرى آقشامدە اويگە قىتىگن آتە- سىنى باشى ھم حال دە كوتىب آلگن اسماعىل اېندى آنەسى كېلىشى بىلن يۈگىرىب بارەدىگن و اونىنگ قۇلىدن اوشل ب اويگە يانمە - يان كىرەدىگن بۇلدى. اونىنگ حىياتىدە كۈزگە كۈرىنلى اۋزگىرىشلر بۇلگىنىنى بىلگن قۇشنى لرى نىنگ ھم وجدانلىرى اېندى خاطر جمع اېدى. اول فاطمە... آتە - اۋغىل قۇل اوشلشىب اويگە كىرىشركن، بعضن اونىنگ ھم كۈزلىرىدن قىناق تامچىلر مەر و شىقت تۇلە كۈكسى گە اېنردى.

فاطمە بو يىل اۋن توقىزگە قەم قۇيىدى. بو ياشگە پاك، وجدانى آلدىدە اويلمەيدىگن بىر حالگە كىردى. قرآن اۋقىمانى آنەسىدن، نماز اۋقىماقنى آتە - آنەسىدن، تربىيە و

آدابى اولر بيلن بيرگەلىكده اۋز وجدانىدن اۋرگندى. هر چهتنن عيال دېگن نامگە مناسب بۇلدى.

آتەسىدن يېتىلچە دىنى معلومات آلدى. الله هر نرسەنى كۇرگۈچى، اېشىنگۈچى، بيلگۈچى اېكىنى، يىخى يامان قىلگن ايشلرى حسابىدە اونىنگ حضورىدە بير كون حساب بېرەجگى، بو ايشلرنى چپ و اۋن يېلكەسىدەگى ايكى كاتب فرشته يازىب بارەجگىنى بيلش بيلن كۇزلىرى ياشلدى. شو كوندن باشىنى اۋردى، كۇپچىلىك آرسىدە اۋزىنى قندەى آدابلى توتسە، يالغوز قالگندە هم شونگە قتيق عمل قىلدى.

عياللر تۇپلەنىشگچ، بىملال آچىق - ساچىق اۋتيرەۋېرەدىلر. حتا فاطمە يىخى تىيىدىگن ادبلى، تربىەلى بير نېچە خاتىنلر هم شوندەى ايش توتىشىدى. دوگانەلرى، اونى هم باشىنى آچىب، رۇمالىنى يېچىب اۋتيرىشگە قىستەشردى. او قبول قىلمىدى.

- بو بېردە هېچ كىم يۇق - كو، فاطمە، كىم كۇرىب اۋتيرىدى؟! بونچە طلبچن بۇلمەسنگ؟!

- الله كۇرەدى، - دېب جواب بېردى فاطمە.

- خۇپ، سېن اۋرەگىنىگ بيلن ساچىنگى الله كۇرمەيدىمى؟ - دېبە اعتراض اېتدى دوگانەسى.

- طبيعى كە، كۇرەدى.

- اوندە نېچون بو تعصب، متعصبلىك؟! نىمەدن بونچە سقلنەسن، فاطمە؟!

- ايستەيمىن كە، الله مېنى اوبەلىشىمگە سبب بۇلگن حالتدە كۇرمەسېن. اۋزى امر اېتگن، راضى بۇلەدىگن قىافەسىدە كۇرسېن.

ھېچ قندەي اعتراض گە اۋرىن قالمەدى. فاطمە يادلانگن قاعدەلرنى شونچەلىك گېيرمەدى، بلكە شو قدر صمىمى جواب بېردى، كە، آچىلگن تېزەلر و باشلر درحال يايلىدى، بو سۆزلر وجدانلرگە قدر يېتدى، قىلبلر تېترەب يوباردى. شو كوندن سۇنگ فاطمەگە بوندەي تكلېف بىلن مراجعت قىلىش گە ھېچ كىم باتىنمەدى. حتا اونى زيارت قىلگنى كېلىشگن دوگانەلرى باشقە جايلىرىدە گېدەي و اولگى دەي اېمس، تربىھلى و نزاكتلى بۇلگن حالده اۋتېرەدىگن بۇلەدىلر.

بالەلىكند خاطرەسىدە قالگن بىر واقە بار: بىر كون باققە بارىشدى. ائتى ياش گە كىرىب - كىرمەگن فاطمە باغدن اوياق بوياققە يوگىرەياتىب بىر آلمە تاپىب آلدى و «آنە سېنگە آلمە كېتىردىم» دېدى سېونىب، سۇنگ تاكلر آره سىگە كىرىب كېتدى. يان قۇشنى نىنگ باغىدن بىر باش چىرايلى اوزىم اولرنىنگ باغىگە آسىلىب تورردى. اېندى اوزەمن دېب تورگىدە آتەسى نىنگ آوازى درحال قول تارتىش گە منع اېتدى: - فاطمە، اوزمە قىزىم! بو اوزىم بىزگە حرام! اونىنگ ججى شورىدە اوزىم قارە بۇلگن لىگى اوچون حرام دېگن فكر قالدى. آره دن يىللر اۋتدى، لېكن فاطمە بىر دانە ھم قارە اوزىم بېمەدى. اوزوم نىنگ قارەلىگى اوچون اېمس، بىراونىنگ مالى بۇلگنى اوچون حرام اېكنىنى يىللر اۋتىب بىلگچ ھم آق و قارە اوزىم قۇيلىسە، اونىنگ قۇللىرى بى اختيار آقگە اوزەلە وېرردى... بو يىل اۋن توقىزگە كىرەياتگن فاطمە كىچىكلىگىدن شوندى اۋسدى. قلىبىدەگى اللەدن قۇرقىش، آداب و تربىھ حسى وجدانپىدەگى عفت تويغوسى، انسانى نزاكتلر... ياخود صحبتلرى، اويەلىشلىرى، حرىكتلرى و معاملەسى... اونى اۋزىدن كتە - كىچىك، برچە عىاللەرگە اۋرنك قىلىب كۇرسىتىش مەمكىن. چونكە فاطمە اۋزىنى، سۆزلرى و حرىكتلرى نى نظارت قىلىش گە قادر قىز بۇلىب يېتگندى.

فاطمە بۇ يېتىگن قىزىلر كىبى اطرافدن سۇرەلە باشلندى. سۇرەگنلر آرەسىدە باى بە-
 دولتلىر، فقير و اۋرتە-حاللر بار. بولردن هر بىرى بىر بهانه بىلن اېتىلدى. فاطمە
 تورموش گە چىقىشى كېرەك بۇلگن عالم دىنى بوتون بىر مسلمان، پاك، گۈزەل
 اخلاقلى، انسانى فضىلتلر بىلن زىنتلنگن انسان بۇلىشى كېرەك. باى ياكە فقير
 بۇلىشى اونىنگ اوچون بېترلى اهمىتىگە اېگە اېمس. محلەسىدە باى دەب تنىلگن و
 زمانە زىلى بىلن فقيرلشگن كىشلر بار. بىر زمانلر كونلىك اوقتنى زۇرغە تاپىب،
 اېرتنگى كۈنى اوچون قۇلىدە هېچ وقا بۇلمەگن، لېكن سېر غىرتلىگى طفىلى باشقە-
 لرگە ياردەم بېرەدىگن درجەدە بايىب كېتىگن آدملىرى هم بىلەدى. شو طفىلى فاطمە
 مال - ملك كىبى بوگون كېلىب، اېرتە كېتەدىگن نرسە لرگە اهمىت بېرمىدى.

بىر كۈنى اونى ايكى بالەلى بېوە اېرككە سۇرەب كېلىشى، خاتىنى بىر بىل بورون
 وفات اېتىگن بو آدم نىنگ بالەلىرى پریشان بىر حالدە قالگندى. بوويسى، يعنى مرحومه
 خاتىن نىنگ آنەسى بو پریشانلىكنى بىراز بۇلسەدە كمە يېتىرىش اوچون انچه
 اورىندى، لېكن اۋزى هم خستەلەنىپ قالدى. شوندىن سۇنگ عادل بېك بالەلىرى نىنگ
 احوالىنى بىراز بۇلسە - دە يخشىلىش امىدىدە ايكىنچى بار اولەنىش گە اېستىر-
 ايستەمس راضى بۇلدى. عادل بېك نماز خوان، خۇش فعل، خوش بېچىم، فىضلى بىر
 انسان اېدى. او حقىدە اېشىتىلگن قىسقه معلومات - شو. فاطمە نىنگ آنەسى بوندى
 تورموش گە راضى بۇلمەيدىگن گە اۋخىردى. ايكى بېتىم گە قرەش آسان بۇپتىمى؟!
 اونى معمالر كمراق، هر جەتدن تۇكىن عايلەگە اۋزەتماقچى اېدى.

او تۇغرىدە قىزى بىلن مصلحتلشدى:

- او آدم يخشىلىككە يخشى اېمىش، اما ايكى بېتىم بار، قىزىم، نىمە قىلەسن؟-

- اولرگە فرزندىمدەى قرەيمەن، انە بۇلىب تربىلەيمەن. انە بۇلىب قرەش اسانمى، قىزىم؟ سانحە نىمە قىلدى؟ اسماعىل يىگن تياقلىرىنى كۆرمەيىسنمى؟ بالە شونچە ظلم كۆرەيپتى، سانحە شونچە گناھ آرتىرەيپتى. خۇش، سانحە خانىم انەلىك قىلدىمى، بونى ايستەدىمى، بونگە تىرىشىدىمى؟ كېلگىنى نىنگ اوچىنچى كونى ياق اسماعىل اويدن يىغلب چىقمەگنمېدى؟ قچان اسماعىل شوندىە گۆزەل، تازە لباسلر كىيدى؟ قچان سلمە بىلن تېنگ كۆرىلدى؟ سلمەگە قرەشدىن آرتىب، بىرار مرتە دۇستلرى بىلن اۋىنەدىمى؟ امىن مەن كە، او اويدە سلمە سانحە خانىم نىنگ بالەسى، اسماعىل اېسە اونىنگ خدمتكارىدەى كۆرىلەدى. حتا خدمتكارگە ھەم بوندەى معاملە قىلمەيدىلر كۆ. - قىزىم، بىر نرسە مەن گە معلوم كە، يېتىم نىنگ قەرى قىتىق بۇلەدى. قنچە اورىنمە، اۋزىنگى اولرگە انە صفتىدە تن آلدىرەلمىسن. سېن گە بىر نرسە ايتەيمى؟ قىين انەسىز، بالەسىز عايلەگە كېلىن بۇلىشىنگ كېرەك. نېگە اۋزىنگى خدمتگە اورەسن، اېل قىلمەگننى قىلەسن؟

- خۇش، اوندىە بو بالەلر نىمە بۇلەدى، انە؟ بىرانتە اۋزىنى بىلمىدىگن كېلىب ھەر خىل ظلملر اۋتكۈزسە، بېچارە بالەلر نىنگ حالى نى كېچەدى، اولر نىنگ عىبى نىمە، انە؟ - سېنگە نىمە، فاطمە؟ بىراونىنگ بالەسى بۇلسە، اۋىلەگن نرسەنگى قرە. قنچە چىدەيىسن، بىر ھفتە، بىر آى صبر قىلىنگ، خۇش، آخرى نىمە بىلن توگەيدى؟ بىر كون كېلىب باشقچە اۋىلب قالەسن. پشيمان بۇلەسن، حياتىنگ سۇنگىگچە اولر نىنگ دردىگە اۋرەلشىب اۋزى جىر قىلەسن، يا سانحەگە اۋخشب، آغىزلىگە اورىب، تشقىرىگە قووب، ھەيدىسن. بوندن باشقە يۇل بارمى؟

- بار، انە. اولرنى اۋز فرزندلرىمدەى اۋستىرىب، سوويب آلىش بار. اۋز بالەسىنى پرورش قىلىش حيوان نىنگ ھەم قۇلىدن كېلەدى. انسان بىر پاغانە اوستون بۇلىش

كېرە كەمسىمى؟ انسان نىنگ حيواندن اوستونلىگى غىرىب يېتىم نى بالەسىدەى بغرىگە باسە آلىشىدە اېمىسىمى؟ ظلم نىنگ هر قندەى تورى هم يامان، اما يېتىم گە قىلىنگن ظلم، ظالمنى، يعنى ظلم قىلووچى انسان نى حيواندن پستراق توشىرىب قۇيسە كېرەك.

بو صحبت فاطمە نىنگ ايستەگى عملگە آشىشى بىلن يىكونلندى. قىزىنى سۇرەتگن بو آدم نىنگ يامان آدم اېمىلىگى نى بىلگن آتەسى اختىارنى فاطمە گە بېردى يېتىملىرنى پرورشلىش فاطمە نىنگ قۇلدىن كېلەدى اگر فاطمە خواھلەياتگن انسان اخلاقى بوزوق، ايچكىلى باز، قمار باز، دىن دشمنى بۇلسە قىزىنى اونگە بېرمىلىك آتەنىنگ بورچى. عكسى بۇلسە، فاطمە نى اۋز اختىارى گە قۇيىش كېرەك. شو صحبتدن ساۋچىلرگە موافق و مناسب جواب بېردى.

بىرەمدن بىر آيلر كېيىن اسماعىل نىنگ احوالىنى كۇرگنلر اونىنگ سېكىن - آتە اۋنگلىب بارەياتگنى حقىدە خلاصە چىقىرىشلىرى ممكن اېدى. بعضن آتەسى اونى بازارگە آلىب بارر، بعضن اسماعىل اۋرتاقلرى بىلن اۋىنردى. اويدە يىنە اونى كلتكلشە- يېتىمى، يۇقىمى بېلىب بۇلمىدى. فقط ايلگرى گىدەى تياق يېيشلر نەھابەسىگە يېتىگن!

بونى بىرىنچى لردن بۇلىب فاطمە انگلەدى. اصليدە فاطمە نىنگ ايكى يېتىمى بۇلگن كىشى گە تورموشگە چىقىش گە سبب هم اسماعىل اېدى. تۇغرى راغى، اسماعىل چېككن اضطرابلر نىنگ اونىنگ كۇنگلىدە قالدىرگن تېرن تاثيرى اېدى. بو ايكى يېتىم نىنگ كۇنگلىنى آلىش اولرنى ظلم قۇلىگە توشىشدىن قوتقىرىش اېدى اونىنگ نىتى. يۇقسە، فاطمە هم روحى، هم جسمانى گۇزەللىك صاحبهسى، ايشچن قىزگە اويلنماقچى بۇلگنلر كۇپ اېدى. يىنە كۇپل تاپىلردى هم. او اويلنگن آدمگە

تورموشگە چىقرىن، اونىڭ مرحوم خاتىنى خاپرەلەرگە باغلىنىپ قالىشى مۇمكىن - لىگىنى بىلگەن خالدا، بو گۇدكلرنى قوتقرىش فكىرىدە ابدى. مادامى كە، بۇلغوسى ابر موراسەلى انسان اېكن، معما يۇق حساب. هر خالدا اۇلگەن بىلەن تىرىك بىر اېمس. اېندى اويلىگەن خاتىنى نى هم سېوهدى، حُرمتلەيدى. بونىڭ اوستىگە، فاطمە اېرى بۇلەدىگەن آدمگە، بىرىنچى خاتىنىگە نىسبەن حرمت نى اونوتىش نى تكليف اېتە - دىگەن، اونى اېسدن چىقرمەگنى اوچون خفە بۇلەدىگەن، تىرغەلەدىگەن قىز اېمس. اۋزى بىر وقتلر كىچىك لىگىدىن باقىب كتە قىلگەن موشوغى يۇقالگەندە اونىڭ خاپرەسىنى كۇنگلىدىن چىقارىپ تشلەلمەگەن فاطمە، ايكى بالەسىنى امانت قالدىرگەن بىر انسان نى اونوتىپ يوبارىشنى تصورى گە سىغدىرەلمەسدى. بو تۇغرىدىن - تۇغرى مروت سىزلىك بۇلردى.

اۋزى نىڭ او خانىمنى اونوتىرەدىگەن نىمە بار؟ بلكە او خاتىن كۇپ اوستون، سۆيەلى، فضىلتلى بۇلگندىر. اونى اونوتىش - او قالدىرگەن گۇدكلرنى هم ياددىن چىقارىش دېمكىدەر. حال بو كە، فاطمە بو خانەدان گە شو گۇدكلرنى دېپ كېلماقەدە اېدى، تاكە اولر اونوتىلمەسەن، اضطرابدە قالمەسەن.

فاطمە نىڭ ايكى بېتىمى بار آدم گە تېگىش گە راضى بۇلىشىدىن قىرىنداش و اۋروغى بېجد حىران بۇلىپ قالدى. اولر بالەنى اېپلش مشكل لىگىدىن سۇزلر، اۋىلنمىسەن ايش توتىلەياتگەن لىگىنى ايتىپ، كوئىنىشردى. ياش، كېلىشگەن او آدم نىڭ قىسور و كىچىكلىرى دېپىلى يۇق عكسىنچە، او بىر تلەى فضىلتلەرگە اېگە قىرىنداشلرى نىڭ بعضىلىرى دۇستانە اچىنىشىپ، آزارنىشلر، بعضىلىرى اېسە قىرار قىلگەن فاطمەنى

عيبلىشرا ۋېدى. ھلى ھم فكريدن قيتيش اوچون كېچ اېمس ليگىنى، عكسلىنچە، بو اېنگ تۇغرى يۇل اېكنىنى ايتىشردى. انەسى كېلگنلر نىنگ دشناملرى گە جواين:
 - قنچە حركت قىلمى كار قىلمەدى، توشىنتىرە آلمەدىم. نى قىلەى، قۇلىمدن نىمە ھم كېلدى. انە اۋزىنگىز چىقارىب گېلىشىنگلر، دېماقدن باشقە چارە تاپمىدى. اولر فاطمە نىنگ اۋزى بىلن گېلىشىدى:

- فاطمە، سېنى يىخشى كۇرگە نىمىزدن كوئىنەمىز. بۇلمسە، بىزگە نىمە؟ كى، اۋزىنگى قىيىنە. خواھلەسنگ پاچانگ ارەلشەدى. كېچ بۇلمىسدىن آلىدىنى آلەلىك.
 فاطمە نىنگ يورەگى سىقىلدى. نېگە ھر كىم ارەلشە وېرەدى؟ بارەدىگن، يشەيدىگن و بونى كۇنگىل راضىلىگى بىلن اىستەگن اونىنگ اۋزى - كو. ھر حالدە اۋز ضررىنى اۋزى ھم اولرچەلىك اۋىلر و توشونردى.

- خالە، - دېدى، - مېنى يىخشى كۇرگىنىگىز اوچون گېيرە بىيىز، اما مېنىنگ قارارىم قىلدى. مېنىنگ مقصدىم اىكى گۇدككە قرەش ھمدە اولرنى اضطرابدن، مشقتدن قوتقرىش. مېن پىشىمان قىلمى من. بونىنگ اوچون بېحد اذىت چېكىمىنگ.

- ايش قىلىب پىشىمان بۇلىب قالمەسنگ بۇلگىنى، فاطمە!
 - پروردگارىم مېنى اوىلتىرمىس. يمان ايش قىلماقچى اېمس من كو! سۇز شو بىردە تۇختەدى.

تۇىنى عادى گىنە اۋتكزىش تكلىفى كېلدى. فاطمە نىنگ آتەسى بو تكلىف نى معقولل قارشى آلدى. خاتىنى يقىندە وفات اېتگن آدم دېدبە نىنگ بوگون و عمومى حاجتى يوق دېدىلر.

فاطمە ھەم بو تەكلىف نى اۋرىنىلى دەپ بىلدى. حتا بوندىن عادل بىك نىنگ توشونگن بىر انسان اېكنى كۈرىندى. حرمىلى انسان بۇلمسەيدى، مرحرم خاتىنى نىنگ خاطرەسىنى خىالى گە ھەم كېلتىرمىسى.

يىللەر بۇيى انسان قۇلى تېگمەگن، پرورشىدىن اوزاق، بېگانە اۋتلىرىدىن كۈرىنمىس حالگە كېلگن باغچە بىلن ايسىتلگن محللە و حتا كە شەر عىاللرى احوالى اۋرتەسىدە كە اۋخشىلىك بار. بو باغچەدە يېتىشىگن نرسەلرنىنگ كۇيى استىمال گە يراقلى محصولات بۇلىپ يېتىشىشى قىين. باغان تىرىسەسى باغچە اوچون بېگانە اېدى. شو سىبدن ھەر نەھال، اۋزىچە - قندەى يۇل تاپسە، شوندەى اۋسىپ ياتردى.

محللە عىاللرى ھەم شوندەى. كىچىك ياشدىن قولاقلىرى تىرىسە اوچون بورىلمەگن، فقط بى تەكلىف بىر تورموش نىنگ بى پروا طرزى قولاقلىرى گە قويىلىپ، قىللىرى گە قەدەر اۋرنىشىگن. شو سىبدن اولر حىسلىرى گە، اۋزولرى گە تۇغرى كېلگن نرسەلرنى اۋزولرى بىلگىنىچە، اۋزولرى خواھلگىنىچە قايلىتىپ بىرىشىدى. فقط عقل و منطق ضرورتى گە، اخلاق و فضىلت امرىگە كېلگندە لاقىد قالىشلىرى كۈزگە تىشلىدى. اۋتىرىپ بىروانى غىيىت قىلىشىدە، چاغىشىتىرىشىدە، چاقىمچىلىكىدە، بىخلىشىدە، اوروشىشىدە بىرچە مرحمتلىرىنى ايشىگە سالىپ، اۋرت گە چىقىرىگنلر كۇپ. اما اۋزولرىنى بوندىن سقلەياتگن عىاللر اۋزىدىر.

عىاللرنىنگ ھەمسە شوندەى دىشى انصافدىن بۇلمسە كېرەك. اولر اۋرسىدە ھەم اۋرۇمىدلىرى، مقصد و توپغولرى، فعالىتلىرىنى اللە رضاسى اوچون قىلەدىگن، ارادە-سىنى حىسلىرى قىشىسى گە قىدرتلى بىر قوماندان كىبى اۋلەدىگنلر بار. گۇيا تصادفىن يوايى اۋتلىر اسكنجە (شكنجە) سىدە قالگن ناياب باغ گلى كىبى. بعضن بو گل

اطرافىنى قىچىتقى اۋتەر قاپلەيدى، چىرماويقلر اۋرەيدى، تىكىنلر قورشەيدى و گلنى يانگە يىقىلىشىپ بۇلمس حالتگە كېلتىرەيدى. لېكىن، بىر، بىر، اونىنگ خوش بۇيى اطرافگە يايىلىشىدىن، گۈزەل رنگى يىراقلرگە جاذبە ترەتەشىدىن كۈز قوونەيدى، دماغ چاغ بۇلەيدى، جان حضور قىلەيدى.

فاطمەنىنگ تورموشگە چىقىشىنى اېشىتىپ، تېرىكلەگنى كېلگنلر آرەسىدەگى (...). خانىمنى ھم فاطمەلر محلەسىنىنگ گلى دېيىش مەمكىن. بو خانىم فاطمەنىنگ جسارتلى قارارىنى قوتلەگنى و اونگە بو قاراردە ثابت قالماقنى تشويق قىلگنى كېلگندى. ايكى كونلىك حضور- حلاوتى اوچون فضيلت و حقيقت يۇلىنى ترك اېتمىدىن، يالغوز قالىب مشقتلرگە دوچ كېلسە ھم صبر اېتىشىنى مصلحت و نصيحت قىلگنى كېلگن بو عيال خوش قرشىلىنىش گە ارزىگۈلىك، يىخسى كوتىب آلىنىش گە مناسب دىر.

قلى حىققە باغلىنغن، يامانلىق دىن يوز اۋگىرگن انسانلردىن باشقەلرگە اۋخشمەگن، پارلاق بىر وجدان بار. (...). خانىم فضيلت سىزلىكىنى، فىض سىزىشە ماققە تشويقنى، حق سىزلىكىنى، حقوق سىزلىكىنى كۈرگندە قۇل سىلتىپ، كۈز يومىپ كېتمەيدىگن، علاجى بارىچە چارە تاپىش گە، تىدبىر قىلىش گە كىرىشەيدىگن، ھېچ بۇلمەگندە ايچ - ايچىدىن اضطراب چېكەيدىگن وجدان صاحىبەسى اېدى. كۈپچىلىك خطا منزلى تامان كىم اۋز ارا شاشگن بىر دوردە اولرنى حق يۇلىدە يوريش گە اوندەشنى امر اېتگن بىر وجدان صاحىبەسى اېدى او، فاطمەنىنگ اېشىگىدە بىر خانىم تورردى. كۈرىنىشەدە ساكن لىكدىن باشقە نرسەنى افادە اېتمەگن، صميمىتدىن باشقە نرسە اۋقىلمەگن چەرەسىدىن قلىگە باقسىنگىز ۇلقانلر ائشلى، عمانلر كىبى بېزاوتە بىر عالم نىنگ عكس اېتگىنىنى كۈرىشىنگىز مەمكىن.

اېشىك آچىلدى. قىرقلە يىقىلىشكەن، اۋرتەدن بلند، اوزونگە يقين بۇيلى، باشقەنى شرف بىلن يىخشىلىب اۋرەگەن بىر عيال كۇرىندى. هېچ قچان كېلمەگەن، بىر اوزاق قۇشنى تشرىف بويوردى. فاطمە هر كونى بىر نېچە مېھمانلر كېلىشكە عادتلىگەن- ليگى و اولر نىنگ كېلىش سببىنى بىلگەنى اوچون اوبىگە ايلك بار مېھمان بۇلىب كېلگەن اوزاق قۇشنى نىنگ تشرىفيدن حيران بۇلمەدى، اونى بېگانەلر دېك قوشىلمە- دى.

مېھمان خانەدە هر كون كېلەياتىگنلردە اوچرەمەگەن بىر خصوصيت كۇزگە تىشلىب تورردى. حرەكلردە، توريشدە ياق رۇپەرەسىدەگى آدمنى حرمت بىلن معاملە قىلىشكە مجبور اېتەدىگەن وقار و جدىت سبزلردى. بىر قەھو اىچگونچە قنچە «زحمت چېككىنى» نى تىكرارلەيدىگەن ياكە مىنگ توردە غىبت قىلەدىگنلردن اېمىلىگى بىلىنىپ تورردى. عيال جىمگىنە قەھو اىچدى، تىشكەر ايتدى، الله زيادە اېتىسەن، دېپە دعا قىلدى. سۇنگ فاطمە نىنگ تورموشكە چىقىشى حقىدەگى قارارىنى جودە هم ممنون ليگىنى ايتىپ، تىرىكلەدى. بو حقىدە صحتلىشىش ممكن بۇلگەن بىرانتە مېھمان كېلىشىگە اميد قىلمەگەن فاطمە شاشىب قالگەندە بۇلدى. مېھمان خانىم دوام اېتدى:

«فاطمە قىزىم، انسانلىك شرفى خىرلى قرار قبول قىلىشەدىگەن اېمىس، بلكە تورلى اذىتلر قوشىدە قبول قىلگەن قراردە صبر بىلن دوام اېتە بىلماقدير. بو گۇدك لرگە بېرە- دىگەن هر بىر لقمە طعام نىنگ، اېتەدىگەن هر سۇزىنگ الله حضورىدە ضايع كېتىس- ليگىنى، قىمىتلى بۇلىشىنى اونوتمە. اولرگە قىلەدىگەن هر يىخشىلىق نىنگ، يىغىمىر نىنگكە قىلىنگەن يىخشىلىك اېكىنى يادىنگدە توت. بىلورسەنكە، او ذات هم توغىلگەن لردن ائق ائەلرېدن، ائتى ياشلرېدە ائە لرېدن يېتىم قالدىلر. يېتىملر نىنگ كۇز

ياشلىرىنى سېنىڭ مەر- شىقىنىڭ تۇختىسى، سېندىن بختلى آدم بۇقدىر. ھە، بو يۇلدە انچە خىزمەت و اذيت چېكەسن. صبر اېتىنىڭ، بو زىمىتلر اېرتە گە رحمت بۇلىپ قرشىنىڭدىن چىقەدى. پىشانە تېرىنى تۇكىب انسانى لىگىنى اثبات اېتىگىنى، پىغمبر حرمتى گە بېتىملىرگە كۆز- قولاق بۇلگىنى الله كۆز كۆرمەگىن نىمەتلر بىلن سىلەيدى. اولرگە انەلرى يۇقلىگىنى «فاطمە يىخشى عىال اېكن، دېشىلرى اوچون اېمس، الله راضى بۇلىشى اوچون سېزدىرمىسلىككە كىرىش».

فاطمە قىبول قىلگىن قىرار اوچون شو كون گە قدر ايلك مرتبە قوتلنەياتگىنى نى توشوندى. اويلرى گە ايلك بار كېلگىن بو خانمەنىڭ سۆزلىرى رىدان بىراق، غايت صىمى اېدى. كېتەياتگىدە، ھلىگچە تىشىپ صحىتلىشمەگىدىن خىجالت بۇلىپ قۇلىنى اۋپركىن، خانىمەدىن دعا قىلىشىنى سۇرەدى، بو خىل نصىحتلرنى كوتگىنىنى بىلدىردى.

كۆك يوزىدەگى بولوتلرنى شىمال اطرافگە تىرتگىن كېى انسانى وظيفەسىنى اجرا اېتىگچ، ورمىن قىدىلر بىلن اويگە يۇنلگىن بو خانىمەنىڭ ارقەسىدىن بېردەگى چىڭ تۇزانلرنى كۆككە ساورەدىگىن بىر شىمال توردى. بىر انە آدم - آدمنى تىمىدىگىن حالت وجودگە كېلدى. او تۇزان و قویان اىچرە ساكن لىك بىلن ادىملەياتگىنى كۆزگە تىشلىپ توردى. بو منظرە فاطمەگە باطل نىڭ كېلىپ - كېتىشىنى، چىڭ - تۇزان كېى اېكىنىنى، فقط حق قدرتلى و باقى بۇلىپ قالدە وىرىشى نى اېستلىدى.

كىم اېدى بو عىال؟ اسمىنى ايتىشىنى لازم تاپمەگىن، حتا ايتىملىگىدىن كۈنگىلدە حضور تويگىن بىر عىال. سېبى نىمە اېدى؟ اويلەدىگىن ايش قىلدىمى ياكە «نېچون بوندى قىلدىڭ؟» دېب سۇرەب كېتەدىگىنلردىن بىرى اېكن لىگى اوچون شوندى

عیال توتگن میکن؟ البتّه، یوق. اگر: «عجبا، بو خانیم اوشبو ایشنی الله راضیلیگی اوچون قیلگنیدن و فقط او بیلیشی ییترلی اپکنی گه ایشانگندن اۋزینی تینییشنی ایستمه گندیر؟» دیلسه، جواب سوال نینگ اۋزیده عکس اپتگن بۇلردی.

انسان ده بیر درد بار. عمللرنی باشقەلرگە بیلدیریش درد. بو درد بعضن تربیه و ادب دایره سیدن چیقیب کپته دی. انسان بیر یخشی لیک قیلە دی. فقط بو یخشی لیک مکافاتنی الله دن کوتمسدن، باشقەلرنینگ باشلرنی قاتیریب، قولاقلری گه ییتکزمگونچه راحت تاپمه دیدی. کبلەجک نسلرگە قنده ی ییتکیزشه دی؟ بونینگ هم چاره سی بار، یۇلی آسان. درحال مرمر لوحه گە کۆرسه تیلگن یاردم و اۋزی نینگ اسمینی یازدیره دی، تمام. کیم نیمه دیدی؟

بعضن بیراۋگە اپرەلب یخشیلیک قیلینیب، کچقورون یوزیگە سالینه دی. لېکن بو جهان ده بیلدیرمسدن یخشی لیک قیلیب، بو یخشی لیکنی یادیده سقلب یورمیدیگنلرنینگ هم بارلیگی انیق. حقیقت شوکه، فاطمه نینگ مهمانی هر سۋزی گۆهردن زیاده بو عیال دنیانینگ اسم سیز جنابلری آره سیدن اۋرین آلیش گە لایق لیگینی اۋز حرکتلری بیلن اثبات اپتگندی. الله اوندن راضی بۇلسین. اونینگ مکافاتنی اونى تئیمه گن، فقط آرتیدن بو یۇلده دعا قیلگنلرنینگ الله حضوریده قبول بۇلینگن نیازلری دیر.

عادل بېک بیر نېچه خانه دانگه باش اوریب، نهایت موقییتلی جواب آلدی... اونینگ اول اولینگن لیگی نی، بونینگ اوستیگه ایکی یبتیم بارلیگی نی ایشینگن لر درحال رد اپتدیرلر. عادل بېک تول خاتینلر بلکه بو تورموش گه راضی بۇلر دېب اۋیلر، بیراق

ھېچ كىمدىن ايجابى جواب آلامسدى. نھايت فاطمە اسملى بىر قىزنىڭ عايلەسى بو تكليفنى:

- بىر اۋىلب كۈرەيلىك... دېيە قرشىلىشىدى و بىر ھفتەدىن كېيىن راضى بۇلىشىدى. خاتىنى اۋلگنى گە بىر يىل بۇلدى. اوندىن خاطرە بۇلىب اوچ ياشلى قىزەلاق و بېش ياشر اۋغىل قالدى. عادلە و حسين. بو بىر- بىراودن سېومىلى، بىر- بىراودن گۈزەل و شىرىن، شو بىلن بىرگە بىر- بىرىدىن طالع سىز ايكى گۇدك اونىڭ قۇلىدە قالدى. نى قىلرىنى بىلمەيدى. خاتىنى نىڭ خىسگەلىگى كوچەيگن ساين، حياتدىن اميدى اوزىلركن، گۇدكلرنى اولا اللهگە، قالدەويرسە اپرى گە امانت قالدېرگنى نى بىر لحظە بۇلسىن يادىدىن چىقارمەيدى. سۇنگى كېچە اپدى. خىستە قىينەلب نفس آلر، ھر نفس آگندە تىلى زۇزغە قىمىرلر، بىر نرسەلر ايتەياتگندىك بۇلردى. عادل بېك اونىڭ احوالى يمانلش گىنىنى سېزىش بىلن قولاغى گە بىر نېچە بار الله... الله دەدى، او جواب بېرمەدى. مىتتار كۇزلىرىنى اپرىدىن آلىب قۇللىرى بىلن اشارت قىلدى. عادلە بېلنچكە ياتر، حسين اونى كولدىرىپ، اۋىنتردى. خىستە عىيال اپرى گە قرە- دى، سۇنگ قۇلى اۋىنەياتگن بالەلرنى كۇرستگندەى اوزەلدى. فقط اوزەلگن قۇل ھوادە قالمەدى، كۇرپە اوستىگە توشدى. بو آرەدە چقور نفس بىلن الله كىمەسى اېشىتىلدى. قۇل باشقە قىمىرلەمدى. فقط ھمە نرسەدىن بېخبر اۋىنەياتگن بالەلرنى كۇرتسگندەى آلدىنگە اوزەنىب قالدى. بلكە بو حركتى بىلن سۇنگى حياتى نىڭ غۇچلەرىنى، كورتكلرنى امانت قالدېرەياتگنى نى ينە بىر بار بىلدېرىپ، اويلىنەدىگن خاتىنى گە بو گۇدكلرنى اېزىدىرمىسلىكىنى وصىت قىلماقچى بۇلگندىر.

عادل بېك كۈزلىرىدە قىلغان ياشلارنى سېس سىز سىدىررەكن، بىر نېچە ئاينە ئول انەسى بۇلگن بو بېتىملەرگە اضطراب و اچىنىش بىلن قرەدى. عادلە اكەسى تېبىرتە باتگن بېلنچكە كولىگىدن تۇختىمسىدى...

اونىنگ كولىگىسى يەنە قنچە دوام اېتىدى؟ بونى توشىنىش گە ھلى عاجز اېدى. ھر قندەى انسان عايلەسىدن اۋلىمەدن قىتق تائىرلەندەى، نھايت بو تصورات كوندن - كونگە كمەيەدى. بىراق شونەى پىت كېلەدى كە، اونگە علاقەدار نىمەدىر خاطرلەر چۇغىنى قۇزغىب، اۋت ادىرىب يوبارەدى، كۇنگل اضطراب انگەسى اىچرە قالە-دى...

عادل بېك نىنگ احوالى، تائىراتى باشقەراق كېچدى. اوزاق وقتلر كۇنگلىدە خىرىە-نىنگ عىلجە بىر جاى بند اېتىب تورگىنىنى حس اېتىدى. بو اونىنگ عايلەسى گە، خاتىنى گە وفاسىدن اېدىمى يا كە اوندىن ياداگار قالگن اىكى گۇدك نىنگ كوندن - كون انەلرىنى قومسش لرىگە، اىزلەنىشلىرى گە باقدى، قان بىغلب، يارەسى - يىنگى لىنىب، كۇنگلى زىرقىرشدىمى؟ عادل بېك اوچون وفا حسىدن كۇرە اىكى نا رسىدە نىنگ اچىق حالى كوچلىك قىلگندېك اېدى، گۇبا. بىراق اونى وفاسىز دىبىش انصاف سىزلىكىدىر. تونلر انەسىزلىك طفىلى غىربىلىكە قىيىلگن بېتىملرنى قوچاغى گە اىب سوماق نىنگ تعريف اېتىلىشى ممكن بۇلمەگن بىر حس پىدا قىلىشنى باشىدىن كېچىرگنلر يىخشىراق بىلسەلر كېرەك. اصلىدە بولر مصىبتدە قالگنمى؟ قوچاقلردە باشلىرى اېگىك تورگن، سېوگىلىسى ترك اېنگن بىر اقشام، محزونلىگى اغوشىدە جىم قالگن گۇدك لرمى اصلىدە؟ برچەسىنى بغرى بىرىم. برچە-سى كويگن. كۇنگللىرى يەرلى. شو بىلن بىرگە خاتىنىدىن جدا بۇلگىچ، بىر-اىكى بىل اۋتىب اويلنگنلر نىنگ چەرەسى اچىلگنىنى كۇرگنلر كۇپدىر. بونگە اكەسى اۋلەراق

اويدە كۈچەدە، مەكتەبە دايمىا غەصەلى، يىغلەماققە تيار يېتەمىنىڭ قاش - كۆزى كۈلۈپ تۇرىشى نادىر خادىدەدۇر.

آنە كۈنگىلى بىر عىيال بىلەن تۇلىشى مەمكىن. فقط بالە كۈنگىلىنى آلەدىگىن، كۈنگىلىنى تۇلدۇرىدەدىگىن عىيال اېندى دىئادە يۇق. آنە سېوگىسى بىر انسان گە بۇلگىن سېوگىدىن عبارت، بالەنىڭ مەر- مەجتى اېسە فقط آنە گە باغلىق دۇر. آنە بىر يوزىدە بىر دانە- دۇر، يىگانەدۇر. اونىڭ آنەسى اۈلگىچ، اۈى گە يىنگى بىر آنە كېلەدى. آنەنىڭ ايتىشىچە، بو آنەنىڭ اۈلگىسىدىن كەچىلىك طرفى يۇق. فقط بالەنىڭ فەكرىچە، بو آنە بىلەن اۈلگى آنەنى قىياسلىش انسان بىلەن اونىڭ سايەسىنى تېنگىشتىرىشىدەك گەپ. بىرى بوتون بارلىغى بىلەن شەقت و مەرحەمتدن عبارت بۇلسە، باشقەسى فقط مادى و شەكلى جەھەتدەن گىنە آنە گە اۈخشەيدى. بىرى سېوسە، ايكىنچىسى اوردى، بىرى بىرى گە باسسە، اۈزگەسى كۈكسىدىن ايتىرەدى، بىرىنچىسى - آنە، ايكىنچىسى - اۈگى آنە.

عادىل بېك بالەلردە آنەسىزلىك تويغۇلرىنى كۈرگەن سايىن، دىردى ھەم ارتىب باردى. اولرىنى ھەر اقام، ھەر تون قوچاغى گە آلرەن، قۇلى كۈزىاشلرىدىن نەم بۇلدى. اينىقسە، حسين:

- آنە، آنە كېلەمدى كۈ، ھلى تۈزلمەيدىمى؟ دېب سۇرەگندە دىردى يىنە- دە كۈچىدەدى تون - كېچەلب قىيىنلسە ھەم اولرگە قىر، شەقتنى، مەرىنى اىمەمس، كۈندۈزلر قىيىن آنەسى، يىنى خاتىنىنىڭ آنەسىنى كىگە قالدۇرىپ، ايشگە كېتىدى. بىر كۈن او ھەم بالەلرگە قىرەلمىدىگەن درجەدە خىستەلندى و او يىنە اۈبلىنىش مەجبۇرىتدە اېكنى نى خىس اېتە باشلەدى. فاطمە خانىم گە اۈبلىنىش مەسالەسى ھەم حل بۇلگۈنگە قىر بالەلرى گە بىر اۈگى آنە كېلىشى نى تۈزۈكراق اۈبلى ھەم كۈرمەگەن

پەن. ياخود بالەلرى بىلەن آوارە بۇلىش، اولر نىنگ حالى گە اچىنىپ، يىخسى نىت بىلەن حرکت قىلىش بوندى اۋى سورىشلىرىدىن چلغىتىگن دىر. اېندى بو كون ترتىبىدە گى كۈندەلنگ مسالە كون ساىين اولكن لشر، برچە يۇلر بالەلرگە اۋگى آنە تاپىش معناسىدە بىر لشر دى. اۋگى آنە... بو نامنى بو گونچەلىك حقىقى معنادە توشونمەگن اېدى. باشقە توشمەگونچە بىلمس دېدىلر. پىشانەدە گى يارە بىلەن دېوار دە گى كواكىنىنگ قندەى فرقى بار؟ عادل بېك نېچە بار خاتنى اۋلىب اولىنگنلرىنى اېشىتىگن. اما اۋشە اولىنگنلرىنىنگ اۋز بالەلرى گە بوگون انگلەگندېك، اۋگى آنە اۋلىب كېلىشنى توشونمەگندەى. حاضر اۋگى آنەنى بىر آلاو صفتىدە قبول قىلردى ايتلرنىنگ اوقتى نى پىشىرىش ياكە ايسىتىش اۋرنىگە ياقىب يوبارەدىگن آلاو. ياخود او بىر شمال - گۈدك لرگە آرام بېرىش اۋرنى گە اولرنى جونجىكتىرىب، يوز- كۈزلرىنى چىنگ - تۈزانى بىلەن تۈلدىرگۈچى شمال...

بالەلر باشى گە شوندى آنە كېلىشى احتمالى بار. بوندى احتمال كتە. بوتون اختيار قۇلدىن كېتىش ممكن. شو اۋى عادل بېكنى اېگاولردى. آنە حسرتىدە يوركلرى داغلنگن گۈدكلرگە قرەشى بىلەن اۋزىنى اولرگە ظلم فرمانىنى امسالەگن حكم اۋرنىدە كۈردى. ھمە اۋگى انسانلر ھم بالەلرگە ظلم قىلىشدىن ذوق آلمسە كېرەك دېب اۋزىنى اۋتىشنى اىستەدى. مىنگتەدن بىتە بۇلسە ھم يىخسى سى اوچرەب، بالە- لرنىنگ چەرەسى اچىلىب قالر دېبە اميد قىلدى. آخرى نېگە بېكارچى خيال، بېھودە اۋى سورەمن. يىخسى اۋگى آنە مېنىنگ بالەلرىمنى كوتىب تورىدىمى؟- دېب اونگە غصەسى آرتدى. تۈى گە بىر ھفتە قالدى. چىگل اۋىلر قورشاووبدە كون ساىين عادل بېكنىنگ اميدى اوزىلىب باردى. اولىنىشنى اىستەگنى گە پشىمان بۇلدى. تۈى گە تيارگرلىك كۈرىلمەگن، سۈز بېرمەگن بۇلسەيدى، شو كۈى بۇىداق اۋتىشگە

راضى اېدى. آه، قرشى طرفدن قيتيش تكليفى كېلسەيدى، تۇى ضريرىنى تۇلب، برچە علاقەنى تۇختىگن بۇلردى. عكسىگە آلب، او طرفدن بوندەى سادە يۇق اېدى. كونلر شوندەى اۋبلر بيلن اۋتدى. خاتىنىنىڭ بىر يىل اولل وفات اېتىڭى سببى بيلن چالغولى - سالغولى تۇى قىلماچى اېمس. فقط كېلىن كېلگن آقشام دۇستلرى بيلن بىر طعام بېب، اۋتيريش قىلماچى - مولوى مثنوى اۋقيتماچى. قىز طرفىگە ھم بو تكليف معقول بۇلدى.

بىر كېچە اول.. اېرتەسىگە كېلىن كېلىشى كېرەك. تۇغراغى، بلكە آچىقراغىنى ايتىش كېرەك بۇلسە، بالەلرئىڭ حياتىدە آنەسىزلىك دۇرى توگب، اۋگى آنە دۇرى باشلدى. بو كېچە تۇيب - تۇيب يخشى كۇرىب قالەدېگن كېچەدېر. بازاردن كېلتىرگن بىر خلتچەنى اوزتركن.

- نيمە آلب كېلدىڭىز مېن گە، آتە؟ دېگن بالەلرگە اىچى زىرقىرەب قرەدى. اېندى بوندەى نرسەلرنى فقط اۋگى آنە راضىلىڭى بيلن كېلتىرىشىنى اۋىلب كۇنگلى بۇزىلدى. گۇيا ايرىلماق اوچون خىرلشەياتگندەى اولرئىڭ گل يوزلرئىڭ ھىدل - ھىدل اۋپدى. خلتچەلرئىنى آچدى. پستە، قندلر، اۋىنچاقلر... قندلرنى بېدىردى. اۋىنچاقلرنى بېردى.

- قنى، بالەلرئىم بولر بيلن اۋىنڭ، مېن نمازئىمنى اۋقىيىن!- دېدى. نمازدن سۇنگ سوو ايسىتدى، يوئىتىردى، ساچلرئىنى ترەب، اوست - باشئىنى كىدىردى. كېچگە اولرنى اۋىنتىدى، اويقولرى كېلىشى بيلن اوخلتدى. اۋزى ھم يانلرئىگە اوزەلدى. بېتىملرئىنى ھىدل - ھىدل كۇزلرئىنى يومدى. اوخلەدى... تون يريمىدە دەشت اىچرە اويغاندى. قرەدى. بالەلرى پيش - پيش اوخلشماقدە. كۇرگنى توش اېكنىگە شكر اېتدى.

توشىدە حسين اچقالگنمىش، اۋغى انه سىدن اوقت سۈرەگنمىش، او اېسە:
حاضر اوقتلنەدېگن وقت اېمىس!... دېرمىش و اوقت بېرمەگنمىش. بىرآزدن كېيىن
بالە تكرر سۈرەدى:

ذوقوم يې. ھەممەز اچمىز. كوتسنگ، اۋلەسنمى؟! دېب آزار بېرمىش. بو سۈز
حسین دن زیاد عادل بېككە يامان تائير قىلىب:

- خانىم، بالە كو بو، بىرآز اوقت بېرسنگىز بۈلمەيدىمى دېسە:

- اونىنگ تېرىسەسى مېن گە عايد اېكن، ايشىمنى قىيىن لشتىرىش نى حاجت؟ آغزىگە
ايكى اورىش اۋرنى گە اوقت توتىش كېرەكمى؟ بوگون ايندەمسنگ، اېرتەگە باشىمگە
چىقەدى. نىمەسى بالە بوگون؟ كۈرمەيسنمى، ھەر نرسەگە عقلى يېتەدى. دېب
حسین گە شۈندەى بىر غضبلى قرەش قىلگنمىش كە...

عادل بېك بو توش اېرتەگە حقيقت گە ایلنەجگىنى اۋىلب اۋتيردى. بېشانەسىنى
سىلېركن قۇرقوقون ساووق تېر پيدا بۈلگىنىنى سېزدى. بو تېرلر توش تائىرى و وجدان
محاسبەسىگە عايد اېدى.

بو آردەن عادلە اويقو ارەلش قۇللىرىنى اوزەتگندى بۇلدى:

آنە، سوو... دېدى. عادل بېك تورىب، سوو كېلتىردى. لېكن قىزى يىنە يىخشىگىنە
اوخلردى. اويغاتماققە كۈزى قىيمەدى. پىالەنى قۇل يېتەدېگن جايگە قۇيدى،
اويغانىب، سوو ايچگىسى كېلىشى مېمکن. بالەلرى يانىگە اوزەلدى. بىر پس بالە-
لرى نىنگ نفس آيشىنى تىنگلېب ياتدى، حتا عادلەنىنگ سوو سۈرەشىنى كوتدى و
سېكىن - سېكىن اويقوگە كېتگىنىنى بىلمى قالدى.

بامدادنى اۋقىگچ، ياتمەدى. بالەلرنىنگ اويغانىشىنى كوتدى. اوقتلىرىنى حاضرلەدى.
اويغانگىلرى كېملىدى، اويغانمس لىككە حقلى بار، بوندەى راحت يىنە قچان نصيب

كىم بېلسىن... اۋىلەدى عادل بېك. يەنە قىتماقچىدى... قىرىنداشلىرى كېلىپ قالغىلىرى كېرەك. نېمە بۇلگىندە ھەم تۋى، بىر يىل ئارزىقىپ كوتىلگن انە (!) اۋىگە راحت، حضور كېلتىرماق اوچون تشرىف اېتىدى.

فاطمە نىنگ اۋىدىن ايرىلىشى قىين بۇلدى. تۋى يقىنلىشىنى سايىن اضطراب ھەم آرتىب باردى. بو محزونلىك تاتوو تورموش كېچىرىش - كېچىرمىلىك خواتىرىدىن كۇپراق انە. انەدىن غلىجىدە ىشش، اولردن جسارت توغوسى اېدى.

فاطمە اۋىگە تىلى بېرىش اوچون حرىك قىلدى. ھەر بۇى يېتىگن قىزىنىگ باشىدە تورموش گە چىقىش دن باز چارە يۇقلىغىنى اۋىلەدى. عمرىنىگ آخىرچىگە انە اۋىدە قالەلمىلىگىنى بو اۋىگە اولەدى. اىكى يېتىم گە انەلىك قىلىشىنى و بو بىلن ثواب قازانىشنى خاطرى گە كېلتىردى. اولر بىلن مشغول بۇلىپ وقت قندەى اۋتگىنى بىلمى قالىشىنى، بو مطلقا ايرىلىق بۇلمى، اىستەگن يېتىدە قىزلىك اۋىدەگىلرنى كۇرىپ كېتە آلىشىنى توشونسە - دە، بو محزونلىككە مانغلىك قىلەلمەدى. نھايت تۋى انەسى بىلن بىرگە سۇنگ بار اۋقتلنە ياتگىنىنى اۋىلەگچ، طعام تاماغىدىن اۋتمە-دى. كۇزلىرى ياشگە تۇلدى. انەسىنىگ قىستشى گە قرەمسىدىن اۋقت يېپىيەلمىس-لىگىنى ايتدى و يېمەدى. شاشىلىنچ يورىشلىر، كېلىپ - كېتىشلىر، اۋرىنلى - اۋرىنىسىز بقىرىپ - چقىرىشلىر و شونگە اۋخشش حادثەلر بىلن بىر نېچە ساعت اۋتدى. بو ساعتلر فاطمە گە اوزىن مېدى ياكە قىسقىقە؟ بونى فاطمە بىلەلمىدى. فاطمە اېشىككە موتر كېلىشىنى كوتىب تورگن بالەلر تكسى اوزاقدن كۇرىنىشى بىلن:

- كېلىشماقده.... دېيە بقرىشىب، او تمان يوگوردى. فاطمه كۈنگليده غلطي كېچىنمەلر پيدا بۇلەياتگىنى، تيزەلرى مجالسىزلنەياتگىنى حس قىلدى. بىرآزدن سۇنگ يانگە ايكى عيال كېلدى. بو آرەدە تشقرىدن، «آمين» آوازلىرى كېلدى. قۇللىر دعاگە آچىلدى. دعالرنى اېشىتمس، فقط آمين دېگنلرى قولاغى گە چلىنردى. سۇنگ ينە جىملىك. او هم قۇللىرنى كۇتاردى. اۋز راضىلىگى بىلن شو تورموشنى تىلەگىنى كۈنگلى ترجمانى بۇلگن تىللىرى يىنگىل گىنە قىمىرل انكلتر، كۇزلرىدن آققن اينجولر اوپە - اېلىككە احتاجسىز گل يوزىدن سىرغەلب كۇسى گە گۇزەل بىر حالده تامچىلب توشردى:

رېيم، صبر بېر. خىرلى عاقبت عطا قىل. بېتىملىرىم گە ظلم اېتماقندن، ظالملىكدن، اولرنىنگ حقى گە خىانت قىلماقندن اۋزىنگگە سىغىنورمن. پاكا پروردگارا، ناموس بىلن يشەماقتى، خىرلى زورىاتلرنى، بالەلرىم اۋرتەسىدە عدالت گە رعايت اېتماقتى نصىب آيلە، يا رب العالمين! سېندىن صحت - سلامتلىك، عافىت، حسن خلق تىلەيمىن، دىنېم گە، اعتقادىم گە لايىق كوچ - قوت سۇرەيمىن. حضورىنگگە اوبلەدىگن حالده بارماقندن اۋزىنگ اسرە، حىبىنگ حرمتى...

بو آرەدە تشقرىدن دعا سۇنگىگە يىتگىنى بىلدىرگوچى «فاتحه صلوات!» دېگن آوازلىر اېشىتىلدى و فاطمەنىنگ قۇللىرى هم يوزلىرى گە سورىلدى. كېيىن خالەسى- نىنگ قىزى قۇللىرىدن توتگونچە، تۇيگە كېلگن كېكسەلرنىنگ، قرىنداشلىرىنىنگ قۇللىرىنى اۋتېردى. پىستكى باغچەدە آتە- آنەسى، تاغەسى، عمەكىسى بىر قطار تورىشردى. اولر بىلن خىرلىشدى. آلدىندە گۇزەل جلدى و مقالى قرآن كرېمنى توتىب كېتەياتگن عيال ايزىدن يورىب يانيدەگى عياللىر بىلن بىرگە تىكسى گە اۋتېردى.

فاطمە اوچون يىغله گنلر آره سىده بىر چېتدن اونگە محزون - محزون تېرمولىب قالگن اسماعىل ھم بار اېدى. فاطمە نىنگ قلىبده گى غلبانلر و غصە نىنگ حاضر گى درجە - سى حقىدە سۆزلىش حقوقى فقط بو حالتنى باشىدن اۋتكزگن، باشقە ياپىنچىق تىشلب، آتە اوى بىلن خىرلشيش المىنى تاتگن كېلىنلر دە گىنە موجود دىر .

فاطمەنى بىر حاۋلى گە توشىردىلر. يىنگى اېمس. لېكن خراب ھم اېمس. اوچ خانە - سى، بىر زالى، باغى بار. باغچە قراوسىز. حاۋلى (اوى و باغ) تۋى آلدىدن يىغىشتىرىلگنى گە قرەمسدن، كۈپ وقتلردن بېرى عىال قۇلى تېگمە گنى بىلىنىپ تورردى. فاطمە نىنگ كۈنگلى زىرىقردى. خستە، ضعيف، حالسىز بىر ياش عىال كۈز آلدىگە كېلدى. او بالە لرگە قندەى طعاملر بېرگن، حولىنى قنچەلر آراستە قىلگن... فقط خستە لىگىدن باغ آياق باسالمە دىگن حالگە كېلگن .

اصلىدە تۋى دېيىش اونچە لىك جايز بۇلمە گن بو يىغىن گە كېلگن قۇشنى لر بىرىسدىن سۇنگ تر قەلشىدى اۋىدە فقط عادل بېك نىنگ قرىنداشلرى - تۇرت - بېش عىال قالدى .

بىر آزدن سۇنگ اېشىكدن بىر عىال و ايكى بالە كىردى. فاطمە بو خاتىنىنى ايكى مرته كۈرگنىنى اېسلەدى. عادل بېك نىنگ خالەسى. يانيدە قارە قاش، قارە كۈز، قىرە بورون، چراپلى، شىرىن ايكى گۈدك. يىنگى لباسلر كىدىرىلگن، ساچلرى ترە - لگن. اگر اولرگە دقت بىلن باقتىلر يە يوزلر يەدە يوزلر يەدە اضطراب بېلگى لرىنى كۈرمىسلر، بو اولردە اضطراب يۇقلىگىدن اېمس، بلکہ ناتوغرى قرەش، يىخشىلب قرەمسلىكدن دىر. عادل بېك نىنگ خالەسى اولر نىنگ قۇللىرىنى توتىب آلگن. فاطمە نىنگ يانىگە كېلىشىدى. ملايم، اما كۈپ وقت درد چېككنى بىلىنىپ تورە دىگن آواز دە:

- خوش كېلىسىز، قىزىم - دېدى .

- خوشوقت بۆلىنگ، خالە! عيال يانيدەگى بالەلرگە اشارت قىلدى:
 - منە، قىزىم، بالەلرىنگ. اول اېنەسى قرەدى.. كتە آنەسىدن كېيىن، كىم كېلسە شو، اونىنگ - بونىنگ قۇلىدە قالدى. قۇغىرچاغدەى قۇلدىن - قۇلگە اۋتېب يورېشىدى بېچارە بالەلر. اېندى سېن گە تاپشېردىك. امانت. شونەى امانت كە، كۈنگللىرى جنت اېشىگى گە باغلىنگن، بېر امانت كە، باشىدىن بېر توك توشىب، جانى قىيىنلسە، حسابى كتە. بو گلغىچەلرنى خاخلە يەپىرت، خالە اوز. اختىارى سېندە. اۋزىنگ بېلە-
 سن.

بولرنى شكستە آنەنگدە سۈزلەياتگن خانىم بېر اۋزىگە بېر فاطمەگە حيران قرەياتگن بالەلر يانېگە باردى:

- قرەنگ، بالەلرېم، آنەگىز كېلدى. اېندى يىخسى بۇلەدى. قنى، قۇللىرىنى اۋپىنگ. حسين فاطمەنىنگ آنەسى اېكىنى يىخسى انگلمەدى، شو بېلن بېرگە تربىيە نتىجە-سى طفىلى، آداب يوزەسىدىن اونىنگ قۇلىنى اۋپدى. چېكىنماقچى بۇلدى. اما يىنگى آنە اونىنگ قۇلىنى قۇيىب يوبارمەدى، چې قۇلىگىگە آلگچ، دېدى:
 - قنى سېن ھم كېلچە، عادلە.

عادلە خالەسى گە قرەدى. فاطمە اولدىن تيارلب قۇيگن، رنگلى قاغذلرگە اۋرەلگن ايكى خلتچە چىقردى. بېرىنى حسين گە بېردى. كېيىنگىسى دن بېشلىك، اۋنلى بېر قنچە مېدە پوللر چىقارېب حسين نىنگ ھاوۋچىنى تۇلدىردى سۇنگ:
 - اېندى عادلە نىنگ كۇنگلىنى آلەمىز، اونگە ھم بېرەمىز، دېدى. حسين عادلە نىنگ قۇلىدىن اوشلب، سېكىن تارتدى:

- كېل، سىنگىلىم، سېن گە ھەم بېرەدىلەر، دەدى. عادلە زۇرغە يىقىلىشىدى. گويىا قولايغىدىن سودرەلگن اولاقچە. بېرگن لرنى آلرکن، فاطمە اونى قوچاقلىدى. آلدېگە اۇتقىزدى. عادلە توريب، قاچماقچى بۇلردى. فاطمە اونى قۇيىب يوبارمەدى.

- مېن سېنىڭ آنىڭ اېمىسمەنمى؟ نېگە مېندىن قاچەسن، قىزىم؟ سېنى شونچە لېك اۋزىم نېكى، دەسمەن، نېگە سېن آنە دەپ اوچمەيسن؟ مەن، كېلدىم. اېندى ھېچ كېتمەيمەن. قاچىسىڭ خفە بۇلەمەن، آنىڭ بۇلمى قۇيەمەن. اكنىڭ، مەن، شو يېردە. كېل حىسەن، كېل اۋغلىم. سېن آلدېدە اۋتېر، سىنگىلىڭ ھەم بىرەيدە بۇلسىن.

حىسەن تارتىنىپ، اويەلېب كېلدى. فاطمە نېنىڭ بىر تېزەسىگە اۋتېردى. يىڭى آنە ايكاونى ھەم بىر- بىر اۋيىپ، بىرەيدە باسدى. بالەلەر دماغى گە خوشبوى اورىلدى. بو ھىد بالەلەرگە گۈزەل تاثير اېتدى.

باشقە عياللەر ارەلشمىدىن كوزەتېپ توريشردى. ايكى يېتىم گە كېلەر- كېلمەس ھىدەلەر بېرىپ، اۋيىپ، بىرەيدە باسگن آنە بېلەن، تېزەلرەيدە اۋتېرگن ايكى گۇدك حالتى اولرنىڭ كۈزلرېنى ياشلەدى.

ايكى قۇلى بېلەن ايكى گۇدكنى قوچىڭچە فاطمە عادل بېك نېنىڭ خالەسىگە قىرېلىپ قرەدى.:

- ھلى سۇزلرېنىڭىزنى تىنگلەدېم. جودە تۇغرى و يىخى گىپىردىڭىز. ايشانچىڭىز كامال بۇلسىن، مېن ھەم بو اويگە اولرنىڭ دردىگە چارە بۇلىش، بىرەيدە باسىپ، قىيىنچىلىكلرېنى بىر طرف اېتىش اوچون كېلدىم. صىرىم يېتىڭونچە تېرىشەمەن، اۋز آنە- سى بۇلىش نېتىدەمەن. بالەلەرگە مېندىن نېمە اىستەگن، كوتگن بۇلسىڭىز، زىادە بىرېش گە كورەشەمەن. دعا قىلىڭ. الله مېنى اويلىتىرمەسەن،- دەدى. بو سۇزلر خالەنى و باشقە عياللرنى مەن اېتدى. حتا اولردىن بىرى يانېدەگى خاتىن گە:

پېشىتە ياپسىزمى؟ دېب آياغى بىلن يىنگىل گىنە تورتىب قۇيدى.
بىر ساعت لردن كېيىن فاطمە بىلن بالەلر اۋرتەسىدە صمىمى مناسبتلر باشلندى
دېيىش ممكن.

آشام گە قدر تورلى اۋىلر بىلن اۋزىنى يېب بىتىرگن عادل بېك آهستە ادىملر بىلن،
اىستر- اىستەمس اويگە كېلىپ، بالەلرگە كۈزى توشمىدىن، غلطي احوالده قالدى.
اۋزىنى غريب حس اېتدى. اېندى بو اويدە اونى كولىپ، يوگورىپ چىقەدىگن بالەلر
اۋرنىگە تند حالده قرشى آلىنگن بىر خاتىن و اوندن قۇرقىب بىرار بورجككە بېكىنە-
دىگن بالەلر موجود. منە، حاضردين بو اۋرتەدە كۈرىنىشمەيدى. بلکہ خالەسى خفە
بۇلىشمەسىن، خۇرلنمەسىن دېبە اۋزىنى كى گە آلىپ كېتىدىر. اولرنىنگ يۇقلىگى،
بۇلسە هم كۈزلىدە ياش تۇلە اېكنلىگى بو اوينى قنچەلر فيضسىز، فراغتسىز
قىلىپ قۇيگن - آ، يا رېيم...

خىرىە اۋلمى، بوگون بىر شفاخانهدن توزهلىپ چىققن بۇلسەيدى، نەقدر گۈزەل
بۇلدى. آه، نەقدر دېب اۋىلردى. سۇنگرە بو الله تقدىرى گە قرشى، عادتدن تشقرى
بىر اۋى (شيطان وسوسەسى) اېكنىنى و مسلمان بوندەى فكلرمسلىگىنى
خاطرب، الله تعالىدن وفا تىلەدى. بوندەى اۋىلەماقدننى فايدە بار اېدى؟
بۇلمەيدىگن اۋىلر بىلن باشىنى قاتىرگونچە، حقيقتگە علاقه دار بىر نرسە بىلن
مشغول بۇلىش افضل اېمسى؟ مثلن، اۋگى انه كۈنگلىنى قندەى آلدەى، بالەلرنى
اونىنگ ظلمىدن قندەى قوتقرەدى، قندەى يۇل تاپىش ممكن؟ اۋىلىشى و چاره
تاپىشى كېرەك بۇلگن نرسەلر منە شولر اېدى.

بىر سىگرىت توتتى. ايلگرى چېكىمسدى. سۇنگى بىر يىل ايچىدە شو زوقومگە بۇلىقتى. بىر- ايكى تارتتى. بىرآز كېيىنراق بىر دۇستى كېلىشى كېرەك اېدى. اۋزى نىنگ بو احوالىنى اونگە بىلدىرمىسلىك لازم. ذاتن، تانگدن آقشام گە قدر اۋىلشدىن و كويگن كۈنگىل بىلن الله گە دعا اېتىشدىن باشقە ھېچ ايش قىلمەدى، بىر لقمە بۇلسىن طعام بېمەدى. كېچگە چە ايكى قىسى سىگرېتنى بولغىش گە اصلا حقى بۇلمەگن تازە ھواگە پوفلەدى. اۋچىنى اوندىن آلدى. صبر كاسەسىنى تۇلدىرە- ياتگن اضطراب اونى اۋز- اۋزى گە اطرافنى اۋرەگن پشەلر تىلاويدە قۇللىرى باغلىگن، بېچارە حال، غرىب احوالە كۈرستى. بو آرەدن خالەسى باققە چىقتى. اونى كۈرىپ، يقىنشىلدى:

- خوش كېلىب سىز! بېخد شكر، بو ايش ھم بىتدى، دېدى. عادل بېك:

- بالەلر قنى، خالە؟ نىمە قىلىشە بىتتى؟

- ايچكرىدە. آنەلرى بىلن اۋىنب اۋىنب اۋتېرىشىپىدى.

عادل بېك سرچىپ توشدى.

- توشىنە آلمەدېم؟

- آنەلرى تىزەسىدە اۋىنب اۋتېرىشىپىدى.

- يا...

بو حىرتلى نىداسى عادل بېك نىنگ آغزىدىن چىقىشى بىر بىرەدە كۈزلرى ھم ياشلىندى، غللى بۇلىپ كېتتى.

- ھە اۋغلىم، بەمعنى خانىم گە اۋخشىدى. كېلر- كېلمس گۇدك لىرگە ھىدەلەر بېردى، اۋپدى، قوچاقلەدى. بو اويگە كېلىشىدىن مقصدى ھم اولرگە بېتىملىك مشقتلىرىنى چېكىتمىسلىك اېكنى نى ايتتى. مېنىمچە، بولرنى چىن دلدىن گېپىردى.

بىر نېچە كۈنلردىن بويان بالەلرى غمىدە اېزىلىپ كېلەياتىن عادل بېك بو سۆزلەرگە جودە - جودە ايشانىشىنى خواهلردى. قرشى سىدە ھزلنى خوش كۆرمىدىن خالە-سى سۆزلركن، ايشانمسىدن بۇلمسدى. اما شعورىگە اۋرنەشىپ قالگن چىگىل و اغير اۋىلرېنى بىردن اولاق تېرىش آسانمى؟ اوندەگى كرختلىك و تورغونلىكنى كۆرگن خالەسى:

- كېل، اېشىكدەگى كلىت اۋرنىدن اولرگە اۋزىنگ قرە، دەدى.

خالەسى آلدېدە، عادل بېك ارقەدە، اوىگە كېرىشىدى. كېلىن نىنگ خانەسى يايىق اېدى. خالە بلكە اىچكرىدن اچىلگندىر دەپ اۋىلب اول اېشىكنى تورتدى، سۇنگ عادل بېككە قرە دەگندەى اشاره قىلدى. عادل بېك كۆزىنىگ بىرىنى يومىپ، ايكىنچىسىنى كلىت جايى (تېشىق)گە تۇغرىلەدى. فاطمە خانىم يان طرفىدن كۆرىنىپ تورردى. او چۆك توشگن، عادلە و حسين آلدېدە اۋتېرەدى. فاطمە نىنگ قۇلىنى تېزەسىگە قۇدى. عادلە نىنگ كۆزى فاطمە نىنگ قۇلدە. بىردن اونىنگ قۇلىنى توتدى. فاطمە نىنگ آتەى قۇلىنى تارتمەدى. عادلە قۇلىنى سىلكىپ:

- توتدىم، اوشلەدىم، - دەپ قىچقىردى. باشقە قرەشى نىنگ حاجتى يۇق، بىر اىلىك وجدان عذابى نھايە تاپگن گە اۋخشەيدى. كېچرەيب، تارەيبىب بىر زندان حالىگە كېلگن دنيا بىر زومدە اونوت بۇلىپ، «كل على نىنگ باغىگە اىلنگن قراوسىز حولىسى كۆزىگە سرايدەى كۆرىنە باشلەدى».

اوچ كون اۋتېب، نانوشتە تيارلەياتىن فاطمە خانىم آتە اۋغىل اۋرتەسىدە كېچەياتىن صحبتدن خبرسىز اېدى. قۇلى ايش بىلن، قلى اېسە شو نعمتلرنى اعطا اېتگنگە، يرەتگن شكرانە بىلن مشغول، كون كېلىپ اوشبو نعمتلر او ھم جواب بېرەجگىنى اۋىلەدى.

فاطمەخانيمدن مەنۇن بۇلسەدە، ھلى اۋنى تامام بو اۋى آدمى صفتىدە قبول قىلە-

آلمەياتگن حسين سر اېتماقچى بۇلگندەى آتەسىگە يقىنلشدى. سېكىن گىنە:

- آتە، بو آپە قچان كېتەدى؟

- قىسى آپە، اۋغلىم؟

- تشقربىدەگى آپە؟

- آ، آنەنى آپە دېشىگىنىنى سېندن اېشىتەيىمن. آدم آنەسىنى ھم آپە دېمى ھېچ

زماندە؟

- بو مېنىنگ اېسكى، اولگى آنم اېمس، آتە.

- نېگە اېسكى آننگ اېمس، اۋغلىم؟ كسل بۇلگونچە شۈندەى اېدى، حاضر ھم

شۈندەى. ياكە سىزنى يىخى كۇرمەيدىمى؟

- يىخى كۇرەدى.

بو آرەدە فاطمەخانيم اېچكرىگە كىرىب قالىب صحبت تۇختەدى.

او بىر ايش اوچون قېتىب چىقىب كېتگچ، عادل بېك:

- اېندى بۈندەى گېلرنى اېشىتمەيىن، اۋغلىم. اگر، آنە دېمس اېكسن، مېنى ھم آنە

دېمە.

- نېگە اېندى، آتە؟

- آننگ نىنگ آپە دېگىنىگىن كېيىن، مېنى آتە دېشىنىنگ نى حاجت بار؟! آننگ

خفە بۇلىب، سېنى اۋغلىم دېمى قۇيسە، نىمە قىلەسن؟ آننگ بۇلمسە، سېنى يىخى

كۇرۈمبىدى؟ سىزلرنى اۋپىب ياتقىزۈمبىدى؟ آننگ بۇلمسە، او ايشلرنى قىلۈمبىدى؟

بو آرەدە فاطمە خانىم خانەگە يەنە كىردى. اۋتۇن كۈنلەر حىسنىنى فاطمە خانىم گە كۆپراق يېقىنلاشتىردى. عادلە اېسە ھلى كىچىك. اول اۋتۇنلارنى اېسلە بالمەدى. ايكى كۈن اۋتمىسەن فاطمە خانىم نى انه دەپ يىخشى مناسىتدە بۇلىپ كېتدى.

اۋىنەماق اوچون چىققن لىرىدە دېرەزە آلدەدە كوزە تىپ، كوتىپ اۋتەرەدىگن، قىتگن لىرىدە يوگورىپ اېشىكنى آچەدىگن آنەلرى بار اېدى اېندى اولرنىنگ اويىدە.

- كېلگىمىزنى قندە يىلدىنگىز، انه؟

- دېرەزدن قرەب، كوتىپ اۋتېرۈبەدەم، بالەلرەم كېلسىن دەپ.

- بىزنى جودەيم يىخشى كۈرەسىزىمى، انه؟

- جودە - جودەيم!

كېيىن بو يىخشى كۈرەش نىنگ كتەلىگىنى، درجەسىنى كۈرستىش اوچون يانىگە يازىلگن قۇللار و اولرگە مەر بىلن قرەب قالگن كۈزلر...

بو كۈزلرنىنگ صاحىبى، بالەلرنىنگ باشىگە بالەلردن كم اېمىلىگى، پست كېلمىلىك كېرەكلىگىنى، بعضى اۋزىنى بىلمەگنلر: «ھە، اېندى نىمە بۇلدى، بىتىم شۈندە يۇلەدى» - دېمىلىكلىرى اوچون بوتون كوچ - قوتى و غىرتىنى صرفلر، ھر ايكىسىنى ھم گلەدى تازە قىلىپ تشقىرى چىقردى. اويىدە ھم كۈندەلىك ايشلردن تشقىرى، اولرنى اۋىنەتر، كۈنگل اچىشلىرىنى تىرتىپگە سالىپ باردى.

عادل بېك حىياتدن مەمنون كۈرىنردى. كۈرىنمەيدى اېمىس، حىقىقتن مەمنون. چونكە فاطمە اۋگى انه اېمىس، اۋز آنەلرىدە بالەلرگە طلبچىلىك و مەر بىلن قرەماقدە. اېندى بالەلر اوزاق دوام اېتگن دردىلى حىياتدن فارغ بۇلەدىلر. عادل بېك آدانە اويىدن خواطر سىز، خاطر جمع چىقەدى. ايشىگە كۈنگلىدە راحت، قلىبەدە حضور بىلن كېلدى. بويوك فلاكت اۋرنىگە سەادت كېلگىنىنى، توشىدە كۈرگنلرى توش بۇلىپ قالگىنىنى

انگلهگن و شکر اېتگن بىر گل قى احوالده بۇلسە، عادل بېك ھم شو حالده. گۇدك لىرگە باقىب رحمتلىدىن بىر امانات اېكىنى، بىرگە اچىق - چوچوك كونلرنى كېچىرگن خاتىنىنى خاطرلەدى. بعضن چرچەگن پىتلرە: «فاطمە!» دېيىش اۋرىنگە «خىرىە» دەپ يوبارەى دېدى، عقلىنى يىغىشتىرىپ آلەدى. بعضن اويقوگە ارەلش يازىدەگى فاطمەنى خىرىە دەپ اۋىلب قۇردى. خوفلى تامانى شونده اېدى كە، اويقو ارەلش آغزىدىن اونىنگ اسمى چىقىب كېتىشى مەمكىن اېدى. اونده فاطمە خانىم اۋزىنى يىخى كۆرمىلىگىنى، ھنوز او خىرىەگە باغلىق اېكىنىنى اۋىلب قالىشى مەمكىن. بونىنگ عاقىبتى يىخى دەپ بۆلمىدى. قىسى اېركك اويلىگن خاتىنىنى اولگى اېرىدىن سۇز اچىشى، آچگندە ھم اونگە باغلىب قالىگىنىنى اېشىتىشىنى اىستەدى؟

اولگى اېرىنى ھر كېچە مەتەى و بىرگن خاتىنىنى «اۋچاۋىمىز بىر اۋرىنگە سىغمەيمىز» دەپ اوريپ ياتگنن اولاقىرگن افندىنىنگ حالىگە اۋخىشەيدىمى بو؟ بعضن پىشىگن طعام خىرىە تيارلەيدىگن اۋقتىگە اۋخىشلىگى، خىرىە اونى كېلتىرگندە يېمىن دەپ اۋزىنى كويديرىشلىرى اونى ايكى - اوچ اولگى خاطرلەرىگە قىتەردى. ىنە بو بىلن باغلىق حالتلىرگە بېاختار بېرىلىپ كېتىدى. فاطمەدن شكائىت بارمېدى؟ شونىنگ اوچون اولگى خاتىنى اونوتىلمەپىتى؟ يۇق، او حقيقتىنى انكار ياكە اياق آستى قىلە دىگنلردن اېمىس. دكاندە ساتىلەيدىگن قەھو و شونگە اۋخىش قىمتلى بىر نرسەنى تارتىرگن، ترازونىنگ قرشى پلەسىگە قەھو سالىنىپ اۋرەلگن قاغذ اغىرلىگىچە فايده - نى خرىدار ضررى حسايىگە اوريپ آلەيدىگن ساتوچىدە وجدان بارلىگىنى گىپىرىش لازىمى؟

بىر نېچە بار عىن اۋزى كىي وجدانلى بىر خرىدارنى

- عادل بېك، اۋرەيدىگن قاغذنى تېكىن ألمەيسن. شوندىن كېيىن، ضرر كۆرەسن،
دېگىچ:

- فايدهمىز قاغذ خىرجىنى قاپلەيدى، - دېب، بونى كۈنگل راضى ليگى بىلن قىلە-
ياتىگىنىنى ايتىدى. او تجارتدە وجدان طلبىدىن كېلىپ چىقىپ قۇيىلگن فايدهدىن
زىيادىنى اوزىگە مناسب كۆرمىسە و برىكت شوندىن اېكن ايشانر اېدى. بوندى
توشونچەگە اېگە كىشى نىنگ بالەلرى حالات اعطا اېتگن، اولرنى اۋز آنەسى كى
بىرگە باسگن اۋزى نىنگ حرمتىنى هم اۋرنىگە قۇيگن خانىمىدىن شكايىت
اېتىشىگە امكان بېرمىلىگى كوندەى روشن. البتە خانىمىگە مناسب طرزىدە حرمت
كۆرسىتەيىتى، فقط آداب و تربىەسى، صمىمىتى يانيدە زىيادە حرمت اېتىشىگە لايىق
اېكن، اونى خفە قىلمىسلىك اوچون هېچ بۇلسمە خىرىيە خانىمىنى اونىنگ يانيدە
خاطىرلەمسلىكىنى اىستىدى.

فاطمە خانىم قرآن اۋقىشىنى بىلدى. باشلىغىچ مەكتەبىنى توگىگىچ، مخصوص كورسگە
قتىب، ختم قىلگن، كورسە قرآن كرېمنى سۇنگىگە قدر اۋقىگن بۇلسە هم هر
بامدادن سۇنگ كلام الله تىلاوتىنى عادت قىلگى الله كلامىنى اۋقىگىچ، اونىنگ ذوقى
و هيجانى بىلن ايشلرنى باشلدى. كېلىن بۇلغىچ هم بو عادتتى دوام اېتدى. كېلگن
هفتەسى نىنگ جمعه آقشامى اېدى. عادل اكەسىگە مارجعت قىلدى:

- قرآننى اۋقىشىنى بىلەسىزمى؟

- يۇق بو جەھتدن آمدسىز و سوادسىزمن.

- سوادلى بۇلىشىنى اىستىسىزمى؟

- قندەى؟

سىزگە قرآن اۋقىشىنى اۋرگىسىم، نىمە دېيسىز؟

– شو ياشىمىدەمى؟

– ياشىنغىزگە نىمە قىلىپتى؟ انسان قرآن اۋقىشىنى اۋرگنىشى اوچون مطلقا گۈدك بۇلىشى كېرەكمسكو... كۈنگلى خواهلسه بو ياشدەگىنە اېمس، يىگىرمە يىل كېيىن اۋرگنىش ممكن. اتم يازوو المشكندە ياشى بىر جاىگە بارىب قالگن كۇپل كىشىلر يىنگى يازوونى اۋرگنگىنى ايترا اېدىلر.

– يىخشى، قچاندە اۋرگنىشىم ممكن؟

– كىرىشىشىنغىز، حركتىنغىزگە باغلىق. هر اقشام بىر ساعت مشغول بۇلىنسه، بىر ايدە بى مالال اۋقىشىنغىز ممكن. وفات اېتىگن قنچە قىرىنداشرىنغىز ايكى صحيفە-لىك تالوتگە اچ ادمنىنگ اوقتگە بۇلگن احتىياجىدن كۈرە كوچلىراق احتىياجى بىلن كۈز تىكەدىلر. بامداددن سۇنگى اۋقىلەدىگن اۋن دقىقەلىك ايتلر قلىگە قندەى توغولر سالىشىنى تالوت قىلگچ انگلە يىمىسىز.

– جودە ممنون بۇلردىم، قۇللىرىنگى اۋپەمن. شو اقشامدن كېچىكتىرمىسدىن، درحال باشلە يىمىز.

عادل بېك ايتگندىك شو كېچەدن اۋقىشىنى باشلې يوباردى. او سۇزىدە تورەدىگن انسانلردن اېدى. فاطمە خانىم نىنگ ايتگنى تۇغرى چىقدى. عادل بېك بىر آى اۋتگچ، انسانىت هدايتى اوچون يوبارىلگن شرفلى كتابنى حرمتلى و سوپوكلى خانىمى نىنگ ياردىمى بىلن كېچقورونلر بى مالال اۋقىدەدىگن بۇلدى. بو اىلك قدم اېدى. بوندن سۇنگ بو كتابدە كۇرسە تىلگن، عاقبتى مطلقا سعادت بۇلگن اسلامى و انسانى قانونلرنى اۋرگنماق اوچون اونىنگ توركى ترجمەسىنى اۋقىب چىقىشگە قرار قىلىشىدى.

بىر كۈن عادل بېك اويگە قۇلىدە بىر قاغذ خلتە بىلەن قىتدى. اۋزىنى اچىق چەرە بىلەن كىرىشىلگەن خاتىنى گە اۋنى اۋزە تركن؛

- قىمتلى استاذىم گە ھىدە بو، دېدى. قاغذ خلتە اچىلدى. گۈزەل بىر لباس اېدى. فاطمە خانىم اېرى نىنگ يۈزى گە باقىب:

- تشكر. اما مېنىنگ بالەلرېم گە ھىدە قنى؟ مېن كىيىب، اولر شۈندەى قالە دىلرېمى؟
- اولر گە ھم بۇلەدى. بىر ھفتە اۋتسىن، انشالله. اولر نىنگ ھم كۈنگلرېنى كۇتارەمن.

- بۈنى آلگن دكان اېگەسى بىلەن دۇستلىگىنگىز بارمى؟
- بار.

- يخشى، اگر مېنگە قولاق سالسىنگىز، بۈنى اېرتە گە اېلتىب بارىب، اۋرنىگە بالەلرېم گە ايگى جۇرە آلىنگ. قرەنگ، كونلر ھم ساۋوى باشلەدى. ھم كۈنگلرېنى آلەسىز، ھم ساۋوق يېمە دىلر. اولرنى خرسند، شاد اېتسىنگىز، مېن سېۋىنەمن. اۋزىم كىيگىمىدن زىادراق قۋانەمن.

بو سۇزلردن عادل بېك نىنگ كۇزلرىدە ياش پىدا بۇلگن ايكى تامچى ياش گە قرەمسلىك اوچون كىيمنى تىخلەماققە كىرىشگن فاطمە خانىم باشىنى كۇتارمس علاۋە قىلدى:

- ھم مېن بۈندەى اېمس، قىمتلى راق ھىدە خواھلەيمىن.

- نىمەنى اىستەيمىز، فاطمە خانىم؟

- خواھلەگىمىنى خفتن دن كېيىن ايتەمن.

- حاضر ايتىنگ.

- حاضر پىتى اېمس.

بونى انگلشدن عاجز قالگن عادل بېك خاتىنىنى نى آرتىق قىستّمەدى. فاطمە خانىم - نىنگ لطفى اوچون ىرتگن گە جان - دلى بىلن شكر قىلەدى. اۋىنە گنى چىققن بالەلر اويگە قىتىشىنگە، كمزول قاغذ خلتچسى گە جايلىنىپ، ياشىرىپ قۇيىلگندى.

«خفتن» دن سۇنگ عادلە فاطمە خانىم نىنگ يانگە كېلدى:

- انه، مېنى اوخلە تىنگ دەدى، فاطمە اونى اۋرنىگە يانقىزدى. يانيدە اۋتيردى. اونگە هر تونگى اوچ كلمە درس تكررلردى:

- سېنى كىم ىرەتدى، قىزىم؟

- الله.

- پىغبرىنگ كىم؟

- حضرت محمد.

- دىنىنگ نىمە؟

- اسلام.

درسى بىتىگچ، ىناقلىرىدن بىر - بىر اۋىپ، «الله راحت بېرسېن، تونىنگ خىرلى بۇلسىن» دەدى - دە، اويقوگە كېتىشىنى كوتدى. بېش دىقىقەلر اۋتىپ، عادلە اوخلب قالدى. بىر آزدن سۇنگ حسين هم اوخلگچ، اېرىگە مراجعت قىلدى:

- اېندى مېنىنگ ھدىم گە نوبت كېلدى. شو آقشامدن اعتبارن هر آقشام اوچ بار «اخلاص» و بىر مرتبە «فاتحە» سوره سىنى، هر جمعه آقشامى تباركنى اۋقىپ، مرحومه قىرىنداشىم گە بىغىشلە ىسىز. بىر كمزول بىر كون سېويتتر، بو ھدىه اېسە هر كون.

- سېنىنگ قىرىنداشىنگ قالگن مى؟

- ھە، بىر ىيل اول.

- بو حقده گپرمه گندىنگ .
- اېندى گپىرەمن . مىلى، اۋقىمىن، لېكن اسمى نېمە قىرىنداشىنگ نېنگ؟
- فاطمە غايت ساكن اۋازده دېدى:
- خىرىيە .
- بو اسمنى اېشىتىش بىلن عادل بېك نېنگ رنگى اۋزگردى . هيجانىنى بىلدىرمسلىك
- اۋچون مىنغىرلەدى:
- خىرىيەمى؟
- ھە، خىرىيە . نېگە غلطى بۇلىب كېتىدىنغىز؟
- يۇق، غلطى بۇلمەدېم .
- مېن خىرىيە دېشىم بىلن داۋدىرەدىنغىز . نېگە؟ عادل بېك باشىنى قوبى سالدى:
- چونكە وفات اېتگن خاتىنىم نېنگ اسمى ھم خىرىيە اېدى فاطمە خانىم .
- قىستەمدەدى بو گېنى قۇيىب، سېنىگ قىرىنداشىنگە اۋتەيلىك .
- مېنىگ قىرىنداشىم وفات اېتگن خاتىنىنغىز خىرىيە دىر . حقىگە تىلاوت قىلىشىنغىزنى
- اىستەگن قىرىنداشىم عيان او .
- عادل بېك نېنگ كۈزلىرى ياشلىدى . باشىنى اېگدى:
- اما، مېن اونى اونوتىشگە حرىك قىلەيىم .
- نېگە؟ اخلاق سىزمېدى؟ عادل بېك: تىزلىك بىلن اعتراض اېتدى:
- يۇق، اصلا .
- يىخشى كۈرمىسېدىنغىز؟ سېومسېدىنغىز؟ عادل بېك جان جايدىن اوشلىنگندەدى .
- سېوماق .
- نېگە دېگنى؟ تېلەلرچە سېوردى . چقور اضطراب بىلن:

- يىخسى كۆرۈدۈم، فاطمە خانىم. فقط نېگە سۈرەيسىز؟ نېچون كۆل بۆلگن دردنى قۇزغەيسىز؟

- نېچونمى؟ مئىن، خىرىە خانىم حىيات بۆلگندە سېومس مېدىنىگىز؟ اونوتىلىشىگە سىب اونىنگ اولىشىمى؟ بو خانىم نىنگ عىبى سىزگە ايكى شىلە دەي، نوردەي بالە، حىياتىنى حىياتىنىگىزگە باغلىگنىمى، ناموسىنى سىزگە تاپشىرگنىمى، بوتون بارلىغى بىلن سىزنىكى اېدىمى، سىزنىنگ يۇلىنىگىزگە كۆز تىكىدىمى؟ شولرمى اونىنگ اونوتىلىشىگە سىب، ايتىنگ! نېگە بو بالەلرنى اونوتمەيپسىز؟ بولر فقط سىزگە عايدىمى ياكە اۈلگىچ، وفاسىز اېرى تامانىدن اونوتىلگن خىرىە خانىم نىنگ هم اولردە حقى بارمى؟

بو سۇزلر عادل بېكىنىنگ يورەگى گە اۋقدەي قەدەلدى، تېرگە باتىردى:

- فاطمە خانىم، بىر كۈنگلدە ايكى سېوگى بۇلرمى؟ بىر انسان ايكى خاتىننى هم سېوئىشى مەكەنمى؟

- بو كېچە غلطى صحبتلىشەيپسىز. مېنى سېوئىش بىلن اونى سېوئىش آرەسىدە قندەي مناسىت بار؟ اونى سېوئىش بىلن، مئىن، مزارگە بارىب او بىلن بىرگە ياتەيسىزمى؟ نە سىز بوندەي قىلە آلەسىز، نە او سىزدن بونى كوتەدى. بوگون اونگە بۆلگن سېوگىنىگىز، اللەدن اونى كېچىرىشىنى سۈرەشىنىگىز، ئوابىنى اونگە اتب طعام ترقىتماغىنىگىز اونگە بغيىشلب قرآن اۋقىماغىنىگىزدىر. ياكە مرحومنى باشقە طرزدە سېوئىش هم مەكەنمى؟ مېن اونگە قرشى سۇزلەسم، مېنى اوپلىتىرىش اۋرنىگە، عكسىنچە يۇل توتىشىنىگىزدن خفە بۇلدىم.

سىزنى بوندەي قىافەدە كۈرىشىنى اىستەمسىدىم. عھدىگە وفالى بۇلماغىنىگىزنى خواھلەيمىن. سىزدن اونگە نسبتن مروت كوتەمن.

عادىل بېك نىنگ كۈزلىرى يېردە بۇلگىنى اوچون فاطمەخان اونىنگ كۈزلىرى ياشلىنگىنى كۆرمەدى. اگر اويتدن يېرگە كىرگۈدېك، يارولگىدېك حالده بۇلمەسىدى، يىغله ياتگىنىنى آوازىدن هم بىلسە بۇلردى. فقط اونگە امكان يۇق اېدى. قلبى گوهردن قىمت خانىمى قرشىسىده اېكىنىنى ينه بىر ادراك اېتىپ، او كۈرستگن انسانى عبرتدن لال قالىپ تورردى. بىر عيال اېرى نىنگ اۋلگن خاتىنىنى بو قدر بو درجده انسانى لىك كۈرستىشى اونى لال اېتگندى:

- اونى اونوتمس لىگىنگىز حقىده مېنگە سۇز بېرە آلەسىزىمى؟
عادىل بېك سۇز بېردى. صحبت تائىرىده بو كېچە اوزاق وقت اوخلى آلەمدى.

بىر كون كېيىن بالەلرگە بىر دانەدن جون كمزول كېلتىردى. ايكىسى نىنگ هم سېوينچى سۇنگىز. اولرنى كاۋنى نىنگ كۈرگن فاطمەخانىم:
- منە، اېندى مېن ممنون بۇلدىم. الله سىزدن راضى بۇلسىن،- دېدى.
حسین:

- آنە، اتم سىزگە هم آلىپ كېلدىمى؟

- البتە، آلىپ كېلدى. اما حاضر مېندە بار. سىز كىيىسنگىز، مېن خرسند بۇلەمن. آوقتدن سۇنگ ايكى بالە ياشىنمەچاق اۋىنشردى. اول بىرى كۈزلىرىنى يومدى، ايكىنچىسى ياشىرىنەدى، سۇنگرە كۈزلىرىنى آچىپ بېكىنگىنىنى تارتدى، ياشىرىش نوبتى عادلده. حسين كۈزلىرىنى يومدى. فاطمەخانىم قۇللىرىنى آچىپ، «كېل» دېيە اشاره اېتدى. عين وقتده عادىل بېك هم شوندهى قىلدى. بالە ترددلندى، ايكىسىگە تېز- تېز قرەب آلدیده، سۇنگ فاطمەنىنگ قوچاغىگە آتلىدى. باشىنى اونىنگ كۈكسىگە ياشىرىپ، قىچقىردى:

- بۇلدى ى ى... -

حسین كۇزلىرى كە آچىلدى و بىر دىققەت سۇنگ عادلەنى تاپدى. اكە - سىنگلى -

نىنگ قىيىقىرىغى كۆككە كۇتارىلدى. عادل بېك سۇرەدى:

- قىزىم، مېن ھم قوچاغىمىنى آچدىم كو، نېگە مېنگە كېلمەدىنگ؟

- سىز- بدبۇى سىز، آنم خوشبوى. قىزەلاق سىگرىت ايسىنى ايتماقچى اېدى.

سىگرىتنىنگ يامان ھىدى كېلگندىن آتەسى نىنگ بىرىگە يىشىرىنمەدى.

- راستدىن ھم يامان ھىد كېلدىمى مېندىن، قىزىم؟

- راستدىن. ايشانمىسنىگىز، اكمدىن سۇرەنگ.

حسین باشى بىلدىن تصدىقلەدى، سۇنگ ىنە اۋىين باشلدى. عادل بېك بو حالنى

سۇرەش اوچون فاطمە خانىمگە اۋگىرىلدى. كۇزلىرىدە، سىز نىمە دېسىسىز، دېگن معنا

بار اېدى. فاطمە خانىم:

- ھە، افسوس كە، شونەدى ھىدىنىگىز بار. بىغىن آدمىنىنگ نفسى قىتەدى. آنم

چېكىمسدى، لېكن پىياز، سىرىمساق يېسە آقشام جام گە بارمسدى، نمازىنى اويدە

اۋقىردىلر، ھېچ اېسىمدىن چىقمەيدى، بىر آقشام: "آتە، آدان ايتىلماقەدە،" دېدىم.

اېشىتەيپمىن، قىزىم. فقط بو آقشام پىياز يېدىم، جامەتنى بې حضور قىلمەسم دېدىم،

دېدى. مېن اېسە بونى بېھودە دېب تاپدىم:

مېن بۇلسم، پىياز و سىرىمساق اوچون جامەتنى ترك اېتمىسدىم، اما جامە اوچون

بولرنى ترك اېتردىم - دېدىم. آنم جواب بېرمەدى. اما شوندىن كېيىن اولرنى

خاملىگىچە يېگىنىنى كۇرمەدىم.

عادل بېك نازك طبع خاتىنىنى سىگرىت ھىدى بىلدى بې حضور قىلگىنىنى شونە

توشوندى. تىشلەماق كېرەك. خانىم تىرىكلىگىدە چېكىمسدى. وقات اېتگىچ، بالەلرنى

- گۈدك اۋزى اوچون بېنھايە سېومىلى بۇلگن انە كۈكرەگىنى ترك اېتەدى كو.
 عقلى جايىدە، ارادەسىگە حاكم انسان سىگرېتنى ترك اېتىشى مشكل ايشىمى؟ ارادە-
 سىگە حاكم بۇلمەگنلر اوچون مشكل بۇلىشى ممكن،- دېب جواب بېردى عادل بېك.

بىر كون حسين تشقىرىدە اۋىنە ياتىب، اوروشە يانگن ايگى بالەننىگ ارەسىگە
 توشدى. ارەچىلىك قىلماقچى بۇلدى. يعنى اجرە تىب قۇيىشنى ايستەدى. اجرە تە-
 المەدى، بونىنگ اوستى گە اولرنىنگ مشترى گە نشان بۇلدى. قۇشنى خاتىنلردن
 بىرى يېتىب كېلدى و اونى اۋرىشە يېتى دېب اۋىلەدى. حسيننى چېتگە تارتدى - دە
 - نىمە ايستەسىز بو يېتىم چاقدن؟ اويلمەيسىزىمى؟ تارتە دىگىنىنى تارتىب
 آلەدىگىنىنى آلىب - آلىب ياتىتدى بېچارە گۈدك. اۋگى انەننىگ اۋزى يېتمەيدىمى؟
 حسين حيران بۇلدى، نې قىلرىنى بىلمى قالدى.

- خالە، مېنىگ انم اۋلگىنى يۇق، دېبە آلدى. عيال اونىنگ باشىنى سىلەدى:
 - سېنى اللە شماق دە، گۈدگىم. اصل آننگىنى كۈرگىنىگە اېدى، بونى انە دېر مېدىنگ؟!
 فرشتە دەدى عيال اېدى. بونىنگ نىمەسى سىزگە اۋخشەيدى؟ كۈزلىرگە قرە.
 سىزىنىگ كۈزىنىگىز قارە، اونىكى - كۈك.

اېشتك آلدېدە اولرنى كوزە تىب تورگن باشقە بىر قۇشنى خاتىن:
 - نىمەلر دېيىسن، آلماس؟ نېگە بونى خفە قىلەسن؟ بولرنى گېپرىب نىمە گە
 اېرىشدىنگ؟ دېدى.

- او اورىشە يېتى آپە، بېتىمنى اورە دىمى؟ عىب اېمسىمى؟
 - خۇپ، سېن بولرنى گېپرىب بالەنى خفە قىلىشىنگ عىب اېمسىمى؟ يىخشى ايش
 قىلدىنگىمى؟

- بىلەسن، دوچ كېلگننى انە دېمەسەن.

- نىگە دوچ كېلگن؟ سېن دىن، مېن دىن يىخسى او خاتىن، ماشاالله.

- سېن اونى آفلاۋچى بۇلىپ قالدىنگىمى، سماحت؟ يىخسى بۇلسە، ايكى يېتىم بالە-سى بار آدم گە تورموش گە چىقۇمېدى؟! سېن ھم يىخسى بۇلسىنگ، شوندى خاتىن نىنگ يانىنى آلمىدىنگ. اونىنگ نىمەسى انە؟! خىرىە نىنگ اۋرنىنى باسە-آلمېدى؟! گىپىر مەيسىن مى بولۇرۇ؟! مېنى زھۇرلەمە خدا حقى، مېن گە تىرغلمە، تىلىمىنى قىچىتىسىنگ، رسواى جھان قىلەمىن سېنى!

گپ يىنە چۇزىلىپ گىپىرە - گىپىرە اوزاقلىشىدى. اېركىلر اۋتىب كېتىشى بىلن حسين گە تىلى بېرماق اوچون اېشىگىنى آچگن سماحت خانىم اونىنگ باشى اېگىك حالدە آغىر- آغىر قىلمىر تىشلب، اويگە يىقىنلەشىپ قالگىنىنى كۇردى. ايچى اچىدى. اېشىگىنى يايىپ اچكىرى كىرركن:

رذىل خاتىن، خدادان تاپ!- دېماقدن اۋزىنى تىيە آلمەدى.

ھلىگى خاتىن نىنگ چىركىن حرىكتىنى عقل لى آدم تۇغرى تاپمىسلىگى مقرر. اۋز انەسى بار دېيە مېر بىلن قرەلە ياتگن بو بالە گە يېتىملىگىنى بىلدىرىش اونى روحن چۇكتىرىش اېكىنىنى بىلمىسلىك عىب دىر. بلكە او خاتىن ھم بىر آز اۋىلسە، سۇزلىرى بالەنى خفە قىلىشنى بىلگن بۇلمېدى؟! اما انسان اول سۇيەلەدى، كېيىن اۋىلەدى. بىر ايشنى اول اۋىلەمسىن قىلىپ قۇيىپ، كېيىن پشيمان بۇلەدى. اول اۋىلەب كېيىن سۇيەلسە، اول توشىنىپ، كېيىن ادا اېتسە نى بۇلركن؟

حسىن اىستىر- اىستەمس قىلمىر بىلن اۋىچن حالدە اچكىرى كىرىش بىلن فاطمە- خانىم اونگە يىقىنلىشىدى.

- نېمە بۇلدى اۋغلىم، تابىنىڭ يۇقىمى؟

...

- گىپىرسىڭچى، جان بالەم، مەزىڭ قاچدىمى؟ نېمەنى اۋىلەپپىسن؟

حسین ینە جواب بېرمەدى. فاطمە خانیم حیران بۇلدى. اوی اۋرتەسىدە تورگن بالە-
نینگ الدیگە چۈككەلب اۋتیردى. قۇللىرى بیلن اونینگ باشینی كۇتاردى. یۈزلردن
بیر- بیر اۋپدى. حسین نینگ كۇزلىرى یاشلى اېدى.
بیراوی بیلن اوروشدینگىمى، اۋغلىم؟ نېگە گىپرمەپسن؟ خۇش، گىپىر، یۇقسە، ائنگ
بۇلمەيمىن.

حسین ییغلهی باشلەگندەى:

- سىز مېنىڭ ائم اېمس اېكسىز. مېنىڭ ائم اۋلگن.

فاطمە خانیم نى قىلرىنى بىلمەى قالدى. تېپەسىدن قىناق سوو قویلگندەى بۇلدى.
پېشانەسىدن ساووق تېر چىقدى. بو اویگە كېلىش نینگ اساسى سېبى اولرگە
اۋگى لیگىنى بىلدىرمسلىك اېمس مېدى؟ اوچ اى اۋتمسدىن بو امیدى كۈككە
ساوریلماقده. شونینگ بیلن بیرگە فاطمە خانیم اخیرى بختیار بۇلىشىگە ایشانچىدىن
ايرىلمسلىگى كېرەك اېدى. یخشى نیتلى انسانلرنى الله یاردەمسىز
قالدىرمسلىگىگە ایشانردى.

- خۇش، كىم گىپردى بولرنى، اۋغلىم؟

- تشقىدە، بیر خاتین.

- سېنى بېراوگە اۋخشتىبىدى، اۋغلىم. قرە، مېن ساغمن. سېن مېنىڭ ائم اۋلگنى
یۇق دېمەدىڭمى؟

- دېدىم.

- نېمە دېدى او؟

-«سېنى الدشىدى، او اۋغى آنىڭ، اونىڭ كۈزلىرى سېنىكى گە اۋخشمەيدى كو»،
دېدى.

- سېن ايشاندىنىڭمى؟

- البتە، ايشاندىم. قرەنگ، كۈزلىرىڭىز مېنىكىدەيمى؟

- كۈزلىرىمىز اۋخشمسە، آنىڭ بۇلمس اپكىمنمى؟

- بىلمەسم.

- كېل، بوندەى بىرىم گە اۋتير، سېن گە بعضى نرسەلرنى توشىتتيرەى، قولاق سال.

- سىزنىڭ بىرىڭىزدە اۋتيرمەيمن.

- بونى قرەنگ، آنەسىنىڭ كوچاغىدە اۋتيرمىشىم.

شولرنى ايتىركن، اونى قوچاقلەگندەى كۈتاردى.

حسین:

- قۇيىڭ مېنى... قۇيپ يوبارىڭ... - دېپە تىپىرچىلردى. وضعىتى يمانلشىپ

بارردى. اونى توشىردى و رۇپەرەسىدە توردى:

- دېمك، نامعلوم خاتىن گە ايشانسىڭ، مېن گە ايشانمەيسن، شوندىمى؟ مېن اۋغلىم

بار، دېب قووانىب يورىيمن. بىراو اوچرەب آنىڭ اۋلگن دېسە، ايشانەسنمى،

قرىنداشىڭ اۋلدى دېسە، بونگە ھم ايشانەسنمى؟ خۇش، مېنى آنە دېمەسنىڭ

كىمنى آنە دېماقچىسن؟ آنم دېب كىمنى يىخسى كۈرەسن؟ بوگونگچە سېنى ھېچ

اوردىمى؟ يامان گىپىردىمى؟ ايتىڭنىڭنى ايكى قىلدىمى، قۇزىچاغىم؟ آنىڭ

بۇلمەسم شوندىمى قىلمېدىم؟ مېن گە آنە دېگىنىڭدە، بار آنىڭنى تاپ، مېن سېنىڭ

أنگ اېمس من دېمس مېدېم؟ مېنى خفه قىلدىنگ، كۈنگلېم نى ويران قىلدىنگ. كېت، قوشىمده تورمه. قچان كېلىپ قۇلېم نى اۋىسنگ، شونده گېنه يره شه من. فاطمه خانىم شونلرنى ايتىپ باققه چىقىپ كېتدى. باله گه بولرنى گېپرگن خاتىن گه نسبتن ايچىدن بىر غضب قۇزغە لىپ كېلدى. اگر يمانلىككە عادتلىنگن بۇلسە اېدى، هېچ قورسە او خاتىن نىنگ آرتىدن يامان سۇزلر آيتردى. لېكن اونىنگ تىلى يامان سۇزگە آيلنمەيدى. فاطمه خانىم نىنگ ارادەسى حس لرېدن غالب كېلدى، او خاتىن نى دعایى بىد اېتگنېدن تېيلىپ، بېتىم لرنى يخشىلىك يۇلېده دعا قىلىش گە كىرىشىدى:

«يارب، گۇدكلريم حالىنى اۋزىنگ اصلاح اېت، اولرگە نسبتن كۈنگلېم نى مرحمت بىلن تۇلدىر، باله لرېم نى اۋز آنەسى كىي اۋلغىتېرىشىم اوچون سېن گە سېغىنە من!»

كۈنگلېدن چىققن دعالرى يوكسك مقاملرگە كۇتارىلە باشلەدى. كۇزلرى روشنلشدى. آرەدن يريم ساعتچە وقت اۋتدى. بو آرەدە حسين ايچكرېده نېمە قىلدى ياكە فاطمه خانىم نىنگ اۋزى قەي درجەدە اضطراب چېكىدى، بىلىش قىيىن. انسان نىنگ ايچىدە كېچەدىگن شوندهي تۇيغولر باركە، تعريفى گە تىل عاجز، تعريفلش سناقلى كىشلرگە گېنە نصيب اېتگن. حسين شقرېگە چىقىدى. فاطمه - خانىم گە يقىنلشدى و اوچ ادىمچە بېرىدە تۇختەدى. قۇللى شىمى نىنگ چۇنچىگېدە. حركتلىرىدن بىرآز اولغە يگندەي تويولردى. بىر مدت فاطمه خانىم گە قرەب توردى. فاطمه خانىم باشىنى كۇتارمس و اونگە باقمسدى. بىر پس اۋتگچ، سۇرەدى:

- مېندن خفه سىزمى؟

آنە دېمسدى. فاطمه خانىم جواب بېرمەدى. حسين بىر- ايكى لحظه كوتگچ، تكرر سۇرەدى:

- خفەمىسىز، مېندىن رىنجىدىنىڭىزىمى؟ فاطمە خانىم باشىنى كۈتاردى. كۈزلىرى نىم
اېدى.

- يىغله يىپسىز مى.

ھىنوز آنە دېمىدى. فاطمە خانىم باشىنى يەنە اېگدى و ھىسەن يىقىنلىشىدى. او ھىم
يىغله گىدەدى اېدى. انسان گە خاص خصوصىتلىرىدىن بىرى شو: ياشلى كۈزلىرىگە باققىدە
كۈزلىرى ياشلىنىدى. قۇلىنى فاطمە خانىم نىڭ باشى گە قۇيدى.

- نېگە يىغله يىپسىز؟

آنە دېمىلىكىگە قىيىق ھىركەت قىلدى.

- مېن سېنىڭ آنىڭ اېمىس مىن. نېگە سۈيىكنەسەن مېن گە؟ قاچ، يىقىنلىشمە. سۇنىڭ
كۈزلىرىنى ارىتىپ، اونى يېنىڭىلگىنە ايتىردى:

- كېت يانىمىدىن.

- كېتمە يىمىن. يىرەشىنىڭ مېن بىلەن.

اۋازى ھىزەر يىغلىپ يۈبارىشەن ھىزەر بېرىدى.

- يىرەشەشمە يىمىن.

ياشلى كۈزلىرى بىر- بىرگە بىر پىس قىرەدى. فاطمە خانىم قۇلىنى ھىسەن گە اوزەتتى،
ھىسەن توتتى، اۋپىدى و پىشانەسى گە قۇيدى.

- آنە دى.

- آنە.

- جانىم آنە دى.

- جانىم آنە.

- يىگانە آنە دى.

- يىگانە آنە!

- آنىڭنى قوچاقلا، قنى، كۈرەيىن. حسين قوچاقلادى، اۋپدى. فاطمە خانىم ھم اونى بىر يىگە باسدى:

- يە شۇندەي ايش قىلسىڭ كۈرەسن. سېنى قندەي سۈلەيمىن. سۇڭ اونى قۇللاريدىن اوشلب، قرشى سىگە تورغىزدى:

- گېير، يە شۇندەي ھقسىزلىك قىلىپ، مېنى رنجىتەسنمى؟
- يۇق، آنە.

- حسين ھنوز آنەسى نىڭ كۈزلىرىنى كوزە تردى.

- سىز نىڭ كۈزىڭىز نېگە كۈك، آنە؟ فاطمە خانىم بو سوال گە جواب بېرمىدىن اۋزى سۈرەدى: سېنىڭ كۈزلىرىڭ نېگە قارە؟
- بىلمەيمىن.

- مېن ھم بىلمەيمىن، اۋغلىم، تنگريم سېنىڭ كۈزلىرىڭنى قارە يرەتگن، مېنىكىنى كۈك. حاضر سېن گە بىر نرسە كۇرستەمن. ايچكىرىدىن بىر پرچە نان كېلتىر. على عمكى لرنىڭ پىشىگىنى چقىرەمىز.
- نانسىز چقىرسك بۇلمەيمى، آنە؟

- حيواننى الدەسك بۇلەدىمى، قۇزىم؟ چقىرسك، بىر نرسە بېرماقچى دېب يوگىرىپ كېلەدى، بىزدە اېسە ھېچ نرسە بۇلمسە، يعنى الدەسك، ھېچ نرسە بېرمەسك، گناھ بۇلەدى، انسان بوگون حيواننى الدەسە، اېرتەگە اۋزى گە اۋخشاو انساننى الدەيدى.
بو بېچارە حيوان نىڭ ھېچ كىمى يۇق. بىز نىمە بېرسك، بېدى. يوگور، آنەلر ايتگن ايشنى دراو بچرىش كېرەك.

حسین چاپیب باریب، اویدن بیر پرچە نان کەلتیردی. سۇنگ علی عمكى نینگ باغى گە بورلیب، پيش... پيش... پيش ديه پيشكى چقىره باشلەدى. بیر آزدن سۇنگ بیر پيشک بو ياققه هتلهدى.

- نان نى تۇغرب، آلدیگە قۇيلىك.

حسین نان تۇغرمەلرینی آلدی گە تشرلر، پشک كوزه تیب تورر، سۇنگ اۇزیگە قولوی تامانیدن یقینلشیب، ماھرانە باش سیلككنچە آغزی نینگ گاه اۇنگ، گاه چپ طرفیگە اۇتكزيب بیبردی.

- حسین!

- لئی، آنه؟

- پيشكى نینگ كۇزلىرىنى كۇره بیسن می؟

- حسین قرەدى و حیرتدن قیچقیردی.

لأأأ... آنه موشوك نینگ كۇزلىرى ناتۇغرى اپكن.

- فاطمه خانیم كولدى:

- قنە قەسىگە نا تۇغرى بۇلسین، اۇغلىم؟

- خطا. بیرى بیر رنگده، ایكىنچىسى ایكىنچى رنگده.

- كۇردینگ می، اۇغلىم، مېن گە سیز نینگ كۇزىنگىز نېگە كۆك دېگندینگ. حتا بیر

پيشكى نینگ ایكى كۇزى تورلى رنگده. الله شونده یره تگن.

- خۇپ، اونده ی بۇلسه، خیریە کیم، آنه؟

مېنىنگ بیر اسمیم خیریە، بیلمە یسن می، بۇتە لاغیم.

- بیلمە یمن.

- اونده آقشام آتنگ كېلىگنده سۇره ی سن. مېن اینده مە ی تورە من.

- ايشاندىم، انه، سۈرەمەيمىن.

- يۇق، آقشام سۈرەيمىز.

عادلبېك دكاندە اۋتيرركن، قۇشنى بالە قۇلىدە بىرمكتوب بىلن كېلدى:

- بونى فاطمە يىنگم بېرىب يوباردى عمكى،- دېب خطنى اوزەتدى. مکتوب ايكى سطردهن گينه عبارت اېدى.

«آقشام سىزدن حسين مېنىڭ اسمىمنى سۈرەيدى. بوگوندىن اعتبارن ايكىنچى اسمىم خىريەدېر. سېبىنى توشونتيرەمن»

عادلبېك خطنى اۋقىب اۋيگە تالدى. حسين نېگە فاطمەنىڭ آتىنى سۈرەدېكن؟ نېگە اسمى خىريە بۇلدى اېكن؟ بىرار اېزمە بۇلر- بۇلمس گپلرنى لقيله دېمى؟ اۋيلىڭندىن بېرى چەرەلرى اچىلىپ قالگن بالەدن آمد يوز اۋگيرماقدهمى؟ آقشامنى جانىقىب كوتدى. اويگە بارىشى بىلن كۈزلرى بالەلرنىڭ يوزلرېگە بۇلدى. هېچ نرسە انگلمەدى، اۋقتلنر كن فاطمە خانىم:

- قنى، اۋغلىم، ائنگدن مېنىڭ آتىمنى سۈرەچى؟- دېدى.

- آتە، ائمنىڭ آتى نېمە،- دېدى.

- فاطمە، اۋغلىم.

- باشقە آتى بارمى ائمنىڭ؟

- بار، بىر آتى خىريە. اما بىز كۈيىنچە فاطمە دېيمىز. نېگە سۈرەيپسن، قۇزىم؟

- بوگون بىر خاتىن مېنى يېتىم، دېدى. ائنگ تېرىك يورسە شوندى بۇلمېدى، دېدى. ائمن خىريە اېكنىنى ايتدى.

- خۇش، سېن ايشاندىڭمى، حسين؟

- يۇق، ايشانمەدەيم. مېنىڭ ئام ساغ دەيدىم.

- خۇش؟

- «بو سېنىڭ اۋگى ئانگ، سېنى اللەشەپىتى»، دەدى.

- ئانگ نىڭ اۋلب - اۋلمە گىنىنى مېن بىلمى، اولر بىلىپ قاليدىمى؟ انسان بىر بىل

كسل ياتسە، درحال اۋلەدىمى؟ منە، كۈرمە يېسىمى، تۈزەلىپ كېلدى.

دسترخوان اطرافىدن تورديلر. فاطمە خانىم خانەدن چىشىق بىلن عادل بېك حسين نى

يانىگە اۋتقىزدى؟

- اۋغلىم، ئانگ سېنى اورەپىتىمى؟

- يۇق، آتە.

- يمان سۈز ايتەدىمى؟

- ايتمەيدى.

- سىزلىرنى يىخشى كۈرەدىمى؟

- جودە يىخشى كۈرەدى.

خۇش، اۋگى انه بۇلسە، شۈندەى قىلمېدى؟

بىر كۈن ايشدن كېيىن عادل بېك دۇكانگە كېتە ياتگندە فاطمە خانىم:

- رخصت اېتىسنگىز، بالەلرېم نى مامى سىنكە آلب بارىب كېلىم، دەدى.

- مېلى، بارىنگلر. مېندن هم سلام دېيىنگلر. عادل بېك كېتىگچ، فاطمە خانىم بالەلرېنى

چراپلى كېيىنتىردى. يۈز- قۇللىرىنى يوودى، ساچلىرىنى ترەدى. ايكېسىنى يانگىە آلب

يۇلگە چىقدى. اۋن - اۋن بېش كۈندە بىر كېلىپ بو بېمار عيالىنى زيارت قىلىپ، حتا

اۋى ايشلىرىگە قرەشر، بو باردى - كېلدى بىلن نېۋرەلرېنى اونگە كۈرسە تىب كېتردى.

عادلېك قېين-آنەسىدىن فاطمەنىنىڭ كېلىپ تۇرىشى گە ايلك بار رخصت سۇرەگىدە
 او راضى بۇلمەدى. «قىزىم اۋرنگىيە كېلگن خاتىن گە قندەى قرەيمىن؟! كېلمەسىن،
 كۇرمەيىن دېدى، عادلېك:

- بالەلىرىنى اۋز بالەسىدەى يىخسى كۇرەدى، اۋز بالەسىدەى قرەيدى. بو ياققە
 كېلىشدىن مقصدى نېورەلرىنىگىزنى سىزگە كۇرسىتىش، سىزىنىڭ كۇنگىلىنىگىزنى آلىش.
 نېورەلرى اۋگى آنە قۇلىدە قالدى دېب خفە بۇلمىگ، اۋزىنىگىز كۇرىنگ. بلكە، بالەلر
 ھم سىزنى ساغىنگىندىر،- دېگىچ، او راضى بۇلدى. و تۇيدىن اۋن بېش كون اۋتگىچ،
 اونى كۇرگىنى كېلدىلر. عيال اولرىنىڭ كېلىشى گە چىدە-آلمەدى. كۇز ياشلىرىنى توتە-
 آلمەدى. بو كىاوى، بو نېورەلرى، اما نىمە منە بو كىم؟ قنى خىرىسەسى؟ قنى، بېش
 آلتى يىل اول ياپىنچىق ياپىنىب كېلىب - كېتىب تورەدىگن جگر گۇشەسى؟ ياشلىك
 ذوقىگە تۇيمەگن، درد اوستىگە درد چىككن، نھايت ايككى معصوم گۇدكنى قالدىرىب
 كېتگن گل يوزلى قنى؟ او بىر اويوم توپراق بۇلىب، اونىڭ اۋرنگىگە كېلىب اۋتىرگن،
 بالەلرى اويگە اېگە چىققن بو خاتىن كىم بۇلدەدى؟ نې يوز بىلن بو اويگە قدم
 قۇيدى؟ قىزنى اېگەسى توشىرىب، «قارە، قىزىنىڭ ھمە نرسەسىگە مېن اېگە
 بۇلدىم»، دېگنى كېلدى مى بو بېرگە؟ آرتىق اۋىلىش گە فرصت بۇلمەدى. شونداق
 اۋرىنگە تۇغرى كېلىب قۇلىنى اۋىگن بالەلرگە «رحمت، ساغ بۇلىنگ!» دېرکن، آرقە-
 لرىدىن فاطمەخانىم:

- قەلەسىز، يىخسىمى سىز، آنە؟ دېب قۇلىنى اۋپدى. عيال بىغلب يوباردى.

- كتە آنە، نېگە بىغلبسىز؟

فاطمەخانىم آلدىنراق حركت قىلدى:

- بىغلمەسىنلرمى اۋغلىم، قرە، كتە آنەنگ خستە - كو؟

عادله فاطمه خانىم نىنگ قوچاغىدە، حسين ايسە بوويسى نىنگ اۋرنىدە اۋتيردى. مامە بىمار بالەسىگە قرەمسدن فاطمه خانىم نىنگ بالەلرگە مناسبتىنى كۈزدن قاچىرمىسى. تۇغرىسىنى ايتىگندە، فاطمه بالەلرنى اۋزىگە جلب اېتىشنىاۋدەلردى. حسين نىنگ «آنە» دېشى گە «لېى، آنەسى نىنگ جانى» دېپە جواب بېرىشى بونگە مثالدىر. اونگە نىمە دېپىسن و حتا «جىم، صحبتلشە پىمىز» دېپە آلىشى ممكن اېدى. «آنەسى نىنگ جانى» دېرکن، بونده اۋزىنى كۈرستىشدىن اثر هم يۇق، گىپىرىشدىن، آواز آھنگىدىن سېزىلمىسى. عكسىنچە، حقيقى آنە مېرى، معاملەسى بار اېدى اونده. كېلگنلر يەنە كېلىشنى وعدە اېتىپ خىرلشركن، كتە آنە نىنگ كۈنلىگدە بىر چىمدىم حضور و خاطر جمع لىك قالدېردىر.

فاطمە خانىم بىرىنچى كېلگىدىن كېيىن عادل بېك نىنگ رخصتى بىلن يەنە بىر نېچە بار كېلدى، ھەر كېلىشە كتە آنە كۈنگلى يەنە دە آلى باشلەدى. منە بوگون يەنە بارەپىتى مامە نىنگ كۈنگلىنى آلىشنى اۋزىگە بورچ دەپ بىلدى. بىمار بووى بىر آز تۈزەلگن، اولرنى تورىب قرشى آلدى:

- مرحمت قىزىم، خوش كېلىسىز، دېر اېكن، آوازی بو تشرىفدن ممنون لىگىنى بىلدىردى. اۋتيردىلر، حال احوال سۇرشدى، صحبتلشىشدى.

- فاطمه قىزىم، منە بو يېردە ايكىتە آلمە بار. بىرىنى اۋزىنگىز آلىنگ، بىرىنى بالەلرگە بۇلىب بېرىنگ.

فاطمە خانىم توردى، آلمەلرنى آلدى. كېسدى. بالەلرگە بۇلىشدى.

- اۋزىنگىز نېگە آلمە دىنگىز.

- شولر يېسە، مېن يېگندە يىمن.

بىر آزدن سۇنگ بالەلر باققە چىقىپ كېتىشدى. اولر چىقىپ كېتىشى بىلن بووى:

- فاطمە خانىم، تۇغرىسىنى ايتىگندە، كىاويىم نىنگ اوبلىنىشى مېنى اۋلگودەى خفە قىلدى. قىزىم وفات اېتىگنە نھايت بىر يىل بۇلدى اونىنگ اۋرنىگە، بالەلر باشى گە اۋگى انە كېلتىردى دەپ اۋزىمنى يىب ادا قىلدىم. بو بېرگە اىلك كېلماقچى بۇلگىنىگىزنى عادل بېكدن اېشىتىگىمدە، كېلمەسىن، كۈزىم كۈرمەسىن، دەپدىم. اما مېن يىنگلىشگن اېكنم، قىزىم. هر كېلگىنىگىزدە بىر اۋزىم سىزگە اىلىپ باردىم. اىلك كېلىپ - كېتىگىنىگىزدە ياق كېچگچە خفە چىلىگىم يىنگىللىدى، اولرگە اۋز بالە- نىگىزدەى قرەشىنىگىزدە كىچىلك يۇق. البته، بالەلرنى كۈرگىمدە رحمتلى فرزندىمنى خاطرلىمى بۇلمىدى. چىدەلمەيمىن، اما بو اونىنگ اۋلىمى طفىلى پىدا بۇلگن غصە دىر. گۇدك لىرىمنى باشى اېگىك حالدە قالدىرمەدىنىگىز، يېتىم اېكىنى بىلدىرمەدىنىگىز، اولرگە اۋگى بۇلگىنىگىزنى سېزدىرمەدىنىگىز. مېن اولرنى يىغلەتەسىز، دەپ اۋىلەسم، كۈز باشلىرىنى ارىتىدىنىگىز. دردلرىگە درد قۇشەدى دەپ تخمىن اېتىم سىز دردىنى اۋلدىنىگىز، ھمدرد بۇلدىنىگىز. دردلرىگە درمان بۇلدىنىگىز. الله سىزدن راضى بۇلسىن، ايكى دىيادە اوبلىتىرمەسىن، بو درجە عىاللىك - انسانى لىكنى سىزدن كوتمەگندىم، تۇغرىسى. رحمت، ساغ بۇلىنگ خالە. سىزدن ھم الله راضى بۇلسىن! كىاويىنىگىزگە تورموشگە چىقىشىم نىنگ اېنگ اساسى سىبى شو ايكى گۇدككە قرە- ش ابدى. بلكە ايشانمەسىز، اولرنى اۋز فرزندىمدەى يخشى كۈرمەن. حاضر باغدە اۋىنە يېتىلر، اما مېنىنگ خىالىم اولردە، بىقلىب، بىر يېرى لت يېمەسىن، آغرىمەسىن دەپ اىچ اېتىمنى يېمىن. اېرتەگە مولود اۋقىتماچىمن، بارسىگىز جودە ممنون بۇلدىم.

- يەنە بىر اۋز تۈزەلسەم، بارەمن. خىرىەم وفات اېتىگن اويگە كىرمەگندىم. اېندى قندەى كىرمەن، بىلمەدىم.

- اېندى مېن قىزىڭىزمن. قرەنگ، نېورەلرېنڭىز بار. مولودنى خىرىيە خانىم روھىگە
بغىشلش اوچون اۋقىتەماقچى من، بارىنگ. مېنى رنجىتمىنگ، كوتە من.
بالەلر اۋىيىنگە بېرىلىپ كېتىدىلەر. فاطمە خانىم دېرەزدەن چقىردى.

حسین! سىنگلىڭنى آلىپ كېل، كېتەمىز.

- ىنە بىر آز اۋىنە يلىك، آنە. خۇپمى؟

- يۇق، آقشام بۇلدى. آتنگ كېلەدى، اويدە بۇلىشىمىز كېرەك. خىرلىشىلەر. اما ايگى
گۇدكنى بېتىكلەپ، انسانى مقام نىنگ بلند پاغانەسىدە، مروت چۇقىلرېدە وقارلى قىلملر
تشلەپ كېتەياتگن بو خانىم گە كۇكسىدە عجىب تۇيغولرگە تۇلگن حالده قرەب
قالدى. كۇچە موبولىشى گە بېتگونچە كوزە تىب توردى. سۇنگ ايچكرى كىردى.
اېندى اولرنى كۇنگلى بىلن كوزە تردى. كۇنگل نىنگ كوزە تىشى اوچون كۇزىنىنگ
كۇرىشى شرط اېمس. لېلرى بېچىرلېب دعا قىلدى: «الله سېندى راضى بۇلسىن،
قىزىم!»

تانگىل عادل بېك بازارگە چىقە ياتگندە فاطمە خانىم اونگە بېچە پول بېردى.

بونگە قند آلىپ كېلىنگ. حاضرلنگ كۇرە بىن. عادل بېك پولىنى قەيتردى.

- اۋزىم آلامە يىمىمى، فاطمە خانىم! آلىپ قۇيىنگ.

- مولودنى مېن اۋقىتە من. قندنى آلىش مېنىنگ ذمىدە. خواھلە سىڭىز سىز ھم

اونىنگ روھىگە اىستە گىنىڭزنى بغىشىلنگ.

عادل بېك ايندەمسدىن پولنى آلىپ كېتدى.

مولودگه كېلگن لار اونچەلىك كۆپ اېمس. خىريەنىنگ انهسى، عادل بېك نىنگ عمە-سى و خالەسى، فاطمە خانىم نىنگ انهسى، قۇشنىلردن تۇقىز-اۋنتەسى و مولود اۋقىدىگن اتىن آى.

فاطمە خانىم كۆپچىلىكنى خواھلەمەدى. شاوقىن - سوراندن باشقە نرسە بۆلمەدى دېب اۋىلەدى.

تكلىف اېتىلگنلر مولود خىريە خانىم نامىگە اۋقىلگنىنى اېشىتىگچ، فاطمە خانىمنى تېرىكلەدىلر. بىر-بىرلىگە «خانىملىك مانا بوندە بۇپتى - دە»، دېشەدى.

فاطمە خانىم نىنگ فكرىچە، بو مولود خىريە خانىم روح پاكى گە بغيشىلنگنىنى ايتىش لازم اېمس اېدى. اۋزىنى كۇرستىشنى يىخشى كۇرمىسلىگىنى بىلگنلر- بىلەدىلر. قىرلەيدىلر. اونىنگ بو توشونتىرىشدىن اساسى مقصدى نىمە اېكىنىنى بىلگنلر هر حالده اونىنگ بو حركىتىنى مغرور كۇرسەلر كېرەك. اولگن كونداش گە چىن دلدىن حرمت كۆرەستگن خانىملر سانى بىر شەھردەگى محلە باشلىقلىرىدىن آزراق دېر. فاطمە- خانىم نىنگ شو گروھ گە منسوبلىگى بىلىنىشى ضرور. بالەلرگە اۋغى انه دېك اېمس، قالگن قىرىنداشى نىنگ بالەلرىگە قرەگندەى قرەشىنى محلە عىاللرى بىلىشلىرى شرط. بىلسىنلر تا كە بوندن بوياغىگە بالەلرنىنگ قولاغىگە يېتىم اېكىنىنى ايتىب، يېچىر- يېچىر قىلمەسىنلر. منە مولود اۋقىتىشدىن كۇزلىگن مقصد و غايە. يۇقسە، خىريە خانىم گە صدقە صفتىدە اۋقىلىشى كېرەكمېدى؟ فاطمە خانىم كېلگندىن بېرى بىرەر كۈن اونىنگ حقى گە دعا ھدىە اېتمىكنى اونوتگنى يۇق.

اېشىگى گە كېلگن فقيرنى سېۋىنتىرركن، احسانىنى مطلقا خىريە خانىم نامىگە اتەدى، كېچىگچە اونگە عايد مالىدىن اۋزى اوچون صدقە قلىشى مرونگە ضد اېكىنىنى هر گل وجدانىدىن اېشىتىب توردى. درخت سايەسىدە دم آلىب مېۋەسىدىن تاتىب،

اېككنى و يېتىشتىرگننى دعا قىلىش انسانى ليكدن حسابلىنگندېك، خىريە خانىم - نىنگ مېھرى سىنگن خانەدانگە كېلىپ، كۈنگلىدە اونگە نىستىن يامانلىك تويمەدى. تېز - تېز اگر مېن اۋلىپ، بالەلرېم باشىگە بىر خاتىن كېلىپ، نې قىلسە مەمنون بۇلردىم دەپ بعضن خىريە خانىم پرده آرتىدىن بالەلرېگە مەنسەبىتىم نى كوزەتەدى دېيە قىول قىلىش، فقط بولرنى خىريە خانىم مەمنون بۇلەدى دەپ اېمىس، الله راضى بۇلىشى نى توشونىپ، اونىنگ امرىنى ادا اېتە يانگننى انگلش، اونگە خاص بۇلگن و عىن اۋرىندە تاكىدلىنىشى ضرور خصوصىت لردن دىر.

ايتىش گە آسان. مئىلن، يوويپ تازەلنگن كىيىم يريم سەت اۋتمەسدىن يەنە يۈەدىگن حالگە كېلىشى. عادلە نىنگ اۋقتلنىشىدە يېشىندە تاقىمى گە كۈنمى، اۋقتنى لىباسى گە تۈكىش، حسين نىنگ اۋىنە ياتگندە يىقىلىپ ھەمە ياغىنى لاي قىلىشى كىيى سان - سناقسىز حادثەلر... بولر قرشىسىدە صبر و تحمل كۈرسەتەپ، بالەلرنى اسماعىل، اۋزىنى سانحە اۋرنىگە قۇيمىلىك، حتا اۋز فرزندىنى بو حالدە كۈرىپ يامان سۇزلر ايتەدىگن عياللر سۈيەسى گە تويمىلىك بو يوكلېك نىنگ افادەسى دىر. فاطمە خانىم بالەلرنى نىنگ بو ايش لردن خفە بۇلمەسدى دەپىش ناتۇغرى بۇلردى. او ھەم عادى انسان - بندە عاجز، اونىنگ ھەم خوش، ناخوش پىتلىرى، يىخشىلىكدن سوپونىپ، يامانلىكدن كوپونىشلىرى بار. فقط بالەلرنىنگ بو قىلىمىش لردن خفە بۇلىش باشقە، بو خفەچىلىك طفىلى يىخشى ياكە يامان حركتدە بۇلىش، صبر اېتىش ياكە صبر اېتمەسلىك يەنە بىر باشقە گېدىر. انسانلىك مىزانى خفە بۇلەدىگن، قىغولى حادثەلر الدېدە غەم چېكىپ - چېكىمەسلىك اېمىس، بو حادثەلرنى صبر و مەنتان بىلن قرشىلىش و وفا اېتىشىدىر. فاطمە خانىم جى گۈدكلردن يېتوك انسانلردېك حركتلرنى كوتىش ناچايز اېكن لىگىنى يىخشى انگلەيدى. شو سېدىن اولرنىنگ ناخوش قىلمىش لردن

خفه بۇلسە - دە، يامان سۆز ايتماقدن اۋزىنى تيه آردى. البتّه، باله لر بوندهى ايشلرنى آتەى قيلمەيدىلر. يعنى فاطمە خانىم گە اذيت بېرەيلىك دېب قيلمەيدىلر. قالەويرسە، فاطمە خانىم بو اويگە اولرنى اورماق، قرغەماق، كۈنگللىرىنى قالديرماق اوچون كېلمەدى كو...

اولر نىنگ يەرلرگە ملهه قۇيىش نىتى بىلن كېلدى كو. بونده الله راضىلىگى موجودلىگىدن اميد قىلدى. ايكى كېچە اول اۋتگن واقعه فاطمە خانىم نىنگ بو خصوصەدىگى فكرينى آچىقراق كۇرستدى. دسترخوان اطرافىدە اۋتيرىشكن، عادل بېك عادلەگە پىشېند توتىشنى بووردى، قىزەلاق عكسلىك قىلىپ، سالمەدى، ايگىنچى قاشقنى آلەياتكندە اوقت اوست - باشىگە تۇكىلدى، عادل بېك عصى لىشېب، ايكى شپەلاق اوردى. قىزەلاق چىنقىرە باشلەدى. فاطمە خانىم بىماقدن چىكىندى.

- اوقتىن گىزنى بېمەيسىز مى، فاطمە خان؟!

- بېمە يمەن.

بىرآزدن سۇنگ فاطمە خانىم توريب دهليزگە چىقدى. آرقەسىدن عادل بېك هم چىقدى:

- نېگە اوقتىن گىزنى بېمە دىنگىز، فاطمە خان؟

- نېگە بالەنى اوردىنگىز؟ او بىلىپ، خواهلب تۇكىدى مى؟

- مېن اونگە ايتدىم، پىشېند توتەمدى.

- بالەلىك دېگنى شوندهى بۇلمەيدى مى؟ بىگىرمە ياشلى قىزدن كوتىش كېرەك بۇلگن نرسەلرنى كوتەيسىز كو شو گۇدكەن. بالە بۇلمەگنمىسىز، بالەلىگىنگىزنى اونوتدىنگىز مى؟ همە نىنگ بالەسى شوندهى، همە بالەلر شوندهى قىلىشەدى. مېن

اورسەم، سىز مېنى قەتئىيەت بىلەن ئاۋرۇنۇشقا، تەسكەرىسى بۇلەيتى، بۇندىن كېيىن سىز ئاۋغى
 آتە بۇلەسىز، مېن ئاۋرۇنۇشقا...

- فاطمەخان، ھەممەسى سىزنىڭ زىيانىڭىزگە. ئېندى ئاۋغى ئاۋرۇنۇشقا بۇلەيتى، بۇندىن كېيىن سىز
 ئاۋرۇنۇشقا؟
 - البتە مېن.

- جانىڭىزنى بۇنچەلىك قىنۇ، سىزگە نېمە ضرور؟
 - ئاۋرۇنۇشقا مېندىن كۆرە بالەلەر كۇپراق محتاج. بېر يۇزىدە بالەلەرگە ئاۋرۇنۇشقا،
 قەلەيدىڭىز بېر سىز و مېن. بۇنى ئاۋرۇنۇشقا مېن گە تىشلىق قۇيەسىز؟ بۇنۇڭا ئاللا راضى
 بۇلەمدى؟ مادامى؟ كېرلەرنى بۇلەيدىڭىز مېن ئاۋرۇنۇشقا، سىرېم تۇگە گۇنچە سىز ھەم
 سىر قىلەسىز. ئىخشى بۇلەيدىڭىز. تېرىمىزگە ئاللا ياردەم بېرەدى. مېن بۇنۇڭا
 ئاۋرۇنۇشقا. ئېندى بارىپ ئاۋرۇنۇشقا كۇنۇڭىزنى ئاۋرۇنۇشقا، شۇندە قىلەسىڭىز مېن ھەم
 ئاۋرۇنۇشقا مېن.

بارىڭ.

ئادىل بېك نىڭ باشى ئاۋرۇنۇشقا:

- فاطمەخان، مېنى ئاۋرۇنۇشقا، - دېيە ئاۋرۇنۇشقا.

كېلگەنلەرگە مولۇد ئاۋرۇنۇشقا بۇلدى. مېنۇن كېتىدۇ. بۇندىن سۇنۇڭ فاطمەخانم
 تۇرۇپسىدە نى - بېرى سۇزلەيدىڭىز تاپىلسە - دە بالەلەرگە ئاۋرۇنۇشقا بۇلەيدىڭىز -
 تىشگە ئاۋرۇنۇشقا ئاۋرۇنۇشقا نەھايەتسىگە ئاۋرۇنۇشقا مولۇد ئاۋرۇنۇشقا بۇلەيدىڭىز.
 فاطمەخانم تون يىرىمىدە ئاۋرۇنۇشقا. سائەت بېر يىرىمىنى كۇرۇستاماقدە. باققە چىقتى.
 ئاسماننى بۇلۇت قاپلەگەندە. شىمال ئاۋرۇنۇشقا، شىمالدە ئاۋرۇنۇشقا شىخلىرى چىققەلەر و

يېنىل گىنە فغان قىلىپ قۇيەدى. بو مناظرەنى كوندوز كونلرى حس ايتىش قىين بۇلگن توغوللرنى قۇزغردى. بولوتلر آره سىدەگى قاقچىرگن آوى آلدىن چىققن اوچى دەى يولدوللرنى قوولەگن آى بعضن بىر پس بولوتلر آره سى گە ياشىرىنىب، يەنە اميد و شدتى بىلن آلغە ايتىلدى...

قېگە كېتىشماقده؟ قە ياققە بارەدىلر؟ هر تون انتظام بىلن حرکتلنگن آى و يولدولرلر نىمەنى انگلتهدى، اصلیدە؟ اۋزلرىگە تعين ايتىلگن وظیفەدن تشقرى اصلا چىقمە-گن، يره تگن نىنگ عظمتى و قدرتیدە دلالت ايتووچى بو يولدوللرنى بىر مدت تماشا قىلگن فاطمە خانىم اىچكرى كىرەياتىب يېنىل گىنە ساووق يېگنى گە سېزدى.

اۋرنىگە ياتركن فقيرلر هر دايم، هر تون شوندهى جونجو كده دىپە اۋىلەدى.. تشقرىدە هنوز شمال فغانى اېشىتىلىب تورردى. فاطمە خانىم شو فغان ارا خىرىه- خانىمنى اۋىلەدى. بىر اويوم توپراق حالىگە كېلگن او خانىم بو اویدە نېچە يىل يانگن؟ مولوددن اونىنگ روحى خىردارمېدى ياكە كېلگنلرگە خىرىه خانىم اوچون اۋقېپمن دېيىشى ساخته لىك بۇلمەدىمى؟ بىر مدت شولرنى اۋىلەدى...

آرەدن ايكى يىل اۋتدى فاطمە خانىم دن اۋزگە سىيرداش قىلىشى قىين بۇلگن حادثە- لرگە تۇلە ايكى يىل. فاطمە خانىم نفسىدن صبىرى اوستون كېلگن ايكى يىل. بو ايكى يىل اىچىدە فاطمە خانىم هم بىر قىزلى بۇلدى. سامحه....

سامحه اوچ اىگە تۇلگن كونلر اېدى. فاطمە خانىم ايكى دىققەگە قندەى دىر ايش بىلن باققە چىقدى. سامحه اۋرنىدە ياتر، عادلە اۋىينچاق اۋىنر، آره - سىره چۈنتىگىدن قاورىلگن نۇخت آلىب، آغزىگە تشلب قۇيردى. ايكى دىققەدن سۇنگ فاطمە خانىم اىچكرى كىرگندە عادلە چقەلاق نىنگ تۇشىگىدن توشىب كېلدى. بىردن يوره گى

شىغ اېتىدى. عىبا، گۇدككە بىر نرسە بۇلدىمى؟ بو سوالگە جواب ايزلشگە حاجت ھىم، وقت ھىم يوق، چۈنكە سامحەنىنگ خىرىلىشى يىخىنى نفس آلامەياتگى گە اشارە. فاطمەخانيمنىنگ اىچى ياندى. آتىلدى. سامحەنىنگ آغزىگە كۇپىكلر تۇپلنە باشلىنگندە. برماغىنى آغزىگە سوقدى. آغزىدە ھېچ يۇق، اما بالەنىنگ رنگى و آغزىدە گى كۇپىكلر بۇغىلەياتگىنى كۇرستەدى. چقەلاقنى بىرگە باسدى. كۇكرىدىن آغزىگە ايكى تامچى سوت آقىزدى. بۇغزى يوشىدى. عادلە اونگە نۇخت بىدبىرماقچى بۇلگىنى انىق اېدى. بۇغزىدە گى خىرىلىش آرتىر، كۇپىكلر كۇپەيرىدى. بالەنى آلىب، يۇلگە چىقىب داكتىرگە بارگونچە وقت اۋتر، فاطمەخانيم پىشانەسىدە پىدا بۇلگن تېرلر، كۇزىدىن آققن ياشلر حاضر اونىنگ نې احوالده اېكىنى بىلدىرىب تورەدى. عادلەگە قرەدى، نرسە بۇلمەگندەى اۋىنب اۋتېرىدى.

- عادلە، سىنگلىنگە، نىمە بىدبىردىنگ؟

- نۇخت بىدبىردىم. بىغلەدى - دە...

فاطمەخانيمنىنگ اىچىدىن كېلگن بىر حس چقەلاقنى قۇيىب عادلەنى يىخىلىب كلكلىشىنى، ھېچ قورسە، بىر شېلاق توشورىشىنى امر اېتردى. تلواسە پىدا قىلىنگندە اېنگ قولەى ايش شو اېدى. ھېچ بۇلمسە يورەگىگە بىراز سوو سېپىلەدى.

لېكن عادلەگە تېگەدىگن تىاقنى سامحەگە فايدهسى بارمى؟ بالە ايكى شېھلاق بىلن تۈزەلىب قالەدىمى؟ عادلە بالە بو حالگە توشسىن دېب شۈندەى قىلدىمى؟ اىستب، قىلدىمى؟ اورگندە كېلەدىگن فايده، عفو اېتگندە كېلەدىگن ضرر بارمى؟

فاطمەخانيم شولرنى اۋىلب، عادلەنى اوروشدىن واز كېچدى، عادلە ينە ھېچ نرسەدىن خىرسىز حالده اۋىپىنچاقلرنى اۋىنب كېتىدى. اونىنگ شو معصوم حالتىنى كۇرىب فاطمەخانيم يولواردى.

- يا رېيم، بغرى يريم يېتىملىرى، كۈنگلى مونگلى يېتىملىرى، مېنىڭ ئايگى يېتىم ئالەمىمىڭ قوتقىرى؟ كىچىك ياشدا يېتىم و اۋكسىك قالگن حېسىنىڭ قوتقىرى. يېتىملىرىگە يېلكە تونگن، قۇل اوزەتگن، حقىنى قۇرىگن يىخسى انسانلار قوتقىرى...

فاطمەخانېم ارەدن قىچە وقت اۋتگىنىنى بېلەدىگن احوالدا اېمىدى. بو عۇرلى قوتقىرى. بالەسى بوندىنى حالگە توشگن انەلر اونىڭ نېمە حس قىلگىنىنى توشونەدىلر. وقتىنى قندەنى اۋتگىنىنى بېلمىلىگى ھىم عىب سىلمەيدىر. قۇلىنى چەقەلاق نېنىڭ اغزىگە تېقىقندىن كېيىن تۇرت - بېش دىققەچە اۋتدى. فقط بو وقت بالەسى بۇغىلگن اوچون ياكە اغرىقلر، سىچىقلر اېچرە قىيىلگن، تېرىشگن خستە اوچون از دېگندە بېر نېچە ساعىتلردەنى تويولدى.

ارەدن بېش دىققەچە اۋتگندە بالەنىڭ چقور بېر نىفس اۋتگىنىنى حس اېتدى. بېردن بېرەگى يىنەدە قىتىقراق اورە باشلەدى. فقط بېمىلال نىفس الەياتگىنىنى كۇرگىچ تېنىچىلدى. نۇخت تاماغىدىن اۋتېب كېتىگندى. درحال بو مىصىبتىنى ارىتگىنى اوچون اللەگە شكر اېتدى. بالەنىڭ ياناقلىرىدىن بېر- بېر اۋيىب، ھىدلەدى و اۋرنىگە يانقىزدى. بېرەك اورىشى، كۈنگلى بېزاوتەلىگى ھلى تامان اۋتېب كېتمەگندەنى. بېر از گل سوۋى بېلن چىگەلرېنى، يوزلرېنى سېلەدى. فاطمەخانېم اوچون كتە مىصىبت، اۋزى اوچون سامحەگە قاورىلگن نۇخت بېدىرىشدىن عبارت بۇلگن بو حادثە نېمەلەرگە اۋتېب كېلگىنىنى بېلمەگن عادلە بېمىلال اۋىنب اۋتېردى.

عجبا، شو تابدە باشىدە سامحەخانېم بېر انە بۇلسەيدى، ھلى نې كېچىردى؟ بونى تىخىمىن بېلىش قىيىن بۇلمىسە كېرەك بو اذىت و حقارتىنى بېرچە توققن انەلر و اۋگى انەلر تىصور قىلە الەدىلر.

فاطمەخانيم بو حادثە عادلەگە تياق اۇقتلمەدى، اورمەدى، يامان سۆز ايتمەدى. اما چقەلاقتى او بيلن باشقە بيرار مرتە يالغوز قالديرمەدى.

حسین بو بیل مکتبگە باریشى کبرەک. آتەسى اونى قۇلیدن توتیب، قید اېتیریب کېلگنى آلیب باردی. حسین مکتب آچیلیشى یقینلشەياتگنى سرى کوچلیراق هیجانلردی:

– مکتبده اۇقیش قیینمی، انه؟ سیز هم مکتبگە بارگنمیسیز، انه؟– کبی سوالر بېرر، فاطمهخانيم اونى تینچلنتیروچی سۆزلر ایتر، اۇقیب بویوک آدم بۇلیشینی توشونتیردی.

فاطمەخانيم حسین اوچون ایکی دانە پیشبند قیلیش و اونى مکتبگە دایم تاپ – تازە قیافەدە یوباریش ایستگینی عادل بیککە بیلدیردی. اورتاقلری آره سیده خجالت بۇلمەسین، اولمەسین، دېردی.

اۇقیش آچیلگن کونی آتەسى اونى قۇلیدن توتدی و مکتبگە آلیب باردی. محللەدن تئیش بیر بالەگە تاپشیردی. صنفلرگە کیریپ – چیقیشدە یاردم بېریشینی تعینلەدی. توشده کۆپ قطاری مکتبدن قیترکن، دېرزه آلدیده حسین نینگ یۆلیگە قرەب تورە– دیگن بیر انه بار ابدی.

– آه، انهسى نینگ جانی کبله ییتی،– دپه اونینگ ججی ياناقلیردن اۇپرکن، حسین جدی آهنگده:

– توشلیکیدن سۇنگ، اوقتلنگچ ینه اۇقیش بار، انه، دېدی.

پاكيزە پيشبند، دزماللنگن شيم، مکتبگە باريب - كېلىشده يارقيرهب توروچى، تازە-
لنگن پاي ازل، يوزلرى پارلاق بير بالە... بو حال و بو قيافە مکتب آچيليشده قندهى
بۇلسە، شوندهى دوام اېتدى.

بير كون تازە، ايكنچى كون هم شوندهى بۇلمەيديلر، بوگون آياق كييمى يپ -
ينگى بۇلگنلر، بير نېچە كون اۋتگچ لاي ايچيدە تنيب بۇلمەيدىگن حالگە
كېلتيريشەدى. ايچلريده بايى، فقيرى، جوده هم كمبغللرى بار. بيراق اېنگ بايلرى
هم اۋرتەحال عايله فرزندى حسين گە تازەلىك و انتظام جھتدن تېنگلشەالمسدى.
بير كون اۋقيتوچى تازەلىكنى تېكشيرهياتيب بير بالەنينگ آلدىگە تۇختەدى. اسمى
يلماز. چۇنتىگى نينگ چېتى ييرتيق، بير توگمەسى توشگن و پيشبندى كۇپ وقتلردن
بېرى يويلمەگندى.

- يلماز، سېنى اېرتەگە بوندەى كۇرمەى. آننگە ايت، اۋقيتوچى شوندهى دېدى دېب،
تنيبە بېرىب اۋتدى. نظارت دوام اېتدى. حسين نينگ يانگە كېلدى.
- قرەنگ، بالەلر! ھەمەنگيز حسين دەى بۇلینگ. اونگە اۋخسب تاپ - تازە بۇليب
كېلینگ. سېن ايتچە، يلماز، سېن غيرت قىلسنگ، حسين دەى بۇلمەيسنمى،
اۋغليم! يلماز باشىنى اېگدى، جواب بېرمەدى.

- گېير، سېن هم حسين دەى آزادە بۇلېشنى ايستەيسنمى، يلماز؟
يلماز باش كۇتارمى مينغيرلەدى:

- ايستەيمن، استاد.

- جوده يخشى. مادامى كە، ايستر اېكنسن، اېرتەدن باشلب سېنى گلەدى كۇرەيىن.
اويگە باريشينگ بيلن آننگە ايت، مېن اويلەيىمن، اۋقيتوچى مېن گە تنيبە بېردى
دې.

- مېن بوندى دېيەلمەيمەن، جناب معلم.

- نېگە ايتەلمەيسن؟

اۋقېتوچى عىبىلىشكەندە بۇلدى. يلماز جواب بېرەويرمەگچ، يېنىگىل گېنە، استگېنە قولايغىدىن توتدى:

- بونى قرەنگ، ھەم تازە بۇلماقچىمىش ھەم ايتەلمەيمىش.

سۇنگرە يەنە بېر آز دغەلشدى:

... ..!

يلمازنىڭ كۆزىدىن سىزىلگەن ايكى تامچى ياش معلمگە تائىر قىلدى شىكىلى، يوشەدى، قولايغىنى سېكرىق اوشلەدى. آتەسىنى اوزاقدن تىنردى، آرقە و آرتدنبىلردى. باي بىلن اۋرتە حال آرەسىدەگى بېر آدم اېدى. بالەسىگە يىنگى

لباس لر آيىب بېرىش اوچون قىيىن بۇلمسە كېرەك. اونىڭ باشىنى سىلب:

- باشقە بوندى ادبىسىزلىك قىلمە، يلماز و بالەلرگە مراجمەت قىلدى:

- يلمازنىڭ اوينى بىلەدىگەن بارمى؟

- بار، استاد.

وچ قۇل برابر كۇتارىلدى.

- بوگون كېتىشە يلمازلرنىكى گە اوچرەب، مېنىڭ ايتىڭلارنىمىن ايتەسىز.

- ايتەسىنلر، جناب معلم.

- آ- آ؟ حددىنگەن آشەيىسن، يلماز... نېگە ايتەسىنلر؟ سېبى نېمە؟

- چونكە، ايتسەلر، تىاق يېيەن، استاد. مېنىڭ اۋز ائم يۇق، مېنىڭ ائم اۋگى.

يلماز بو گېلرنى ايتىر اېكن يىغلەي باشلەدى. يىغى ارەلش قۇشىب قۇيدى:

- ايتىڭلارنى بىلن بىجرەمىدى؟ بتر اورەدى.

- ينە يىغلىش گە توشدى. اۋقیتوچى بو قدر قَتِّيق قۇللىك قىلگنى گە پشیمان بۇلدى.
- احوال بوندەى بۇلىپ چىقىشىنى اۋىلمگندى. يلماز تۇختەمسدن يىغلردى.
- يلماز، يىغلمە. عظمت يىگیتسن کو اۋزىنگ. تشقريگە چىقىپ، يوزىنگى يوو!
حسین، دۇستین گە ياردملش!
- حسین يلمازنىنگ قۇلیدن توتیب، يانمە - يان، صنفدن چىقىشىدى. چشمە باشیدە -
ايكى بالە. بیری اۋگى انە ظلمىنى، يیتیملىك مشقتلرینی تاتگن، ايکینچىسى
يیتیملىگىنى بیلمەگن، انە مەهرینی کۆرمەياتگن يیتیم. يلماز يوز- قۇلىنى يووگچ،
قۇللىرىنى شىمى گە سورتدى:
- رۇمالچم يۇق، اۋزى بىرمەيدى. مېنم سۇرمەيمن. سۇرمەسم، يامان سۇزلر ایتەدى.
سېن اۋلمەدینگ، مېن قوتيلمەدیم، دېيدى. بېچارە انم گە هم تیل تېکيزەدى.
حسین چۇنتىگیدن رۇمالچەسىنى چىقردى:
- آل، يلماز. سېنىكى بۇلسین.
- ألمەيمن، حسین.
- ألمەسنگ، خفە بۇلەمن.
- يلماز رۇمالچەنى آلدى. چۇنتىگى گە سالدى. بىراق صنف گە كىردیلر. توشدن سۇنگ
مکتەب دن اويگە قىتگن حسین دە پرىشانلىك سېزىلردى.
- بالەگىنم، نېگە خفە کۆرىنەسن، بىراو بیلن اوریشدىنگىمى ياکە باشقە بىر حادثە رۇى
بېردىمى،- دېيە احوال سۇرەدى فاطمەخانیم.
- يۇق، انە، هېچ نرسەنى اۋىلەگىم يۇق. اۋقیتوچىم مېنى بالەلرگە کۆرسەتیب،
حسین دېک بۇلىنگلر، دېدى.
- آفرین، اۋغلىم. اما سېن يینە نېمەدیر اۋىلەيپسن؟

يۇق، انە ھېچ نرسەنى اۈيلىگىم يۇق. صنفىمىزدە يىلماز دېگن بالە بار. اوستى باشى كىر، يىرتىق... حسين صنفدە بۇلگن واقعهنى باشىدن حكاىە قىلىپ بېردى.

– انە، جودە اچىندىم، اونگە رۇمالچىمنى بېردىم، جھىلىنگىز چىقمەسىن.

– آب آب بالم اى، يخشىلىك قىلسنگ، نېگە جھلىم چىقسىن؟! جودە يخشى قىلىسىن. اېرتگە دۇستىنگنى ايتىپ كېل. انىم سۇتىلگن كىيىملىرىنگى تىكماقچى دې. البتە االىب كېل. خۇپمى؟ سېن گە ھم ئوابى تېگەدى. يىتىم گە ياردم قىلگىنىگ اوچون الله سېن گە ئواب بېرەدى. اېرتەسى كون حسين انەسىنىگ ايتگىنىنى قىلدى. بىر بالەنى اېرشگىتىرىپ كېلدى. بو بالەنىنگ اۈگى انە ظلمى اوستىدە، قراوسىز اۈسگىنىنى انگلەماق اوچون احمقنىنگ يا ايكى بار قرىنداش گە حاجتى يۇق. فاطمەخانىم اولرگە اوقت بېردى. اولر اوقتلىنەياتگن پىتدە كىيىملىرىنى تىكىدى، تازەلەدى، دىمال لەدى.

بىر ساعتدن سۇنگ كۈچەگە چىققن بالە مېنىنگ ھم شونەدى انم بۇلسەيدى دېگن آرزو بىلن اۈگى انەسى بۇلگن اوى تامان يۇل آلدى. او كېتىشى بىلن حسين فاطمەخانىمىنىگ بۇنىدىن قوچاقلەدى:

– بىر دانە انم، بىر دانە انم، بولرنى مېن اوچون قىلدىنگىزمى؟

– البتە، اۈغلىم، يىنە االىب كېل، كوتەمن، يىنە شونەدى قىلە من.

اوچ – تۇرت كوندن كېيىن يىلماز حسيننىنگ قىستاوى بىلن يىنە كېلدى. اصلىدە قىستش گە ھم حاجت يۇق اېدى. اويىدە كۇرگن يامانلىك، ظلم «ھمە اېندى مېن گە شونەدى معاملە قىلەدى، ھېچ كىم يخشى كۇرمەيدى، ھمە مېندن نىرتلنەدى» دېگن ايشانچنى پىدا قىلگن اېدى. يىلماز كىمىنىنگ يانىگە بارمەيىن، خۇرلىك، حقارت

كۆرەن، دېب اۋىلردى بىر گل حسين نىنگ آنەسى اۋغلىم دېدى، اما بو مرتە هم شونەدى دېدىمى، يا گيىدن ممنون بۇلەمى؟

درد اوستىگە درد - يەنە شونچە اۋگى آنە هم بار. اۋگى آنەلرگە تاپشیرگن بالەلر نىنگ يوزىدە گى مظلوملىكىنى اوقالمە يىدىگن، عاجز، اۋيسيز، بىغم قنچە آنەلر و نهايت گلدېك بالەلرى چپکن اذيتدن سويكلرى سيريىگن نېچە - نېچە مرحومه آنەلر بار. فاطمە خانىم كۆزلرى نىنگ نەملىشىدىن هېچ نرسە توشونمەگن حسين، خفە قىلگندن گپ ايتدىمىكن، دېبە اۋىلرکن، فاطمە خانىم:

- ايت، اۋغلىم، ايت، او هم مېنى آنە دېسین. توشدن كېيىن ائىب كېل، مىلىمى؟
توشدن كېيىن يىلماز كېلدى. كۆزلرىنى بېردن ائمس، اۋىلردى.

- قنى يىلماز، آنە دېسنگچە، آنمگه! حسين اوچون بىر كلمەدن عبارت آنە دېگن سۆزنى ايتىش قندە قىيىن ليگىنى، بو سۆز نىنگ نەقدر قيمتلى اېكىنى يىلمازدن سۆرەش كېرەك اېدى. فاطمە خانىم حضورىدە ايكىتە يېتىم بار اېدى. بىرى دىيانىنگ برچە الم و قىغوسىنى تاتىب كۆرگن يىلماز اسملى بېچارە بالە؛ ايكىنچىسى اېسە عىن حالتدن الله نىنگ مرحمتى بىلن فاطمە خانىم نىنگ دوچ كېلىشى نتيجه سىدە كوتولگن بخت - تيار بالە، ايكىسى نىنگ هم آنەسى اۋگى. اما بىرى مرحمت سىز، تاشدەدى حس سىز، بېرگن اذيتدن ذوق آله دىگن وجدانسىز؛ ايكىنچىسى اېسە، اۋز بالەلرىگە قرشىدە آنەلرگە اۋرنك بۇلە دىگن، يعنى آنەلر اۋز توقن بالەسىگە منە شو اۋگى آنە-چىلىك قرەشىنى، مەرلى بۇلىشىنى هوس قىلىش گە سزاوار بۇلگن.

فاطمە خانىم يىلماز نىنگ رۇپەرەسىدە چۆگەلەدى. بىر نېچە تېنگداشى طاقت قىلە-آلمە يىدىگن مشقتلر باشى گە توشگن يېتى - سكىز ياشلردە گى بو بالەگە، محزون چەرەلى ججى بو انسان گە مەر تۇلە كۆز بىلن قرەدى.

- قنى، انە دېنگ چە، مېن گە اۋغلىم. اېندى مېن سېنىنگ ھەم آننگ-من. حسين قندەى اۋغلىم بۇلسە، سېن ھەم شوندەى اۋغلىم بۇلەسن. خفە قىلمە مېنى، انە دېگىن چە، اۋغلىم...

بو آرەدە كۈزلىرى ياش گە تۈلگن يىلماز بىردن اۋزىنى فاطمە خانىم نىنگ بىرگە آتدى. انە، انە... دېب فرىاد قىلدى. فاطمە خانىم اۋنى حقيقى انەلىك بىرگە باسدى، قوچالقهدى. عمرىدە انە شفقتىدن محروم، انە مەهرىنى كۈرمەگن بو بالە قرشى سىدە او ھەم مرحمت ياشلىرىنى تۈكدى. حسين ايكى اوچ - قەمچە نرى دن بو ھىجانلى، اچىق منظرەگە قرەب قالگندى. حىرتلر ايچىدە اېدى. حاضر يىلماز حس اېتگنلرنى او حس اېتىشى ياكە اونگە حس اېتىرىش مەمکن اېمىدى. تامدن يىقىلىپ توشگن- نىنگ حالىنى فقط تامدن يىقىلىپ توشگن بىلەدى. كىم بىلسىن، بېچارە بالە انە دېشىنى قنچەلر آرزو قىلگن، قنچە وقتلر، قنچە يىللر بالم دېگن سۈزنى اېشىتماقە زار بۇلگن. بىرآزدن سۇنگ فاطمە خانىم كۈز ياشلىرىنى ارتدى.

- سېن اويدە آننگنى نىمە دېيسن، انە دېمەيسن مى، اۋغلىم.

- يۇق سۇنگ خۇرسىنىب قۇشېب قۇيدى:- اۋزى ايتكىزمەيدى. بىر مرتە اونگە انە دېدىم. «نېگە آننگ بۇلەى، مېن توغدىم مى، سېنى؟ بار انە اۋنى انە دېگىن»،- دېب مزارت تاماننى كۇرستدى.

مېن ھەم شوندن كېيىن اۋنى انە دېمەدىم. ھىقلەيى - ھىقلەيى بولرنى سۈزلەگن يىلماز، گىبرىب بۇلگىچ، يىنە يىغلىش گە توشدى. فاطمە خانىم نىنگ دردى يىنە آشدى.

بوندن كېيىن مېنى انە دېگىن، مىلى مى؟

فاطمە خانىم اونىنگ كۈز ياشلىرىنى ارتدى، كوچى يېتگنچە تسلى بېردى. فقط قىسقە بىر وقتدە، اونىنگ مۇشتدەى قلىبىدە يىللر آشە يىغىلىپ قالگن دنيا دەى دردىنى

كېتكىزىشى مېمكىنمى؟ دايم قان تامىب تىترەگن جراحت بىر آندە قندەى توزەلەدى؟
 ھر كون ويران بۇلگن كۈنگىل بىر زومدە قندەى تىكلەندى؟
 بىرآزدن سۇنگ او اۈزى اوچون زندان بۇلگن اويگە كېتركن، يەنە اېسكى حالگە قىتە-
 دى. دنيادە يىلمازگە آچىلەدىگن يىلغوز اوى، آتە اوبى... اما اونىنگ اوچون اېنگ
 ياقىمىسىز اوى ھم شو. او زندان بۇلمەى نىمە؟ مشقت مېكانى! عذاب اويەسى! نې
 قىلماق كېرەك؟ يىلماز بو اويەدە، حتا توشدە بۇلسىن، لاقىل بىر- ايككى ساعەت گىنە
 حلاوت تاپماققە راضى... اما او يېردە كۇرگن توشلرى ھم دەشتلى، تېرلرىگە
 غرق بۇلىپ اويغاندى. بىر مەدەت ظلمت اىچرە كۇزلىرىنى كتە - كتە آچىب شفتگە
 تىكىلدى، موھوم خطر، نامعلوم قۇرقوو ارا چپ - اۇنگگە آغدىرىلدى. يەنە شو قۇرقوو
 آستىدە سېكىن - سېكىن كۇزلىرىگە اويقو چۇكىدى... كېچەسى كوندوزدن تاتسىز،
 كوندوزى كېچەسىدن قارانغو بو اويەدە يىشىدن نې فايدە، يىشەمسلىكىدن نې ضرر؟
 اىچىدەگى ھوا، دېوارىدەگى تاشلردن قىتق بو اويەدە يىلماز اوچون كۇرىشى مشكل
 بۇلگن، كۇرىشى مېمكىن بۇلمەگن، يۇق نرسە بار: سعادەت...

سعدىەخانېم انچەدن بېرى اۈگى اۈغلى يىلمازدە بىر قىچە اۈزگىرىشلر سېزە باشلەدى.
 بىر كون لباسلرى تىكىلگن حالدە كېلەدى. باشقە كون يىلمازدە انگلشىلمس
 خوشنودلىك كۇرىنەدى. اصلىدە اوندىن بىران نرسە سۇرشگە ھېچ قىچان جرئت
 قىلمەگن بو بالە اۈزىدىن يەنە ھم اوزاقلىشىگنى نى، بىراق قانىقىش حالتىدە اېكىنى
 سېزىگندەى بۇلردى. بونىنگ سببى بۇلىشى كېرەك اېدى. اوچ - تۇرت كون اول
 بىرتىق شىمىنى تىكىلگن، يوويىلگن تازەلنگن كۇرىنىشى اونى يېرگە اورگندەى
 بۇلدى:

- بوگون قياقدە قالدىنگ؟
- درس تيارلەدويم.
- كيملر نيكيدە تيارلەدوينگ؟
- حسين لرنيكيدە.
- حسين كيم؟
- صنفداشيم.
- خۇش، شيم گە نيمە بۇلدى؟
- آنەسى دزمال لەدى.
- نېگە دزماللتينگ؟
- اۋزى دزمالله يمن دېدى، بېردويم.
- سېنى شونەدى تلتە يتيريشەدى. دوچ كېلگنگە تياقلەسن، شونەيمى؟ قرەب تور، كېچقورون آتنگە آلە كيملرگە دير شيم دزماللتيب يوريشينگنى ايتيب دادينگنى بېردير مسمى. جە - آ جناب بۇليب كېتديلر. كۈز تېگيب يورمسين تغيں!
- نيمە قىلەى؟ سيز دزمالله مەيسيز، مېنى مکتبەدە تور تكىلشەدى. تياق يېيمن. بوندىن خبرينگيز بارمى؟
- بۇلمى كېتگين ابدى سين!
- سعديه خانيم شونەدى دېب يلماز نينگ باستيريب كېلە باشلەدى، اما يلماز چاودانليك بيلن اېشيكدن چىقىپ قاچدى. سعديه خانيم اېشيكدن چىقىش بيلن يلماز قاچگن تاماندن كېلە ياتگن خاتين گە بقيردى:
- اللهنى سېوسنگيز، شونى اوشلنگ.
- لېكن عيال يانيدن ايندەمى اۋتە وېرگچ، ينە بقيردى:

– اللەنى سېوسىڭىز، دېدېم، انسان. شونى اوشلب قالىڭ!

– اللەنى يىخسى كۈرگىمىندىن، اوندىن قۇرقىمىندىن توتىمەدېم. يېتىمىنى اوروش اوچون گېپىڭىز گېپىڭىزنى قرەنگ. اونگە كۇتارگن مۇشتىڭىزنى نىفسىڭىزگە اورسىڭىز، اولل اۈزىڭىزگە اورىپ كۇرسىڭىز قندەى بۇلركن؟ اگر اللەنى بىلسىڭىز، بو گودككە خذمتچى بۇلردىڭىز بالەنگىز اۈزىڭىزدن اۈگى انە قۇلىدە قالسە، نىمە قىلەسىز؟ دېدى و جواب كوتىب تورمىسدىن يۇلىدە دوام اېتىدى. بو سۇزلر سعدىە خانىم نىڭ غىبىنى بتر قۇزغەدى. آه، كۇچەلر آرەلب بو تىرمىزكنى قوولسە، توتىب اۈچىنى آلسە...

اونىڭ آرتىدىن كېيىن تۇلە باشقەلر بىلن چقنەگن كۇزلر، غىچىرلەگن تىشلر و خىرسىل، اۈزگچە توسگە كىرگن يوز... باشقە چارە يۇقلىگى اوچون اويگە چېكىندى. اېشىكنى اىچكرىدىن بېكتىركن، آقشام اويگە كېلرسن، دېبە مىنغىرلەدى. كىم بو حسين؟ اولا بونى بانلب، بارىب بالەنى تلتىمىسلىكلرىنى ايتىب، آگاهلنتىرىب كېلىش كېرەگ يىماز كىم، دىماللى شىم كىيشنى اونگە كىم قۇيىدى؟! يماقلى كىم يېتمەيدىمى؟

اصلىنى آگندە سعدىە خانىم يىمازگە يامان معاملە قىلىشنى بىلەدى. مەكتىدىن يورىب كېلىب، نان سۇرەگن يېتى ياشلى آچ گۇدككە: «ذوقوم يى. قنى نان، كۇرمە- يىسنمى؟ بو جنابىم گە اېندى بىر خذمتچى ياللىشىمىز كېرەك!»- دېمىسلىك كېرە- كىلىگىنى هم بىلەدى، اما اۈزىنى تۇختە تالمەيدى، توتىب تورە آلمەيدى. يىمازنىڭ هر حركتى اونىڭ غىشىگە تېگەدى. كۇرىشى بىلن عىبىلشەدى. اۈز بالەسى نې قىلسە ياقەدى، سېوينەدى. يىمازگە كېلگندە تېسكىرىسى. يىماز انە دېگودەى بۇلسە، خۇدۇ اونىڭ انەسىگە اۈخشىب آلىب قالەدىگندەى تويولەدى. يىمازگە نىستىن

حقسىزلىك قىلىشدىن باشقە ايش قۇلىدىن كېلمەيدى. بعضن: «بو بالە اۋزى شونگە مناسب، يۇقسە باشى گە مېندىن باشقەسى كېلگن بالەلردەى، بلكە يىخشىلىككە يره-مس، يىخشىلىك قىلىسم، يانيدە كېككەيىب، يامانلىشىب كېتىشى ممكن»، - دېيە اۋزىنى اوتوردى. بعضن قىلگن معاملەسى و سۆزلەگن سۆزى حددىن آشگىنىنى اۋزى هم تن آردى. مثلىن، آلتى آى آلدىن بير حادثە بۇلىب اۋتدى. اۋشە آقشام اپرى: - قرە، سعدية بالەنىنگ چۈنتگى يىرتىلىدى، تىكىب بىرا- دېدى.

- اېندى شو يېتمەى تورودى، شو قالدودى قىلمەگنىم. اېينى اېگنەدىن اۋتكىزىب، چىتىب تىشلىش شونچە قىينىمى بونگە؟ اپرتە گە عىسكەرلىككە بارسە، قندەى قىلەدى؟ حاضردىن اۋرگىسىن... دېب جواب بېردى. حال بو كە، «اپرتە گە عىسكەرلىككە بارە-دىگن بالە»، اېندىگىنە باشلىغىچ مەكتەبىنىنگ بىرىنچى صنفى گە بارىشگە تيارلنەپتى.

بو سوربىتلىك قرەشىدە آتە نېمە هم قىلە آردى؟ بېچارە آدم، بو خاتىن گە گويا عذاب چېكىش و بالەسىنى اېزىدېرىش اوچون گىنە اويلنگندى. بو اېگىسى راست چىقدى. هر آقشام يىنگى - يىنگى شكائىتلر... گويا بو بالە تانگدىن تونگچە يرهمسلىك قىلەدى ياكە يېتىمىنىنگ بوتون وظيفەسى اۋگى انهسى گە ايش آرتىرىشدىن عبارت اېمىش.

بو آقشام اېشىتىگن شكائىتى يانيدە باشقچەراق. يلماز شىمىنى باشقە عيالگە دىماللەگندى. بو ايش اويدەگى انه گە، يعنى اۋزىگە كتە حقارت اېدى. اگر قىلىنگن بو عىبىنىنگ جزاسىنى آتە بېرمىسە، بېرەدىگن تاپىلەدى. آتە - اۋغىل بىر بۇلىب، بېچارە سعدية خانىم گە خياللىرى گە كېلگن ظلمنى اۋتكىزىشەدى. سعدية خانىم بو حرەكت اۋزىگە حقارت اېكىنىنى توشونر، بىراق اونىنگ شىمىنى دىماللىش لازىملىگىنى عقلى گە سىغدىرمىسدى.

شو پىتىگچە خواھلەگن طرفىگە آسانىگە اېگىلەدىگن اېرى بوگون نېگە دىر اونىنگ خواھشىگە ماس صحىتلشەدىگن گە اۋخشەمسدى. و حاجتى شونى كۈرستىب تورردى. ذاتن، آتە - اۋغىل بىر بۇلىب اۋزىگە ظلم قىلىش رېجەسىنى پىشيتىب آلگنلىرىنى، بولوت كېلىشىدىن يامغىرنى سېزگندەى اېرى نىنگ حالتىدىن سېزگن و ىنە اۋزى حق بۇلىب چىقىشى اوچون گېنى شوندىە باشلىنى لازم تاپگندى. حقيقتن، محمود بېك:

- قنى، خانىم، اول ايتىنگ چە، شو اويگە كېلگىنىگىزدن بويان بو بالە نىنگ شىمى نېچە مرتە دىماللندى؟ بالە مکتەبگە آدملىر آرهسىگە بارەدى، پرىشان قىافەدە چىقمەسىن دېب چرايلى كىيىنتىرىپ جۇتتىگن كۈنىگىزنى اېسلەيسىزىمى؟ اونگە آنە بۇلىب اذىت چېكىتىرمىسەن، يامان سۆزلەمسەن، كىلكلەمسەن ياكە كىلكلەمسەن، يىخى مىاملە قىلگن، كۈنگىلىنى آلگن، بالىم دېب بىغرىنگىزگە باسگن كۈنىگىز بۇلدىمى؟ مىثلن، حتا بىرەم كۈنى اۋز بالەنگىزدەى قوچىپ، اۋپتىنگىزىمى كىم كۈردى؟ البتە، بىر اولرلرگە بارەدى. بوندن غضبلىنىش اۋرنىگە بىر آز اۋىلب كۈرسىگىز قندەى بۇلردى؟

- دىبىشى احوال او اۋىلەگندېك بۇلىب چىققىنىنى انگلتردى.
محمود بېك نىنگ ناگە سىزلب، وزمىن گىپىرىشەن سەدىە خانىم داودىرىپ قالدى. اصلىدە بىر گېنى ايكى قىلمەگن اېرىدەگى بو حالتگە بىررار مىنا بېرآلمەدى. كۈندۈز يىلمازنى اوشلب قالماگن خاتىن ھم نىمەلر دېمەدى. دېمك بو ايشدە بىر سىر بار. اما سەدىە خانىم آسانلىكچە بو سىرنىنگ تىگىگە بېتەآلمىدى. كۈندۈز يىلمازنىنگ توتىلىشىنى اىستەمەگن كىمپىر سەدىە خانىمگە ایتەدىگىنىنى ايتىب، قالگىنىنى كوتىب الىش اوچون محمود بېك نىنگ دكانىگە تۇغرى باردى. و او بېردە نىفسىنى راستلە-

دى. محمودبېك محلەدە كېكسە عياللار آرهسىدە حرمتلى بۇلگن فرىدە خانىمىنى
يخشى كوتىب آلدى، نىمە خذمتلر بارلىگىنى سۇرەدى. فرىدە خانىمىنىڭ رىنگى
اۋزىگىرىپ كېتىگىنى دلىدە تۇكىب سالەدىگن گىپى بارلىگىنى بىلدىرىپ تورردى.
اۋرىندىققە اۋتىرگىچ، بىر- اىكى لىظە دم آلىشنى كفايە بىلىپ سۇز باشلەدى:

- اۋغلىم محمودبېك اېشىگىنىگىز آلدىدىن اۋتە تورىپ... دىبە حادثەنى انگلەگىچ،
خلاصە قىلىپ مقصدنى ايتدى... بىرآز اول مېندىن بىرار خذمت، التماسىم، امرىم بار
يۇقلىگىنى سۇرەدىنگ. اۋرتەدە بجرىش گە مجبور بۇلگن نىنگ - الله امرى بار. زېرا،
ادا اېتىشى لازم بۇلگن اېنگ شرفلى امر الله امرى دىر. الله بالەگە، يېتىم گە يخشى
قرەماقنى امر اېتگن. انە شو امرنى ادا اېتمىدىن، مېنىڭ خواھشىمىنى اۋرىنلەتىشىدىن
سېن گە نىمە فايده بار؟ اىكىنچى اويلىنگىنىگىدىن بوياىن يلماز يامان سۇز اېشىتىشىدىن،
اېزىلىشىدىن، تىياق يېيىشىدىن باشقە نرسە كۇرگن يۇق. سىزىنىڭچە، شو الله امرىنى ادا
اېتىشىمى؟ سېندىن آتەلىك مېھرى بۇلسەيدى ھەمە يلمازگە اچىنگن بىر پىتدە و بو
گپ مېندە كىمپىرنىڭ قولايغىچە يېتىپ كېلمىدىن بورون اۋغلىنگ گە اچىنگن
بۇلردىڭ و اونى بوتونلى سەدىە خانىمىنىڭ اختىبارى گە تشلب قۇيمىدىنگ. يا
رحمتلى خاتىنىڭىدىن قالگن امانتىنى شۇندەى خوار- زار قىلىپ سقلىش اوچون
اويلىنگىدىنگىمى؟ خاتىنىڭ نى بو قدر مەمنون اېتىش گە اورىنىشىڭ يخشى، بىراق
الله نىڭ حضورىدە قندەى جواب بېرىشىڭنى ھەم آزگىنە اۋىلب كۇرمەدىنگىمى؟

اېشىكىدىن كىرگن خرىدارنى كۇرگن فرىدە خانىم گىبرىشىدىن تۇختەدى محمودبېك
اېشىتىگن اچىق سۇزلر تائىرىدە تېرلرگە باتدى، بىر يارىلسە، كىرىپ كېتىم، دىبىدىگن
حالگە توشدى. خرىدارنىڭ كىرىشى اونگە قوياش تىغىدە تېرگە باتگن آدم گە
سلىقن ھوانىڭ تېگىشىدېك تائىر قىلدى. تورىپ، خرىدار بىلن مەاملە قىلدى. اىكى

دەققەدەن سۇنۇڭ، خەردار كېتىڭ، يەنە مەھماننى رۇپەرەسىگە ۋەجدان ھاسابىنى بېرماق
 ۋەچۈن قېتىدى. فەرىدەخاننىم بۇ ئىككى دەققە ئىچىدە بىر ئاز تىنچلىدى، يەنە قەنچە ئىچىق
 سۇزىلار ئىتتىب يوبارىشى مۇمكىن ئېكىلىگىنى ئۇيلىدى. ئا ئارتىقچە سۇزىگە ئىحتاج يۇق
 ئېدى. توشۇنۇڭگە شۇنىشى ھەم زىادە، يىخسى ئات گە بىر قەمچى، خانىم سۇزىنى
 ئىچەين قىتقىراق ئاھنگدە دوام ئېتىردى:

- بۇ ئالە چەككەن ئىزى، ئىھتىمال سېنىڭگە كەم دېر، ئا بىز ئېندى چىدە ئالەمىمىز. ئاگر
 ئا ئىنىڭىز ئىلمىنى تۇختتە ئالەمەسەنگ، ئالەنى بىزگە بېر، ئۇز نېۋرەمدە قىرەيمەن.
 يۇقسە، بىراز ئالەلىك بۇرچىنى ھەم بېر، بېتىمىنىڭ چىرايى ئىچىلسىن.
 فەرىدەخاننىم سۇزىلارنى تۇگە تىب ئۇرنىدىن تۇرۇكن، يەنە قۇشىب قۇيدى:

- ئىچىق گېپىردىم، مۇھۇدبېك! لېكىن بېتىمىنىڭ ھىقىدە رىئايە قىلمەگىنىڭ، بۇ
 ھىقىسىزلىك نىڭ ئالدىنى ئالەگىنىڭ ئۈچۈن ئېرتەگە چەكەدىگەن ئىزىنىڭ بۇندىن
 ئىچەين ئىچىقراق بۇلەدى. بۇتۇن پىشىمان بۇلرسن، بلكە قۇتۇلىش يۇلىنى تاپرسن، ئا
 زۇررىتىڭى پىشىمان ئۇزىنىڭە دىشمن بۇلەدى.

فەرىدەخاننىم تەكلىف ئېتىلگەن چىنى ھەم ئىچمىسەن تۇرىب كېتىڭ، مۇھۇدبېكنى چەقۇر
 ئۇي باسدى. ئېشىنگەن سۇزىلار بىغىنىنى ئېزىب يوباردى. ئىئال كىشىدىن بۇندە قى
 سۇزىلارنى ئېشىتىش ئاسانمى؟ ئاگر كىچىكلىكىدىن كەتتەلرگە رىھمت رۇھىدە تىرىيەلنگەن
 بۇلمىسە ئېدى، بلكە كۇسەر ئاق جۇاب تىستارىب يوباردى. ئا ئىتەدىگەن سۇزىلار
 نىفسىنىڭ ھىمايەسىدىن باشقە نىسە بۇلمىسەدى. ئۇزىنى بۇ ئىئالدىن ھىمايە قىلىشەن،
 ئۇنگە ئۇزىنى قىق دەپ كۇرستىشەن نىمە فەيدە بار؟ مادامى كە، ئېرتەگە ئالەب
 بۇلمەيدىگەن، ھەر نىسەنىڭ ھىقىقىتىنى ئىئان قىلەدىگەن، ئالەمدىن مۇظۇمىنىڭ ھىقىنى
 ئىب بېرەدىگەن نىڭ ھىزۇرىگە بارىلگەندە مۇھەلەنىڭ مەمەسىگە قىلەدىگەن دىغەنە-

سى محمودبېكىنى قوتقرردىمى؟ اصلدە ايتىلگن سۆزلر نەقدر اچىق بۆلمەسىن حق اېمىمى؟! تۇغرى ايتمەدېمى ماما؟ اويلنىشدىن مرادى يلمازنىنگ حضور-
 حلاوتىنى تامين اېتىش مسمېدى؟ قنى او حلاوت، قنى او حضور؟!
 آقشام سعدىەخانېمگە قرشى ايلك بار اچىق گېرىش نېنگ سىرى شوندى اېدى.
 طېبىى كە، محمودبېك فرېدەخانېم نېنگ دكاندى ايتگن اچىق گېلرېدىن سۆز آچمەدى.
 سعدىەخانېمگە قرشى جىقنە چىققن محمودبېك بوندن كېيىن مۇفقىت قازانە-
 دىمى؟ ياكە سعدىەخانېم يلمازگە قرشى حىلەلرېنى باشقە يۇلگە، باشقە اصولگە
 المىشتىرردىمى؟ تعقېب اېتەدىمى؟ جوابلر تخمېن دن عبارت. وقت كۆرستەدى.
 بوندە سواللرگە مناسب جوابنى دانا حَكَم وقت بېرگوسى دېر.

بىرانتە مَحَلدە مېش - مېش تۇختەدى دېيىش - بوگون قوياش چىقمەدى دېيىش
 بىلن برابر. بونى ايكى خاتىن اوچرەشگندە بې اختيار قولاغىنىگىزگە كىرگن سۆزلردن
 هم بىلېشىنىگىز مېمكىن. بوندە سۆز سۆزلردە يىخشى - يامان دۇستلرى آرتىدىن فقط
 اېزگو مقصدلر، آداب و اخلاقدن سۆز آچگن فضىلتلى عياللر اونچەلىك كۆپ اېمىس.
 فاطمەخانېم قنچەلىك يىخشى بۆلمەسىن، او حقده خىلمە - خىل سۆزلرنى قلىشتىرىب
 تشلەيدىگنلر آز اېمىس. عادل بېك اويلنرکن، او حقده هېچ نرسەنى بىلمەسەلردە: «آه،
 بېچارە گۆدكلر، اۈگى آنە قهرىنى كۆرەدىگن بۇلىشىدى»- دېبە بالەلر چېكەدىگن
 عذابلردن فال آچەدىلر- بحث اېتەدىلر. وقت اولرنى حقسىزلر صفىگە قۇشىدى.
 فاطمەخانېم كېلىشى بىلن ققشَب قالىشى كوتىلگن گۆدكلرنىنگ چىرايى آچىلىب،
 يامانلىككە دوچ كېلىشلىرى اۈپلنگن بالەلر گل دەى پاكىزە حالتگە كىردىلر. بو مرتە
 فاطمەخانېم نېنگ انچەلرچە حركتلرنى اۈزى نېنگ بالەسى يۇقلىگىگە باغلهدىلر.

«ۋىزى نىنگ بالەسى بۇلمەگىدىن كېيىن ھەممە شۇندەي قىلەدى دە»، دېدىلر.
 «ۋىزى نىنگ بالەسى تۇغىلسىن كۆرەمىز، بولر نىنگ بىر پۇل لىك قىمىتى قالر مىكەن»،
 دېدىگنلر ھەم تاپىلەدى. عىجا، بو گىلر نى گىپىرگنلر نىنگ ۋىزى لىرى اىكى بېتىم گە قرە-
 شى كېرەك بۇلىپ قالسە، نىمە قىلر كنلر؟! ۋىزى بالەلر ىدەي قرەش او ياقدە تورسىن،
 يلماز ياكە اسماعىل گە قرلگندىن سل ىخشىراق تىبەلەي آلىشىدى مى؟ حقىقت شوکە،
 ھەر كۈن يۈزلب بالەلر بېتىم قالەدى. اما بولردن فقط بېتە - اىكىتەسىگە گىنە فاطمە-
 خانىم نصىب اېتەدى. ھىلىگى غىبىتچى لرنىنگ ھەر بىرى سانجە، سەدىيە بۇلە آلەدى،
 اما فاطمە خانىم بۇلە آلىشى گمان.

وقت ىنە اولر نىنگ ىنگلىشىگىنى نى كۆرستدى. سامجە توغىلگندىن كېيىن ھەم حسين و
 عادلە نىنگ احواللىرى ۋىزى گرمەدى. حتا عادلە نىنگ اوچ آىلىك سامجە گە نۇخت
 بېدىرماقچى بۇلگىنى و تماغىگە تىقىلگىنى تۇغرىسىدەگى حادثەنى، ھېچ كىم، لاقىل
 عادل بېك ھەم اېشىتمەدى. فاطمە خانىم متانت كۆرستەدى، صبر قىلەدى. بىراو لر
 اېشىتىشى نىنگ ھېچ قنقە فايدەسى يۇق اېدى. قۇلىدە ۋىزى بالەسى بۇلىشى گە قرە-
 مسدىن فاطمە خانىم حسين نى اىكىنچى صنف گە ھەم اولگى دەي پاكىزە حالدە
 جۇنە تردى.

او فضىلت بۇلىدە يوكسلردى، بونگە تېرس ۋىلەراق رضالت بۇلىدە تىشلنەياتگن قدىملر
 ھەم يۇق اېمس اېدى.

سماحت خانىم قىتىشگن بىر صىبتدە، ۋىزى يوق قۇشنىلر غىبىت قىلىنىپ، نوبت فاطمە
 خانىم گە بېتدى. فاطمە خانىم نىنگ اىشلىرى باشدىن - آياق رىكارلىك اېمىش.
 ۋىزىنى كۆرستىش اوچون گىنە بالەلرگە ىخشى قررمىش. بوندەي اىچى سرتى بىلن،
 تىلى دلى بىلن، سۆزى اىشى بىلن بىر بۇلمەگن كىمسەلر اصلىدە جودە خوقلى اېكنلر.

ذاتن، ايكى يوزلمهچى بۇلسە، يىخشىلىك قىلەيىتى دېيىشلرى اوچون گىنە يىخشىلىك قىلىش اخلاقسىزلىك بۇلمەى نىمە؟

قىچەدن - قىچە شونگە اۋخشش اخلاق قاعدهلرى سنەلەدى. نتيجهده فاطمه خانىم حقيده تمام ايله تېسكىرى خلاصه لر چىقاريلدى. اولر آره سيدة وجدان گه قولاق ساله- ديگن يالغيز سماحت خانىم ابدى. او اېشىنگن سۇزلرى گه اعتراض بيلدردى:

- سىنگىم، انسان اۋزىنى كۇرستىش اوچون يېتىملرگه بونچەلىك مهربانلىك قىلىشى قىين بالەلرنىنگ احوالىنى كۇرمە يېسىمى؟ هر كون تازه كىيىتتيرىب چىقرەدى. نېچە بار اۋزىم كۇردىم: بالەلر يىقىلىب، همه ياغىنى لاي قىلىب اويگە كېتىشەدى و بېش دىقە اۋتېب، ينه تاپ - تازه چىقىب كېلىشەدى. مىلى، بىزگە همه عمللرى سېزىلمەسەن هم دېيلىك، لېكن قۇشنىلر بو خانىم نىنگ بالەلرگە بقىرىب - چقىرگىنى، قرغەگىنى اېشىتىشلرى كىرەك كو؟ ياكە ترسك توشورگىنى كۇرمەيدىلرمى و اولرنىنگ يىغله گنلرېنى اېشىتمەيدىلرمى؟ نه سېن، نه مېن اۋنىنگ قىلگىنى قىلە آلەمىز. يوز- قۇلىمىزنى بولغەمەيمىز. بىزگە اۋتېرىب آلىب غىبت قىلىش قولە يراق. هېچ بۇلمسە اونگە تىل تېگىزمە يلىك.

- او بولرنىنگ بىرنى اۋزنى كۇرستىش، نمايشكارلىك اوچون قىلەدى - كو!
- قەياقدن بىلەسن؟ تىشقىدەگىلرگە اۋزىنى كۇرستىشى مەمكىن، اما اۋيدە كىچ قىچە هېچ كىم بۇلمەيدى كو، كىمگە نمايشكارلىك قىلەدى؟ اطرافدەگى تۇرت دېۋارگە مى؟ مىلى، فاطمه خانىم اۋزىنى كۇرستىش اوچون يىخشىلىك قىلەياتگن بۇلىب چىقە- قالسىن. اما بوندىن بالەلر حضور- حلاوت تاپەيىتىلر، اۋگى انه نىمەلىگىنى بىلمە- يېتىلر كو، شونىنگ اۋزى يېتمەيدى مى؟! كاشكى، برچە اۋگى انه لر هم او كى كۇرگزمەگە بۇلسە - دە، يىخشىلىك قىلسەلر!

سماحت خانىم تۇغرى گېردى. اما تۇغرى گېنى تن آيش آسانمى؟ تۇغرى سۇزگە مايلېك بىلدۈرۈچى تايپىلمەدىمى؟ اولرگە هر قنچە اساس سىز بۇلمەسىن، اۋرتەدە غيبت قىلىش گە يره گولېك موضوع بۇلسە بس. قىلىنگن ياكە قىلىنمەگن گناهلرى اوچون كىملرنىنگ دىر پۇستك لىرىنى قاقىشلىرى كېرەك. سقىچ دەى چىنب غيبت قىلىشلىرى كېرەك. فاطمە خانىم نىنگ بىر قصورى بار اېدى. اونىنگ بو عياللر آرە- سىگە قۇشىلگىنى، عومون گپ - گشتك لىرگە چىقتىنى ھېچ كىم كۇرمەگن، شونچە كە كېلىپ - كېتىپ يورە وېرسە بۇلردى، اصلیدە. محلە دەگى عياللرنىنگ كۇپچىلىگى اونىنگ يوزىنى درست راق كۇرگن لىرى ھم يۇق اېدى. بو اونىنگ كېرى گە اشاره اېمىش. انسان اۋزىنى بونچەلر كتە توتمس لىگى كېرەك اېكن. الله بوندەى انساننى داود يره تىب قۇيرمىش. اۋزىنى شوندەى كتە تونگىدن كېيىن ايكى بالەلى دن باشقە كىم تن آلردى؟! كېيىن خىرىەلرنىكى گە آنەسى حضورى گە بارگنى نىمەسى؟ قىزى نىنگ اۋزىنى مېن اېگلەدېم، دېگنىمى؟! شوھم آدمىلىكمى؟! سماحت خانىم ينە گېگە ارەلشدى.

- آرنگىزگە كېلىپ نىمە گە اېرىشەدى. بىراوگە لاي چاپلش، بىراونى يمانلشنى اۋرگندىمى؟ خىرىە نىنگ آنەسى حضورى گە يامان نىتدە باردىمى؟ بارىشىدن خفە بۇلسە، فاطمە خانىم بونىنگ چارەسىنى تايىپ، كۇنگلىنى آلسە كېرەك مېنىمچە، خىرىە نىنگ آنەسى نېورەلرنىنگ احوالىنى آلىپ خرسند بۇلەدى. اگر خفە بۇلسە اېدى، فاطمە خانىم نىنگ زىارتى گە كېلمىدى؟! كۇرە پىسىزكە، آرە - سىرە اۋز خواھشى بىلن كېلىپ - كېتىپ تورىيدى. بونىسى گە نىمە دېسىز؟! عياللردن بىرى قتتىق سوقىلدى.

- قۇيىنگ، قىزىم، سماحت بوگون فاطمەگە آقلاوچى بۇلگن. باشقە گپلردن گىپرىنگ.

- نېگە آقلاوچى بۇلەي؟ حقنى دېيىش آقلاوچىلىك مۇ؟

- آقلاوچىلىك، يىخشى گپلەشەيمىز، صحبتنى بوزىب نىمە قىلەمىز؟ معناسىم، فايدەسى يىم يۇق.

- يىخشى گپلەشەش، فاطمە خانىمگە عىب تاقماق مۇ؟ او حالده مرحمت، خواھلە گنىگىزنى گىپرىب، صحبتلىشىنگ.

سماحت خانىم شۇندەي دەپ، اۋرىدىن توردى. قىستشلىرىگە قرەمسدن اۋتىرمەدى و چىقىب كېتدى.

سماحت خانىم حسينى بېتىم دېگن خاتىننى قېترگىنىنى اېشىتگنلر بار اېدى. اونىنگ بو وضعىتدە اۋزىنى توتىشىنى كۈز اۋلدىگە كېلتىرگنلر ازمى - كۈپمى هر حالده وجداننى بارلىگىگە قناعت حاصل قىلگن بۇلىشلىرى كېرەك. عىاللر ارە سىدە بو خىلدەگى، يعنى حقسىزلىك قرشى سىدە جىم تورمەيدىگن، حقيقتنى مدافعه اېتە- دېگن خانىملرنىنگ تاپىلىشى اعتراف اېتىش ضرور بۇلگن حقيقتلردن دېر.

بو واقعه دن اوچ كون اۋتگچ، فاطمە خانىم نىنگ اېشىگى تقيلدەي. بو سماحت خانىم اېدى. بىر پس او ياق بو باقدن صحبتلىشىلر، حال - احوال سۇرشىلر. سماحت- خانىم سۇزنى اۋزى باشلەدى. اونى حرمت قىلىشنى ايتدى. سۇنگ گپ ايلەنىب، اوچ كون ايلگىرى واقعه گە كېلدى. ايتىب بېردى. فاطمە خانىم اچىق يوز بىلن، وزمىن حالده تىنگلەدى:

- شۇندەي گپلر بۇلىب تۇرەدى، اېه. آدملرنىنگ تىلى تېلىمەيدى. اېل اغزىگە اېلگ توتىب بۇلمسدى. اورونمىنگ. الله برچەمىزنى عفو اېتسىن! بالەلرگە قرەبىمىن،

كەچىلىكلىرىم كۆپ. اگر بىلمىسەن اولارنى خەفە قىلىپ قۇيسەم، الله شو بالەلر نىنگ حرمتى مېنى كېچىرسىن - دېب گېگە يەكۈن يەسەدى.

فاطمە خانىم بېخود آغىز آغرىتە دىگنلردن اېمس اېدى. اۋزى حقىدە گى غىبتنى بېرىلىپ تىنگلىشىنى خوش كۆرمىسىدى. شونىنگ اوچون بو گېنى سۇنگى گە قدر صبر بىلن تىنگلەدى. تىنگلر كىن، «اولر بىلىپ، اۋزىم خىرسىز قالگن قىسورىم بارمىكن»، دېبە گېنىنى آخرىنى كوتدى. بوندەى عاجزىمىز - اۋزىمىز ايلغمە گن قىسورىمىز بۇلىشى مەكەن. بونى بىراونىنگ آگاهلنتىرىشىدىن بىلىپ قالەمىز. اۋزىمىز عذرلى، حتا حق دېب بىلە دىگنمىز حادثەدە مطلقا ناحق اېكىمىز، باشقە نىنگ فەكرى سەبب يۈزە گە چىقىشى مەكەن. شونىنگ اوچون فاطمە خانىم باشدن - اياق حقىقتە گە علاقەسى بۇلمە گن سۇزلرنى تىنگلش خەتمى گە بېرىلەدى.

بالەلرگە مەنسەبىتى نىنگ سەختەلىك و اۋزگەلرگە يەكشى كۆرىنىش بىلن ھېچ بىر علاقەسى يۇق. پىغمبىرىمىز آتەسىنى كۆرمە گنلىگىدىن، آلتى ياشدە آنەدن ھەم يېتىم قالىپ، شو آلتى بىل نىنگ ھەم انچە قىسمىنى سوت آنەسى قۇلىدە اۋتەزگەندىن خەبەر اېدى. او ذات حرمتى اوچون يېتىم گە آنەلىك قىلىش شەفاعەت گە سەزوار اېتىشنى، حتا جەننەدە پىغمبەرگە جودە يەقىن، قۇشنى بۇلىش گە آلىپ كېلىشنى بىلدىردى، شونەدى امید بىلن بالەلرنى بەرى گە آگەندى.

كېر قىلماق اونىنگ اخلاقىدىن اېمس اېدى. قۇلىدە گى ايكى يېتىم حرمتى اوچون اللهدن استغفار تەلە گن، بالەلرنى نجات گە سەببى دېب بىلگەن عىالدە كېر نې قىلسىن؟ مەلئەدە گى غىبتچىلرگە ارەلشەمسەلىكنى اېسە ضررگە ارەلشەمسەلىك دېب بىلردى.

شو كون سامحە خانىم حسين لرنىكىدە ايكي ساعىتچە اۋتىردى. فاطمە خانىم نىنگ بالەلەرگە، بالەلرى نىنگ فاطمە خانىم گە بۇلگن مەرى - محبتى نى، صمىمى معاملە- لرىنى كۇردى، مشاهدە اېتىدى. بو زيارىتىن ممنون بۇلدى. بوندىن كېيىن كۇرىشىب تورىش گە كېلىشىدى. مىش - مىش اورنىگە يىخى سۇزلەشىش، بىر- بىرى گە حق يۇلىدە ياردەملەشىش، فايدەلى ايشلەرگە مشغول بۇلىش كېرەك ليگىنى سۇزلىدىلر. بىر- بىرىنىڭ قىسورىنى صمىمى گېيرماقچى، يانىدە يىخى بۇلىش لرى اوچون اۋز ارا ياردەم بېرماقچى اېدىلر. بو اۋزگە خاص اخلاقى قىرىنداشلىك اېدى. اخلاقى يۇلداش بۇلماقچى اېدىلر.

سماحت خانىم جۇنەياتىب ايچىدە اۋزگچە بىر تويغو حس اېتىدى. باشقە عباللر بىلن خىرلشە يانتگىدە حس اېتىگن لرى گە مطلقا اۋخشە مەيدىگن تويغو اېدى. بو تويغو ايچىدە موجودليگى نى اېندى حس اېتە باشلەگن بۇشلىق نى تۇلدىرىش اميدى نى بېرگندى.

حسين بىر كون مەكتەبىن قىتىپ ترواغ نى اولاقتىرگندە تىشلەدى - دە، كۇچەگە جۇنەدى. فاطمە خانىم اراتىدىن چقىردى:

- حسين نمازىنىڭ نى اۋقىدىنىڭ مى؟

- يۇق، انە، كېلىب اۋقىيمىن.

- بۇلمەيدى، حاضر اۋقىيسىن. حسين قاچە باشلەدى.

- قاچىنىڭ، توتىب ائىب كلتكەيمىن، حسين، دېشىگە قرەمسدىن اېشىگدىن چىقىپ، جۇقتكىنى راستلې قالدى.

حسین ایکی آی اول نماز اۋقىشنى باشلەگندى. فاطمە خانیم كېچەلرى ياتركن اولرگە نماز سورەلرینی اۋقىتتیدی. آره - سیره یانیگە اۋتقیزیب، نماز اۋقىشنى اۋرگتیدی. بیر کون فاطمە خانیم حسین اوچون هم بیر جای نماز تۋشەدى. حسین آنەسى برابر یاتیب - توره باشلەدى. كېيىنراق هر كیم اۋز- اۋزیچە اۋقیب كېتدی. بوگون مکتەب دن قیتە یاتیب، دۋستلری بیلن اۋینماققە كېلیشگن ابدیلر. سۋزی نینگ اوستیدن چیقیش اوچون آنەسیگە قولاق سالمەى قاچیب قالدی.

آرەدن اۋن دقیقەچە اۋتیب، ایشیک تقیلەدى. فاطمە خانیم ایشیکنى آچدی - یو، هوشی باشیدن اوچدی. رنگی بۋزدهی آقردی. ایکی اۋرتاغی حسین نینگ قۋلتیغیدن سوېب تورردى. باشیدن آققن قان یوز- كۋزینی قیزل رنگە بۋیەگن. دۋستلری نیمە دېگنینى حتا ایشیتمەدى. یارەسینی اریتدی، تازەلەدى، ملهم سورتدی و باغلب، حسیننى یاتقیزدی. كۋپ قان كېتگندن و قورقوودن حسین نینگ یوزى سرغە ییب قالگندى. یانیگە اۋتیریب ساچلرینی مهر بیلن سیلب تازەلە یاتگن فاطمە خانیمگە قرەدى.

- سیزگە قولاق سالمەگنیمدن بۋلمەدیمى بو، آنە؟! كېچرەسىزمى؟
- كېچیردیم، اۋغلیم. لېکن باشقە بوندەى قیلەمە. كېچەسى حسین ایسیتمەلەدى. بعضن كۋزى آچیق آلسرەیدى. فاطمە خانیم توننى اونینگ یانیدە اۋتكزدى. بیر نرسە كېرەك بۋلسە، سۋرەشىنى تعینلەدى. كۋزى ایلینگن اېکن، حسین غودرندى:
- آنە، سوو...

فاطمە خانیم او یغاندى، توریب سوو كېلتیدى. حسین اوخلب قالگندى.
- حسین، حسین... سوو سۋرەویدینگ، اۋغلیم. حسین سوو ایچدی. فاطمە خانیم تۋشگیگە كېلدى. اوخلەماقچى بۋلدى.

– آنە!

توردى. تونكى چىراق نورىدە حسيننى انىق كۆرىپ توردى. اويغاق اېمسدى.
دېمك، الجيرماقە. ينە اۋرنىگە ياتدى.

او كېچەنى قندەى اۋتكزدى، قنچە اوخلەدى، قنچە اوخلەدى بىلمەيدى. تانگە
كۆزلرىدەگى مودراق، باشىدەگى اغيرلىكدن هېچ اوخلەگندەى حالده اېكنىنى حس
اېتدى. ياتىب – تورهوپرىش حالدن تايديرگندەى.

حسین نینگ ایسغى تانگە یقین بیرآز توشیب، اوخلب قالدى. توش گە یقین اویغانیب،
یانیدە آنەسینى اۋتیرگنىنى كۆردى.

– آنە، ساعت نېچە بۇلدى؟

– اۋن بىر بۇلەپىتى، اۋغلىم.

– وقت اۋتیدی... مکتب گە بارمەيمى؟

– بوگون يات، اپرته گە بارەسن، اۋغلىم. آتنگ مکتب گە اوچرەب خستەليگىنگىنى
ایتماقچى اېدى.

– اۋقیتوچىم خفە بۇلسەچى؟

– كسل لیگىنگىنى اېشىتسە، نېگە خفە بۇلەدى، اۋغلىم؟ اما آنەسى نینگ ایتگىنىنى
قىلمەگنى اوچون تابى قاچىیدی دېب اېشىتسە، البتە، خفە بۇلەدى. انشالله، اپرتهگچە
توزەلیب كېتەسن.

فاطمە خانىم حسین گە درس تیارلشده ياردم بېرىشىدن چىرچەمسدى. اۋزى نینگ هم
انچە – مونچە يوموشلرى بار اېدى. شو ارەدە نمازلرىنى اۋقىر، سۇنگ حیاتیدە جودە
هم كم ترك اېتگن عادت گە ایلەنىب قالگن قرآن تلاوتى بىلن مشغول بۇلر، اۋىنى
سوپىرىب – سىدیرىب، آراسته قىلىب قۇیر، آرتىب قالگن وقتدە حسین نینگ

درسلرى گە يادرملىشىدى. بعضن او بيلن بىرگە باشلىغىچ صنفدن اېسىدە تورگن بىلىملرى ياردىمىدە مېماتېكە (رياضى) درسى گە كىرىش، بعضن ادبياتدن كىمك بېرر و حسينى اۋقىلگن هر پرچەدن سباق آلىشى گە، خلاصە چىقىرىش گە، اخلاقى بىلىم قازانىش گە اۋرگە تىردى. مثلن، اۋقىش كىتابىدە گى آت - اراره بيلن تاشباقە گە آزار بېرگن بالە تۇغرىسىدە گى حكاىە گە حسين بېرىلىپ كېتىدى. بىر بالە تاشباقە گە تورلى خىل عذاب و اذيتلر يېتىكىدى و آخريدە يۇلدن اۋتە ياتگن اراره نىنگ غىلدېرە گى آستېگە قۇيەدى. قرى، چۇبىر آت - بىر حيوان بو تاشباقە نى اېزمسلىك اوچون يۇلىنى اۋزگرتىرىپ، ظالم بالە گە مېندە ي هم بۇلمە دىنگ آ، دېگندە ي قرەب اۋتدى. بو حكاىە اونى اۋى گە تالدىرىدى. دېمك انسان حيوان دن هم پست كېتىش، توبن توشىشى ممكن اېكن.

- قنچە لر آينچە لى - آ آنە. حتا چۇبىر آت هم اچىندى بو تاشباقە گە.

- سېنىنگ چە، بالە يىخشىلىك قىلدىمى ياكە حيوان، حسين؟

- حيوان يىخشى ايش قىلدى، آنە!

- سېن گە يىنە بىر سوال - شو بالە بيلن چۇبىر يانمە - يان تورسە، قىسى گۇزەل راق

كۇرىنەدى. يعنى بالە چىرايلى مى ياكە حيوان؟

- بالە گۇزەل راق.

- يىخشى، اېندى ايت چە، انسان بهاسى نىمە بيلن بېلگىلەندى، چىرايى بيلن مى ياكە

قىلگن ايشى، حركىتى بيلن مى؟

- قىلگن حركىتلىرى، ايشلىرى بيلن اۋلچىشى كېرەك مس مى، آنە؟

– البتّه، اۋغليم. قره، بو باله حيوان دن چيرايلى، بيراق حيوان اوندىن كۈره يخشى ايش قيله ييتى. دېمك انسان بعضن قىلگن بيتّه اخلاقسىزلىگى بيلن اۋزىنى يېرگه اورەدى، اۋزىنى حيوان دن هم پست حال گە توشىرىپ قۇيەدى...

اۋقىش كىتابىدە بىر شعر بار. بو شعر نىنگ اوستكى قىسمىدە رسم بېرىلگن بۇلىپ، اوندە يۈلدە كېتە ياتگن آدم و يۈل نىنگ چپ تامانىدىن دۇمپىپ تورگن كىچىك تېپەچە عكس اېتگن. شعر رسمدە گى يۇلاۋچى گە خطابن يېتىلگن. گۇيا كىم دىر غايىدىن يۇلاۋچى گە خطاب قىلە ياتگندېك يۇلاۋچى هم بو سېس گە قولاق توتگن و يانىدىن بېخىر اۋتېپ كېتە ياتگن تېپەچە گە اعتبار بېرگندەى:

تۇختە يۇلچى، بىلمەى قىمىنگ قۇيىپ،

تورگىنىگ بىر بىر دۈر بانگە مەكان دىر.

اېگىل، قولاق توتىپ، بو سېس سىز اويوم.

بىر وطن قلى نىاتگن مەكان دىر.

كىم سە سىز، كۈلكە سىز يۈلىنىگ سۇلىدە،

كۈرگىنىگ بو تېپە انە دۈلىدە،

اىستە گىل جىنتدە، ناموس يۇلىدە،

جان بېرگن محمودلر ياتگن مەكان دىر.

بو اويوم توررەكن بويوك زلزە،

سۇنگ وطن پىرچەسى اۋترەكن قۇلگە،

محمودنىنگ دشمنى بۇغگن بو سېلگە

مبارك قانىنى قۇشگن مەكان دىر.

اۋىلەكە، يىغىلگن قان، سويك، اېتىنىگ

اويۇمى بو دۇمسك آمانسىز، مېتىن

بىر حرب نىنگ سۇنكىدە بوتون ملت نىنگ

حرىت ذوقىنى تانگن مكان دىر.

(نجم الدين خىليل اۋن شعرى)

فاطمە خانىم بو شعرنى اۋقىب چىقدى. استقلال اوروشىدە قنچەدن - قنچە انسان لىر شەھىد كېتىنى، بوگونكى اولاد اولرنى بىلمس ليگى، خاطرلمس ليگىنى، اولرنىنگ ايشانچى، معنويتى، اخلاقنى دوام اېتىرمەگن ليگىنى اېسلەدى. اولر بو يورت نىنگ اېگەلرى اېدى. اما اولرنى متتدارلىك بىلن اېسلش اۋز يۈلەدە، اولرنىنگ اونوتىمس ليگى اوچون جدى مشغول بۇلگن لىر، حتا كورەشگنلر بار اېدى...

حسین باشلغىچ مکتبنى اعلا بهالرگه بىتىردى. بىر كون عادل بېك نىنگ دكانى گه حسين نىنگ اۋقتوچى سى كېلدى:

- خىرلى كون، عادل بېك! - دېب اىچكرى كىردى.

- آ- آ- آ! مرحمت اېردال بېك! قىسى شماللر اوچىردى؟ بىزلرنى بوتونلى اونونگن- مىسىز دېب اۋىلەگندىم.

- اونوتگنىم يۇق، عادل بېك! دايم هم خواهلهگىنىگنى قىلىش گه امكان بۇلمس اېكن...

- شوندهى. مرحمت! اېردال بېك كىرىب اۋتىردى.

- چاى مى، قهوه مى؟

- چاى اىچەلىك عادل بېك قرشى سىدەگى دكانگه قرەب بىر بالەگە بويوردى:

- محمود، بىزگە اىگىتە چاى كېلتىر، اۋغلىم. سۇنگ معلمگە قرەدى:

قلەى سىز، اېردال بېك! عالمده نيمه گپ؟ اېردال بېك دكانى كوزه تيشده دوام اېتركن:

- شو كونلرده دم آيش دن باشقه ايش قيلمه ييميز. بير آز دم آيش هم كېرەك ده،
تۇغرى مى؟
- البته. طبعى.

بو آرەده گپ ايله نيب حسين گه تاقيلدى. اېردال بېك سۇرەدى:

- حسين نى اۇقيتماقچى مېز، عادل بېك؟

- ھە، كوچىم يېتسە، اۇقيتماقچى من. كوچىم يېتگونچە اۇقيتېش نيتىدە من.
كۇرە يلىك چە، اۇقيب بير نرسە بۇلە دىمى اۇزى ياكە يوزىم نى بير گە قرە تە دىمى؟
- بو بالە اۇقيدى، عادل بېك مېنىنگ كېلىش دن مقصدىم هم بير جەت دن شو.
عادل بېك دن احوال سۇرەى ھمدە بالە نىنگ اۇقىش خصوصىدە بير مصحلت لىشە يلىك
دېدىم. مېنگە قالسە، اورنېب - سورىنېب بۇلسە هم بالە نى اۇقتىش كېرەك. خۇش -
حسین نىنگ اۇزى نيمە دېدى. كىم بۇلماقچى؟

- حاضرچە بير نيمە دېگنى يۇق. مېن هم بير انىق قرار گە كېلگن اېمس من. اما انه -
سى مېن اۇغلىم نى امام خطىب مکتىبى دن باشقه سىگە قۇيمە يمن دېدى. بير دن

اېردال بېك نىنگ رنگى اۇز گردى. يوزىدە گى افادە كېتىب، بورىش گندېك بۇلدى:

- بالە نىنگ محتى نى كويدىرماقچى مېسىز؟ بوندەى ايش قىلە كۇرمنگ. قابىلت لى
بير بالە نى عقىدە پرست تۇنكا گە ايلنتىرماقچى مېسىز؟ معلمى صفتىدە مېن بونگە
راضى اېمس من. مملكت بوندەى بالە لرنىنگ خذمتى گە زار.

- دېمك تۇغرى دېمە يسىز، اېردال بېك. شوندهى مى؟

- قىلغىن ناتۇغرى. دۇستىم، بالەنىڭ باشىنى اۋرگىمچك اوبەسىگە ايلنتىرمىڭ. دنيا الدىنگە كېتىڭدە ارقەدە قالماقدىن نې معنا؟ بوندىن كۈرە اۋقىتمەگن يىخشىراق. بالدىرى اچىق عربلرنىڭ تىلىنى اۋرگەندى. بېرىڭ، انە اۋرتە مەكتەدە انگلىسچە اۋرگىسىن. فەندىن، ادبىياتدىن نصىيەسىنى االىسىن. ملتىگە خىزمەت قىلىسىن. اېردال بېك چاينىڭ سۇنىگى ھۈپلىمىنى اىچدى. سۇنىڭ سۇزىدە دوام اېتدى:

- امام خىلىب مەكتىبىنىڭ نىتىجەسى قۇلىدە تىسىب، اياقىدە مىسى، بو قىشلاق بو قىشلاق مېنىكى، بو قىشلاق سېنىكى دەب خرامان اىلەنىب كېزىش... عادل بېك- نىڭ كۈزلىرىگە تىكىلدى:

- قىسقىسى - تىنچىلىك، تىلەندى. مېنگە قالسى، خاتىنىڭىز توگول باشقىسى بۇلسە ھم نىمە دەپسە - دەپسىن، او بېرگە قۇيسىڭىز ائەلىك بورچىنى بىجرمەگن بۇلە- سىز. يەنە اۋزىڭىز بىلەسىز عادل بېك. بالە سىزنىكى، خواھلەسىڭىز خوار قىلەسىز، خواھلەسىڭىز استقلالىنى تامين اېتەسىز. بىزنىڭ وظيفەمىز بىلگىنىمىزنى ايتىش.

اېردال بېك شونگە اۋخشش قۇشىمچەلر قىلگىچ، سۇزلىرىنى شوندى توكىدى:

- بالەنى زمانگە موفاق و مناسب قىلىپ تىرىلەش شرط. عقل ذكاوتى جايىدە، استىقبالى پارلاق ياشلرنى المىثاقدىن قالگن، زمانوى بۇلمەگن ايشلر بىلن مشغول قىلىش ناكارىلىك دىر. اوندە فقط ائە - ائەنىڭ اېمس، بوتون بىر ملت نىڭ حقى بار. اونگە يىخشى تىحصىل بېرمىلىك اېسە ملت حقىگە خىانت سەلەدى.

اېردال بېك وظيفەسىنى، وجدانى بورچىنى(!) اۋرىنلتىگىچ، رىخت سۇرەب توردى. اونىڭ كېتىدىن عادل بېك اۋبەلىب قرەب قالدى. اېردال بېك نىڭ گىپىدە جان بار. حق طرفلرى كۇپ. مىثلن، تىلنچىلىك يىخشى ايش اېمس. عقل و ھوشى بېترلى بالەدە ائە - ائە بىلن بىرگە ملت نىڭ ھم حقى بارلىگىگە اعتراض يۇق. مەكتەب اۋز

كېلەجىگىنى شو بالەلەرگە قرەب بېلگىلىشى گە كىم اعتراض بىلدىرەآلەدى؟! اۋزى ھم اصلىدە حسين نىنگ داكتىر ياكە متخصص بۇلىشىنى آرزو قىلدى.

عادلبېك بالەسى نىنگ داكتىر ياكە متخصص بۇلىب يېتىشىشىنى ھوس قىلگىنى اوچون اېردال بېك نىنگ سۇزلىرى تائىرىگە توشدى. اصلىدە اونى امام خطىب مکتىبى- گە قرشى دەب بۇلمىدى، اما بو مکتب تۇغرىسىدە گى معلوماتلىرى جودە ھم كەم اېدى. البتە، اېردال بېك معلم بو خصوصە يىترلى چە بىلىشى گە ايشانە دىر. آقشامگى اوقتدن سۇنگ فاطمە خانىم گە اېردال بېك نىنگ كېلگىنىنى و آره لرىدە بۇلىب اۋتگن صحبتنى ايتىب بېردى. سۇنگ:

- مېن قارار قىلىب قۇيدىم، خانىم، اۋغلىمىنى اۋرتە مکتب گە يازدىرماقچىمىن، - دەب سۇزىنى توگندى.

- يىخى، حسين امام خطىب مکتىبىدە اۋقىسە، حقيقتن عقىدە پرست بۇلىشى گە ايشانە سىزىمى؟

عادلبېك جواب بېرمەدى. عقىدە پرست نىمە اېكىنىنى يىخىشراق بىلمىدى. فقط بو كلمە خىالىدە مدھوش معنانى جانلنتىردى. مثلن، تىرناقلىرى اوزون، ساچ - سقالى اۋسىق، افلاس، كۆرىنىشى انسان گە دەشت سالوچى بىر شىخس كۆز آلدىگە كېلدى. او جواب بېرمەگىچ، فاطمە خانىم دوام اېتدى:

- فكريمچە، مېنىنگ اۋغلىم قالاق ھم، عقىدە پرست تۇنكە ھم، متعصب، قۇپال ھم بۇلمەيدى؛ پاكىزە، عالى جناب، تۇپە - تۇغرى انسان بۇلەدى. صلاح الديننى كۆرىنگ... بالە بو بىل بېشىنچى صنفنى بېتېرەدى. نە متعصب، نە قۇپال بۇلدى. تىلىدن «خانىم افنديم» توشمەيدى. ھر كون مکتب گە قتنەيدى. بو كۆچەدن باشقە مکتب لەرگە باروچىلر ھم اۋتەدى. كۆرە بېمىن. اگر اولر نىنگ تىل گە آلب بۇلمەيدىنگ

سۇزىلر بىلن صحىبتەلەشىشلىرى، خىط - حرىكتلىرى بىلەن قۇپالىكىدىن قوتقرەدىگن بۇلسە، بىلەن عمر بۇيى قۇپال بۇلە قالسىن.

فاطمەخانىم سۇزىلرى قىندە تائىر اېتەياتگىنى بىلىش اوچون عادل بېكىنىگ يوز اۋزگىرىشلىرى گە قرەب آلكىچ:

- بو بالە امام خىطىب مەكتىبىدىن اۋرگنەدى، اخلاق اۋرگنەدى، الله و انسانلرگە نىسبتىن وظيفەلرى نىمەلىگىنى اۋرگنەدى. اېرتەگە بىز دىئادىن اۋتسك ارتىمىزدىن مېنىگ گل يوزلى بىلەن اۋقىيدى. نېگە اېندى بو مەكتىبىدىن چىققنلر ملتىگە خىدمت قىلمىس اېكن؟ اولر باشقەلردىن زىداراق خىدمت قىلىشلىرى مەمكىن. اخلاق، ناموس و عىقت تويغولرى تىنقىس بىر پىتدە، كۈچەمىزدىن اۋتەياتگن اۋشە بالەلر اخلاق خىدمتچىلرى بۇلسەلر، اخلاق نىنگ احوالى وى...

اۋاز اھنگى بىر اۋزگىردى:

- مېن بىلەن باشقە مەكتەبگە بېرمەيمەن. اگر سىز فقط معلملر اېتگن گېگەگىنە ايشانر اېكىنىس، امام خىطىب مەكتىبى داملەلرىدىن تىنىشىنىگىز بۇلسە، اوندىن ھەم سۈرە-

نگ. اۋشە معلم امام خىطىب مەكتىبى نىنگ دىشمىنى اېمىسلىگىنى قەياقدىن بىلەسىز؟

عادل بېكى فاطمەخانىم نىنگ بو طلبىگە اىستىر- اىستەمس راضى بۇلدى. فاطمەخانىم اېسلى - ھوشلى عىيال، اما اېردال بېكى شو ساحە نىنگ آدمى. تۇغرىسى، تىلنىچىلرنى تيارلەيدىگن مەكتەبگە بالەسىنى يوبارىشگە كۈنگل چامپەياتگندە. معلم حق اېدى. چۈلدە يشەگن، بوگونگى مدنى دىئادە اۋرىنلرى بۇلمەگن عربلرنىنگ تىلىنى اۋرگنىش اوچون وقت صرفلىش بېھودە و معناسىزدە تويولردى. حسين نىنگ قىسى مەكتەبگە بارىش مسالەسىنى بىر كېچەدە حل قىلىش جودەيم شرط اېمىدى. بونگە حللى وقت بار. بىر بالە نىنگ كېلەجگى بىر كېچەدە ياق حل بۇلەدىگن عادى مسالە

اېمىس. ھلى بو خصوصدە يىنەيم اطرافلىچە اۋىلب كۈرىش، فاطمەخانيم ايتگندېك باشقە اۋقتوچىلردن ھم سۈرەب كۈرىش اوچون بو بحث گە وقتىنچە نقتلە قۇيىلدى. فاطمەخانيم حسين نىنگ قىسى مکتب گە اۋقىش گە كويىنىشى اۋز بالەسىگە كويىنگن آنەنىنگ مهربانلىگىدن زيادەلىگى دقت گە سزاوار دىر. اېردال بېك كېلىشىدن بىر كېچە اول بو موضوعدە بحثلىشگن، عادل بېك:

- خانيم، بىلەمن... بو بالەلر اوچون قىغو، آزار چېكىندىنگىز، اما... دېيىشى بىلن فاطمەخانيم:

- آزار چېكىنم يۇق. ھر آنە بالەسىگە نې ايستەسە، شونى ايستەدېم. طبعى كە، مېنىنگ ھم حقيم بار،- دېب جواب قىلدى. بو سۆزلرنى اۋگى آنە اېمىس، حقيقى آنە- گە مناسب فاطمەخانيم نىنگ اۋز آغزىدن اېشىتگىمىزدە يانيدە يىخشىراق توشونگن بۇلردىك. مېنگە نيمە، اۋزى نىنگ اۋغلى، نې ايستەسە، شونى قىلسىن، دېيىشى ممكن اېدى. حتا اۋقتىمىس ليككە چارە ايزلب، يۈلىگە غاۋ بۇلردى. فقط اونىنگ بو طىنتىدە اېمىسلىگى يىللر دوام اېتگن اۋگى ليك - اۋزلىك امتحاننى نتيجه سىدە معلوم بۇلگن، او اۋگى دېگن اۋى اۋقچانلر محلەداش لرى خاطرەسى گە كېلمەى قۇيگندى. اۋگى دېيىلگندە، او حقيقى آنە اېكن ليگىنى اثبات اېتدى. آزار چېكەسن دېيىلگندە، او زحمتلر رحمت گە ياۋوز بورچكى گە ايشاندى، صبر- متانت كۇرستدى. اونشتىر يىلگن كونلردە، ھمە بوندەى تورموشدن قەيتىرماقچى بۇلگن پىتلردە، «قىزىم انسانلىك شرفى يىخشى قرار قبول قىلىش گىنە اېمىس، بلكە اذيتلرگە صبر قىلىپ، اۋشە قراردە ثابت تورماق و دوام اېتىرماق دېر» دېگن عيال نصيحتى گە مناسب، موافق حرکت اېتدى. كىم نيمە دېسە دېسەن، حسين اېندى اۋز اۋغلى اېدى. اوندە بىر آنەنىنگ اۋز اۋغلىگە بۇلگن حقى قدر حقى بار اېدى. بو حق يىخشىلىكلرنى

يوزگە سالىش، كىملرگە دىر ايتىب يوريش معناسىدە اېمس، بلكە اونگە تۇغرى
بۇلنى كۇرستىش و يۇلش معناسىدە گى حق دىر.

حاضر ھم اۋغلىم نىنگ امام خطىب مکتىبى دە اۋقىشى اوچون عىنن شو حقنى
قۇللامقده و شو حققە رعايه اېتماقده.

ايكى كون اۋتگچ، چۇروم نىنگ ياقش تومنلريدن مجدۇزگە قتنەيدىگن اۋتوبس
ايچىدە يۇلاوچىلر ارسىدە عادل بېك ھم بار اېدى. شەرچەگە كىرەبېرىشە گى
قېرىستاندن اۋتر- اۋتمس اۋتيز بېش ياشلريدە گى بىر عيال توشىش نى ايتدى و
اوتوبس تۇختەدى. ايكى بالەسىنى توشورگچ، ھىداوچى گە يىگىرمە لىرە اوزەندى:
- منە شوندىن الىب قالىنگ، اوکە.

- مېدە بېرىنگ، آپە، مېدە پولىم يۇق.

- مېندە ھم يۇق، اينىم. اوتوبس دە گىلردن ھېچ بىرى يىگرمە لىرەنى مېدەلى
دېمسدى. مېدە پولىرى بار اېدى، لېكن بىراونىنگ احتاجىنى قاندىرىشنى
اىستىمىسدى. اۋزگە نىنگ احتاجىنى قاندىرماق بويوك انسانى لىك حسابلىنگن دۇرلر
اۋرتدە قالگن، اېندى بو- عىب، احمق لىك سەنەلەدى. وطن اوروشىدە شەھىد
كېتىگنلرنىنگ بېھودە قان تۇككىلىگى تاكىدلىنە ياتگن بىر دوردە آدملردن اۋنغە سىزى
حالت گە توشىب قالگن خاتىن نىنگ احتاجىنى قاندىرىشنى كوتىش كولىگىلى، البتە.
عيال خجالت بۇلدى. بازار بۇلسەيدى كە، پولىنى مېدەلتسە. ھىداوچى شاشىردى.

- مېدەنگىز يۇق اېكن، تيارلىك كۇرىب چىقمە سىزىمى؟

بو اۋردە يىگىرمە بېشلرگە كىرگن يىگىت ھىداوچى گە مراجعت قىلدى:

- خالە نىنگ حقى قتنچە؟

- بيتى بىرىم لىرە.

يىگىت چۈننىگىدىن يېتى يىرىم لىرە چىقارپ اوزەتدى و عيالگە يوزلەنىپ دەدى:
 - سىز اوچون تۇلەيمىن. سىز ھەم مېدەلتىسنىگىز، مېن اوچون بىر فقيرگە تۇلەپ
 يوباررسىز.

عيال دعا قىلە - قىلە كېتىدى. عادل بېك يىرىم ساعەتدن بېرى يانمە - يان اۋتېرىپ
 كېلەياتگن يۇلداشىگە شونداگىنە دقت بېلن قرەدى. او يىنە اولگى حالتگە كېتىپ
 بارردى و گۇيا حاضرگىنە ساتىپ الگن نرسەنىنگ پولىنى تۇلەگندېك بەمىل اختيار
 اېدى ياكە بىر دۇستىگە قرض بېرگن، اېرتەگە قىتىپ آلىشگە انىق ايشانگن قىافە-
 دە اېدى. ھىدوچى نىنگ ياردمچىسى:

- قنى يور، كېتىدىك - دېگىچ، اوتوبس قۇزغلىدى. عادل بېك ياندا جېمگىنە كېتە-
 يانگن ھەمراھىگە قرەدى:
 - مجدۇزىنىمىز سىز، اينىم؟
 - يۇق.

- عىبگە بويورمىنىگىز، نىمە ايش قىلەسىز؟

- امام خطىب مەكتىبىدە مەلەمەن.

- سىز بېلن اۋتېرىپ بىرآز صحبتلىشماقچى اېدىم

- سىزنى ممنون قىلىشنى جودەيم اىستردىم. افسوس كە، شاشىلىنچىراق ايشىم بار،

اگر اوچ - تۇرت ساعەت كېيىن صحبتلىشسك بېمىل.

حال بوکە بو پىت عادل بېك نىنگ رېجەلىرىگە ھەم تۇغرى كېلمىدى. اوتوبس

تۇختىپ يۇلاوچىلر توشە باشلەدى. يىگىت قۇلىدە سومكەسى بېلن اوزاقلشدى.

كۇز آلدېدە بۇلىپ اۋتگن بو واقە عادل بېكنى اۋپلنتىرىپ قۇيدى. يۇلداشى بىر

فقيرگە بېررسىز دەپ ھېچ تانىمگن عيال اوچون پول تۇلەدى. اۋزى عمرى دوامىدە

بوندەى ايش قيلمەگىنىنى اېسلەى االمەدى، يۇق قيلمەگن، بوندەى قىلىشنى اۋىلب ھم كۈرمەگن. يۇلاوچىلارنىڭ ھم ھر بىرى شو حالده اېدى. ايشانىڭ غلطى تامانى: يىگىت بو يىخشىلىگىنى گىپىرمەگن، حتا كۈرىنىشىدىن ھم ھېچ قندەى غرور سېزىلمىدى. گۇيا بو يىخشىلىكنى باشقە بىراو قىلگندەى. منە، بىر امام حتا مکتب- نىڭ اۋقتوچىسى. تىلنىش نىڭ اۋرنىگە تنگ قالگن انسانگە ياردم بېرماقده. ابا اېردال بېك منە كېلىپ كۈر، تىلنىشنى...

عادلبېك شولرنى اۋىلب االمەگن ارەلەشىپ كېتدى. سۈنگرە تصورىدە متعصب تىمالى جانلندى. بو داملەنىڭ نىمەسى قۇپال؟! اگر قۇپاللىك شوندەى بۇلەدىگن بۇلسە، عادلبېك ھم «متعصب، قالاتق و قۇپال» بۇلىشنى جودە - جودە اىستردى.

عادلبېك اوچ - تۇرت ساعتدن سۈنگ يەنە چۈرۈمگە قىتركن بو حادثەنى فاطمە- خانىم گە ايتىپ بېرىشنى اۋىلردى. او خاتىنىنىڭ: مېن نىمە دېگندىم، دىبە طعنە قىلىپ، اۋزىنى مقتەياتگن عياللر طايەسەيدن اېمىلىگىنى بىلردى. مېمى حق نىڭ اۋرتەگە چىقىشى، بو حق خواه عادلبېك طرفىدىن، خواه اۋزى طرفىدىن بۇلسىن، فرقى يۇق. حتا بعضن عادلبېك حق چىقىشىنى، بو سبب بىلن كۈنگلى گە بىر كېر كېلمىسلىگىنى اىستەيدى. بعضن اۋز سۈزى تۇغرى چىققندە، بو تۇغرىلىك سېنىڭ لطفىڭدن باشقە نرسە اېمس، مېندن اېمس، مېنى نەسىمگە اثر بۇلىپ، غرورگە كېتماقندن اۋزىڭ سقلە... دىبە دعالر قىلردى. ايكى كون كېسېن اېدى... اۋن سگىز- اۋن تۇقۇز ياشلرگە كىرگن يىگىت دكانگە كىرىپ، عادلبېككە بىر لىرە اوزەتدى.

- اوچ كون اول ايكى كيلو قند الويدىم. قىتىمىنى نا تۇغرى بېرىسىز... بارىب بىر لىرە حقىڭىز مېنگە اۋتگىنىنى بىلدىم، عذر، اېرتەراق االىب كېلىشنىڭ امكانىنى تاپە االمەدىم، دېدى.

عادل بېك پولنى آلدى.

- كته رحمت، تشكر! پولنى كېلتىرگىنىڭىز اوچون اېمس، تۇغرى ليگىنىڭىز اوچون
مىتدارمن.

- رحمت، سلامت بۇلىنگ!

- هر حالده طلبه بۇلسىڭىز كېرەك؟

- ھە، طلبەمن، نصيب بۇلسە، بو بيل بيتىرەمن.

- قەيىردە اۇقىسىز؟

امام خطيب مکتبىدە.

- ىنه!...

عادل بېك نىنگ آغزىدىن چىققن بو حىرت نداسىدىن ياش يىگىت حىرتلەندى. فقط

عادل بېك آغزىنى تېزدە اۋنگلب، توتىب آلدى:

- اگر اۋتيرىب، بىر پياله چايىمنى اىچسىڭىز خرسند بۇلردىم.

بو آرەدە حسين دكاندن اىچكرى كىردى.

- حسين، بىزگە ايكىتە چاي كېلتىر.

حسين چاپدى. عادل بېك جاي كۇرستدى و گپ باشلەدى:

- بو بالە مېنىڭ اۋغلىم. باشلنغىچ مکتبىنى اعلا بهالردە بيتىردى. اۋتگن كون

معلمى كېلدى...

عادل بېك مسالەنى تفصیلاتى بیلن توشونتىردى. آنەسى نىنگ فکرىنى، اۋز

توشونچەسىنى ايتىدى.

- التماس، مېنگە شو مسالەگە ايدىنلىك كىرىتىشگە ياردم بېرسىڭىز. مسالەنى

آخرىگە چە دقت بیلن تىنگلەگن يىگىت:

- عمكى، بو ملانينگ گپلىرى اثباتلىش ممكن بۇلمەگن، قىممىتىز سۇزلىر. سىزگە
 وضعىتىنى بىلگىنمىچە ايضاحلىش گە حركت قىلەن: اولما اما خىطىب مكتىبى جىنگرى،
 قۇپاللىرىنى يېتىشتىرمەيدى. دىنلى، ايمان - اعتقادلى، اخلاقلى بىر انسان بۇلىش بىلن
 جىنگرىلىك آرهسىدە قندەى علاقه بار؟! اۋغلىنغىز او بېردە آتە - آتەگە حرمت،
 قرىنداش - اوروغگە، همسايە - حق، قۇنى - قۇشنى، محلە - كۇىگە يىخىلىك و
 خلققە خدمت قىلىش فضىلتلىرىنى اۋرگنەدى. الله نىنڭ امرلىرىنى، پىغمبر كۇرستىگن
 تۇغرى يۇلنى شو مکتب آرقەلى بىلىپ آلەدى. وقتىنى اقساملرى يريم كېچەگچە
 قهوه خانەلردە، قمارخانەلردە صرفلىش اۋرنىگە، كىتابلر اوستىدە اۋتكىزىش ذوقىنى شو
 مکتبەدە اۋرگنەدى. هم اللهگە قول، هم ملتىگە خدمتچى بۇلماق مېنىمچە،
 قالاقلېك جىنگرىلىك اېمس. بىز او بېردە عربلرنىنڭ تىلىنى گىنە اۋقىمەيمىز.
 عربچەنى اۋرگنسىك بوندن مراد الله نىنڭ كىتابىنى يىخىشى انگلش دىر،
 پىغمبرىمىزنىنڭ حدىثلىرىنى اۋز تىلىدە اۋرگنماق دىر. بې خىيالىكىنى قرەنگ!
 بونى ايتەياتىب دكان آلدىن اۋتەياتگن اېركك و عىال سىياحنى كۇرستدى،
 اېركىنىنڭ ساچى بىر قىرچىدن اوزون، بىر- بىرىگە قارىشگن، بووقسىز، كىر حالده.
 تىزەسىدن بىر قىرچ بىلند، كىرلىگىدن اصل رنگى بىلىنمەيدىگن شىم، يىلكەسىدە
 اىرگىچ تۇرۇه. اىلب حمام يوزىنى كۇرمەگنى بىر قرشده بىلىنەدى. تېر و شۇر اۋتېب
 كېتىگىنىنى تعريفلىش مشكل. عىال نىنڭ هم اېرككدن قالىشەدىگن جەھتى يۇق.
 قىسقىسى، اېگەسىز حيوان بولردن تازە راق. بولرنى كۇرگنلر كۇپ كلرگە رحمت
 دېيىشى شېهەسىز. آرهسىدن اولرنى تاماشا قىلىپ كېلەياتگنلرگە بې اعتبار اىلگىرلە-
 ياتگن بو جناب و خانىم افندىگە (!) عادل بېك بىر كۇز تشلب آلگچ، مېھمانىگە قرە-
 دى. يىگىت سۇزىدە دوام اېتدى:

- اگر تىل شو تىلدە سۆزلىشىدىغانلارگە اۋخىشش اوچون اۋرگەنيلەدىگن بۇلسە، بولر نىنگ تىلىنى اۋرگنىشدىن نىمە فايدە بار؟ انگلىسچە و فرانسچە بولر بىلن صحبتلەشش اوچون اېمس، بولر نىنگ علم و فىنىنى اېگلماق اوچون اۋرگنىلەدى. دېمك عربچە- نى هم انسانىتگە ابدالابد تۇغرى يۇل كۆرستگن الله كىتابى و يىغمىرىمىز حدىثلىرىنى اۋرگنماق و اۋرگنماق اوچون اۋقىمىمىز. قالدە وىرسە، بىز نېگە تىلنچىلىك قىلر اېكنىمىز؟! بىز هم اولر كىبى مأمورىتىگە كىرەمىز، اولردەى معاش آلەمىز. فقط، اولرگە اۋخىش تىرىكچىلىگىمىزدن شكائت اېتىش اۋرنىگە، يانيدە يامانراق احوالگە توشمەگنىمىز اوچون اللهگە شكر ايتەمىز. هە، بوگون امام و مۇذنلر نىنگ معاشى ادارە خدمتچى- سىنىكىدىن آزاراق. باى وچەلر نىنگ تماكى گە صرفلەيدىگن پولى چەلىك معاشگە صبر قىلگن انسان نفسگە قول بۇلمسە، مثلن پارە آلمسە، هر حالدە بو فضىلىتىدىن درك بۇلسە كېرەك. امامدىن اۋن برابر زىادە معاش آلەدىگن نالىب، بالەلر نى باشقە- گە پولىم يۇق دەپ تورگندە، امام نىنگ احوالىنى توشونىش مۇمكىن دىر، هر حالدە. بىلىم جەھتىدىن اولردن پست اېكنىمىزنى تن آلالمەيمىن. امام خطىب مکتەبلر اۋرتە- سىدەگى هر بىلىگى مناظرەلدە مغلوب بۇلمسلىگى سۆزىمىز نىنگ بىر دىلى دىر.

بىگىتچە نىنگ سۆزلرى عادل بېككە كېرەگىچە تائىر كۆرستىدى. بىر نېچە كۈن اىچىدە صادر بۇلگن بو ايككى حادثە اونگە اېردال بېك نىنگ سۆزلرى حقيقتگە قنچە- لىك يقىن اېكنلىگىنى يىخسىگىنە انگلتىدى.

عادل بېك احمق آدم اېمىدى. كۆز آلدىدە رۇى بېرگن بو ايككى حادثەدىن خلاصە چىقرەلىشگە قادر اېدى. اگر بو مکتەب نىنگ اۋقۇچىلرى تىلنچى بۇلىشسە، نېچون اۋشە داملا ناتانىش عيالگە «مېن اوچون بىر فقيرگە بېرىسىز»، دەپ ىتى يىرىم لىرە بخشش اېتدى، نېگە بو عظمت بىگىت عادل بېك ادەش بېرىب يوبارگن بىر لىرەنى

اۋچ كوندن سۇنگ قىتريب آلب كېلدى؟! نان نىنگ نرخی اېلىك كوروش گە چىققن كونلردە يېتى يريم لېرە كىچكىنە پول اېمس.

نتىجە - حسين امام خطيب مکتبى گە يوزلنگن بۇلدى. فاطمه خانيم حسين نى يانگە اۇتقىزيب قرآن كريم اۇقىماقنى اۋرگتر، كېلەجكدە اۇغليم گە قولەى و آسان بۇلسين دېب اۋيلردى.

بىر كون حسين اوى گە اۋىچن حالده كېلدى. فاطمه خانيم:

- بىر دانە بالم، نېگە اۋىچن سن بوگون؟

- امام خطيب مکتبىدە درس كۇپمىش، انە. سېن او يېردە اۇقىه آلمەيسن، دېشە-يېتى. باشقە مکتبلر نىنگ درسلىرى از اېمش.

- نېگە كۇپ بۇلەدى، بالم. اولر هم باشقە مکتبلردە گى دېك درس اۇتېشەدى، باشقەلردەى باشلب، اولردەى توگە تېشەدى. كۇپ بۇلسە يا اولردن آلدىنراق باشلشردى، يا كېيىنراق توگشردى. بىلمسدىن گېيرىشىدى، اۇغليم. اگر سېن انم-نىنگ كۇنگلى قالمەسین دېسنگ، بوندەى سۇزلرگە ايشانمە. سېن شو مکتب گە بارەسن!...

بوگون مکتبلر اچىلەدى. حسين هيجانده. آدانلب انەسى تيارلەگن نانوشته دن چلە-چولپە يېيب، دسترخواندن قۇزغلىدى.

- بېسنگ - چى قۇزى چاغيم!

- بېيە آلمەدېم، انە. بوتون هيجانده من. فاطمه خانيم حسين نىنگ كىيملرېنى اۋز قۇلى بىلن توزەتدى. سومكە سېنى قۇلىگە توتقىزدى. سۇنگ رۇپەرەسىگە اۋتېب اونگە قرەدى. اېندى اۋن اۋچ گە كېرگن معصوم چىرايلى يېتىم گە بو كۇرېنىش جودە

يرەشگندەى. رحمتلى انەسى كۇرسەيدى... قنچەلر سېونىردى! - دېب اۋيلەدى. -
انە، مېن كېتىدىم.

- قۇلىمنى اۋىمسىدىن اۋغلىم؟

حسین سومكەسىنى قۇيىپ، انەسى نىنگ قۇلىنى اۋپدى. فاطمە خانىم اونى قوچىپ،
بغرى گە باسدى.

- مېنىنگ آى يوزلى بالە، شفاعتچى بۇلسىن مېن گە، دنيادان اۋتسىم اۋقىب، دعا
قىلرسن، فرزندىم. شو كونلرىنگى كۇرسەيدىم! شهادت نى كۇتارىپ كېلگن
كونىنگگە يېتسەيدىم.

فاطمە خانىم سۇزلىرىن كۇزلىرىدە پيدا بۇلگن ياشلر كۇنگلىدە گى صىمى سېونىچدىن
باشقە نرسە اېمسىدى. حسين نىنگ يوزلىرىدىن بىر- بىر اۋپدى.

- مېنى اويلىتىرمە، اۋغلىم! حسين صنفدە قالدى، دېگن گپ بۇلمەسىن، تىنىمىسىز
حرکت قىل، اۋقى.

- حرکت قىلەن انە.

حسین مکتبگە كېتىدى. پېشىندە مکتبدىن قېتىگن بالەسىنى فاطمە خانىم باشلىغىچ
مکتبەدە بۇلگندىن زىادە سېونىچ و بويوك هيجان بىلن كوتىب آلدى. مکتبىنى
يخشى كۇرىنىشىنى ايتگندە يوزلىرىدىن نور تامگن انە اونى دعالر قىلدى، اونگە ايكى
دنيا سعادتىنى پروردگاردىن سۇرەدى.

حسین اۋقىشىنى شوندىكى حسلر بىلن باشلەدى. كونلر، اولر نىنگ كېتىدىن آيلر
شوندىكى توغولر اىچرە كېچدى. امام خطىب مکتبى حسين گە نىمە بېرىشى ممكن؟
اولا هر مکتب، هر بىر اۋقىش اۋز طلبەسىگە نىمە بېرسە، بو مکتب هم شونى
بېرەدى. بوندىن زىادە يرەتگننى و اۋزىگە تۇغرى يۇل كۇرستگن يىغمىرنى تىلە-

ماق، اونىنگ يۈلئده يوريش نىنگ هر خىل كبر و شهرتدن خالى وقار و وزمىنلىك بوغولورنى بخش اېتىشنى، قىسقهسى، كامل انسان بۇلىشنى تشويق اېتدى.

حسین نىنگ بو مکتبده اۋتكزگن ايلک ايکى يىلى - بالهليک نىنگ سۈنگى بۇلىب، باله لرحه كېچدى. قىسى، بو ايکى يىلده فاطمه خانىم حسين گه باشلنچ مکتبده بۇلگنى كىي امكانى بارىچه ياردملشدى. بوندن مقصد حسين گه درس اۋرگه تيشدن كۈره كۇپراق اونى درس تيارلش گه اوندەش، كىرىشتىرىش اېدى. شو يىلن بىرگه حسين نىنگ كسب گه يۇنلتىرگن مخصوص دىنى درس لرنى اۋزى هم طلبه سىنگرى اۋرگنىش گه حرکت قىلەدى. بعضن حسين مکتبداش لرى يىلن بىرگه اويده درس تيارلر، فاطمه خانىم اولرگه چاي دملر، طعام چىققر، تارتىنمسدن اۋتيريشلرى اوچون امكان بېردى. بعضن اولر اۋتيريشگن خانه نىنگ اېشىگى گه چه كېلىب، قولاق سالر، درس تيارلر - تيارلمە ياتگنى نى نظارت قىلردى. بلکه او گپ يايلىب، مراقلىنىش اوچون شوندهى قىلگن دېرسىز؟ فاطمه خانىم دېك آداب و تربيه نمونهسى، غفت و فضيلت ابدەسى بۇلگن بىر خانىم گه نسبتن بو سوال گه «هه» دېب جواب بېرگنلر گناه اۋستيدە قالەدىلر. اونىنگ مقصدى بالهسى نىنگ درس تيارلش بهانه سیده بېهودە وقت صرفلەب، بېهودە نرسەلرگه بېرىلمس ليگىنى نظارت قىلىش اېدى. هر حالده، بوندهى مقصد يىلن اۋغلى نىنگ خط - حرکتى تربيه سىنى نظارت قىلگن فاطمه - خانىم نىنگ معذور اېتىلمس ليگى گه جدى بىر سبب تاپىلمسە كېرەك.

حسین ايکى يىللىك تحصيل حياتىنى آنەسى نىنگ اعتبارى و ياردمى يىلن مؤفقىتلى ادا اېتدى. بو يىل حسین اوچىنچى صنف طلبهسى - بلاغت ياشىگه كىرىب قالدى.

ينهيم تۇغرى راغى، او اۋزىنى شوندهى حس اېتماق اېدى. حتا اۋسمىرلىك نىنگ بعضى بىر طبيعى هوايى لىك لرنى كۈرستە باشلەدى. گاه مکتبدن چىقىب اويگه

كېچ كېلر- كېلر كېلمس سومكەسىنى قۇيىپ ھېچ كىم بىلن گېلشمسەن، مېن فلان بېرگە بارەمن دەمسەن چىقىپ كېتەردى. عزت - نفسى بېلىگلىرى بېلىنىپ قالدى. بعضن دۇستلىرى بىلن درس تيارلش گە كېتىپ، تون يىرىمىدە قىتەردى.

بامدادگە اويغتماق اوچون حسين نىنگ يانىگە كىرىگن فاطمە خانىم تماكى ھىدىنى سېزىپ ايجىرغندى، اېگىلىپ ھىدلەدى - انىق تماكى ھىدى. اۋغلىنى اويغاتىپ اۋزى جاي نماز اوزرە تىز چۈكەدى. كۈزلىرى دېرەزەدن اېلس - اېلس كۈرىنەياتگن تومنىلى تاغلىرگە قرەگندەى. فقط اولرگە تماشا قىلىش نېتى بىلن قرەمەياتگنى انىق. ذاتن تماشا قىلەياتگن نىنگ كۈزلىرى بو قدر تاغلىن بۇلمەيدى. كۈزلىرىدەگى تاغلىن لىك قىلەنىنگ غىر عادتى تشوېش گە دوچ كېلگىن دىن دلالت. حقىقتن، فاطمە خانىم بامدادن سۇنگ آخرت دىارىگە كۈچكەن لرگە آيتلر اۋقىب، دعالر قىلىشنى عادت اېتگندى. آرەدن آلتى - بېتى دىققە اۋتىپ ھم حسين تورەوبرمەگچ، ىنە اونىنگ يانىگە باردى. ھلىگى ھىد ىنە اونى بېزاوتە و خفە قىلدى.

- حسين، قنى تور، نماز اۋتىپ كېتەيىتى.

- آنە، بو كېچە كېچ ياتدىم.

- نمازىنگنى اۋقىب، ىنە ياتەوبرسگ.

- كۈزلىرىمنى آچالمەيىمەن، آنە ىنە بىر ساعت رخصت بېرىنگ.

- بۇلمەيدى، اۋغلىم. حاضر قوياش چىقىدى. نماز اويقودن خىرلى دىر.

سۇنگرە اونىنگ قۇلىدن توتىپ كۇتاردى. حسين حقىقتن اويقوگە تۇيمەگندەى. كېچ ياتگندى. شونىنگدېك آنەسى نىنگ تورغىزمسەن قۇيمسلىگىنى اۋز اسمىنى بىلگندېك انىق بىلردى. بوگونگەچە كون چىققىچ بامدادنى اۋقىگنىنى يا كە كون

چىقىمىدىن ئول اۋقىمەگنىنى اېسلەلمەيدى. نمازىنى اۋقىدى و يىنە ياتدى. بىر ساعت اۋتىب تورگىچ، آنەسى نىنگ يوزىدە قىغو علامتلىرى كۈرىنگىدەى بۇلدى.

- تايىنگىز يۇقىمى، آنە؟

- يۇق، اۋغلىم.

خفە كۈرىنەسىز.

- ھە، خفەمن.

- نىمە بۇلدى؟ نېگە خفەسىز؟ بو گل فاطمەخانيم سۇرەدى:

- قىغومنىنگ سببىنى بىلىسنگ، مېنى قىندەى خرسند قىلەسن؟

- كوچىم يىتگونچە سىزنى خرسند اېتىش گە حركت قىلەمن، آنە.

- اوندەى بۇلسە، تۇغرىسىنى ايت. مېنى الدەگىنىنگ بىلن اللەنى الدەيالمەيسن.

شونى بىلىب، تۇغرى گىير. سېندن نېگە تماكى ھىدى كېلەيپتى؟ نېچون گل يوزلى

بالمىن بو ايرگىچ ھىدىنى سېزەيىمن؟ جواب بېر مېن گە، شو ذوقومنى چېكىدىنگمى؟

- يۇق... يۇق، چېكىمەدىم آنە.

- اوندە نېگە اوست - باشىنگ بونچەلىك سەسىيدى؟

- كېچە دۇستلرىم چېكىشدى. شونىنگ اوچون ھىد سىنگىگن دىر.

- نېگە چېكىمىنگلر دېمەدىنگ؟

- مېن گە نىمە، آنە. مېن گە قولاق سالىشمىدى؟!

- اوندە تۇغرى سۇزىنگە قولاق سالمەيدىنگلر بىلن نېگە دۇست بۇلەسن؟ تازھەراق،

توغرى راقلر بىلن دۇستلشەلمەيسنمى؟ سېن گە تۇغرى يۇلنى كۇرستەيدىگن، سېن

تۇغرىسىنى ايتەدىگىندە قبول قىلەيدىگن دۇستلرىنگ نېگە يۇق؟ حقلى سۇزىنگ گە

اعتراض اېتسەلر، نېچون ترك اېتمەيسن اولرنى؟

بو سۆزلەر حسين نىنىڭ برداشىنى نورەتدى، حسياتىنى رنجىتىدى.

- ترك اپتیب بۇلەدېمى، آنە؟! ترك اپتسم خفە بۇلمەيدىلمى؟ دۇستلرنى خفە قىلىش تۇغرىمى؟

- يخشى، آنەنى خفە قىلىش تۇغرىلىگىنى قىسى كىتابدە اوقىدىنگ؟ آنە سېنى اېزگوليككە، دعوت اېتركن دۇستلرېمنى رنجتمى دېب آنەنى خفە قىلسنگ، الله راضى بۇلمىكن؟ سېن گە سىگرېت چېكىدىرىب ياكە سېنىنگ يانىنگدە چېكىشدىن باشقە هنرى يۇق، سېن گە انسانلىكنى اونوتتېرەدىگن، آنەگە باش كوتارتېرەدىگن آشانى لۇلىلرېنىڭ آرەسىدىن ھم تاپە آلەسن. اما سېن اوچون كېچە - كوندوز دعالر قىلگن، سېندىن زيادە توشونىش گە، اۋىلىش گە حركت قىلەدىگن آنەنى، تخمىنىم چە، تاپىشىنگ مشكل. فاطمەخان حسين گە كۆزلىرىنى يىخىشىراق تىكىب، سۆزلىرى تائىرىگە تارتماقنى ايستەگندەى بۇلىب، دوام اېتدى.

- سېنى حق يۇلگە يۇللەيدىگن دۇست تاپ، مېن اونىنگ قۇللىرىنى اۋپەمن. اياقلىرىنىڭ چىنگىنى سىلەيمن. فقط چېكەدىگن، اېرتەگە باشىنگە بلا باشلب كېلە- دىگنلرنى آغە اينم، جۇرەم دېب مېن گە گېرمە، اۋغلىم.

بو موضوع شو يېردە ياپىلدى. حسين آنەسىگە جواب بېرمەدى. مکتب گە كېتدى.

حسين نىنىڭ تېنىققورلىرى حقيقتن يامان بالەلمېدى؟

بىر زمانلر بو بالەلرېنىڭ شو احوالگە توشىشلىرىنى ايتگن آدمنى جىنگە چىقارەدىگنلر تاپىلر يا كە اونىنگ سۆزلىرىدىن كولىشر، بو پاكىزە گۆدكلر حقىدە بوندەى اۋىلنگنى اوچون مسخرە قىلىشردى. اما آرەدن اۋتگن بىر- ايكى يىلدە اولر جودە اۋزگردى،

كېچە فرشتە دەھى كۆرىنىگن گۆدكلر بوگون اۋزلىرىنى فرشتەگە اۋخشتىگن صفتلردن جدا قىلدىلر.

هر كون مەكتەپگە آداب بىلن بارىپ - كېلەدىگن بالەلەرگە نىمەدەر بۇلدى. اۋزلىرىنى اۋزگە عالمە كۆرگندەھى. تونگى كۈنگىل خوشلىكلرى اولرنى قناعتلىتىرمى قالدى. تونگى لذتلر تۇبىدىرمىس، اېندى يانيدە قانىقماق اوچون بوگونگەچە خياللىرى گە كېلمەگن اۋىلرنى اخترىپ تاپىشردى.

بىر كون كۆرىلگن مۇواسىدە قىلىچىدن قان تامگن قراقچىلر نىنگ رەسمى بۇلگن كتاب بو بالەلردن بىرىنى كىرە(كرا) بىلن اجارەگە كتاب اۋقىتەدىگن بىر دكان آلدىگەچە سودرەدى. او بېردن بىر كتابنى اجارە آلىپ قىتدى. اۋشە كوندن كېيىن ايكى كوندە بىر، اوچ كوندە بىر اجارە كتاب دكانى آلدىدە كۆرەدىگن بۇلىشەدى. هر گل يىنگى كتاب بىلن قىتر، اويدە دم آلىش بېھانەسىدە علىدە بىر خانەگە كىرىپ، درس كتابلىرى آستىگە قۇيىپ، سرگذشت رۇمانىنى اۋقىردى. اگر بىراو كىرىپ كېلەدىگن بۇلسە، تېزدە درس كتابىنى رۇمان نىنگ اوستىگە قۇيىپ اۋقى وپېردى. اۋغىل درس تىيارلې چرچەگىنىنى اۋىلەگن آنە، چاى دىملىپ كېلتىرگندە، اونى درس كتابلىرىنى اۋقىپ اۋتىرگن حالدە كۆرر و سېوینردى. بو كتابلرنىنگ ماھىتى نىمە؟ اۋقىگن گە قندەھى فايدەسى تېگەدى - يو، نىمەنى اۋرگتە آلدەھى؟!

بو كتابلرنى اۋقىگنلردە آتە - آنەسىگە مغرور كۆرىنىشىنى شرف سَنَش، جنجال كىشلىككە ھوس پىدا بۇلگنى سېزىلردى، هر حالدە بو كتابلر آداب و اخلاق اۋرگتمسدى. ھلى اۋن بېشىگە تۆلمەگن، قىافەلرنى قراقچىلەرگە اۋخشتىگن بېزارچىلر اغىزلىرىدە سىگىرېت بىلن كۆچەدە اوباق - بوياققە مغرور كېزىشەدى. بولر اۋشە كتابلرنى اۋقىگن فلاكتىزدە بالەلردىر.

بو كىتابلارنىڭ نامىدىن آق تۇغرى اېمىسلىگىنى، اولرنى خاسىتسىز قۇللار حاضىرلە-
گىنى، اوروش - جىنجل، توبنىلىك ذوقى مېۋەسى اېلكنلىگىنى، ملىت بالەلرىنى اۋشە
مكتىبگە خاس بۇلگىن اولوغ خصوصىتىلردىن، بويوك وظىفەلردىن ھلى
كېچىكلىگىدە ياق محروم اېتماق نىتىدە تيارلنگىنىنى بېمىلال بىلىپ آلسە بۇلەدى.
بعضى دىنيانىڭ اېنگ كوچلى لشكرىگە باش اېگمەگىن ملىتنىڭ بالەلرى تىفكر،
مەرفى - مەنوى جەھتىدىن شونەدى بوزىلەدى كە، كۇرىپ ايشانگىنىگىز كېلمەيدى. بو
كىتابلار اىچدە قراقچىلىك، اخلاقسىزلىك و شونگە اۋخىش تورلى رذاللىرىدىن نمونە
تاپىشىنىگىز مەمكىن. اما انسانگە انسانىلىك يۇلىدە بىر ادىم آندىرەدىگىن، اونى مىلى
عادىت و غەنەلەرگە بىر قىدر يقىنلىشىرىلەدىگىن بىرەر نرسەنى تاپىش مەمكىن اېمىس.
آتەلر بالىم قوۋانسىن دىبە آلىپ كېلگىن بو كىتابلار اۋبەرگە قىشى بالەلرى قۇلىگە
توتقۇزىلگىن تۇپانچەلردىر. بلكە تۇپلر دىر. اېندى كۇچەلرنى شو كىتابلەرگە تاقلىقدىن
بىر- بىرگە تۇپانچە بىلن ھجوم قىلگىن كاۋبايلر، نىقابلىگىن قراقچىلر توتە باشلەيدى.
بولر اېرتە دارالفونودە بىلىم آلەدىگىن بۇلسەلر، اۋشە بىلىمىنى يىخشىگىنە شىكلدە
تالانىچىلىكدە قۇللەى آلەدىگىن بدىخت و زاۋالىلى بالەلردىر. بو بالەلەرگە شو تەھدىد
كىنارل نظرى جەھتىدىن ياردەم بېرەدىلر و اخلاقسىزلىك جەھتىنى يىنە تۇلدىرەدى و
قوتلەيدى. بونگە بې پروا آتە - آنەلر بىر كون حقىقى، اولكن ساۋوق قورال ذوقىنى(!)
تاتىب كۇرىشىلرى ائىق.

بو بالەلر اوچون كۇچە، آدابسىز سۇزلر دارالفونونى. فقط او بېردە اۋقىش - يازىشنى
اۋرگىنمەيدىلر. ايككى كون اۋتگىچ، باشلىغىچ مەكتەدە اۋرگىن حىرفلردىن فايدەلەنىپ
كۇچەدە اۋرگىن فحش سۇزلرىنى حاجتخانەلرنىڭ دېۋارلىرىگە يازەدىلر. او
بىرلرنى كىرلەرگە تۇلدىرىپ بېزەش اولرگە ذوق بېرەدى...

حسین نینگ دۇستلىرى تامام ایله اۋزلىرىنى یۇقانتگن، یاشلىک سوداسى گە شۇغىب، مطلقا بې باشلىک درياسیده سوزیب كېتەياتگن لردن اېمس. ياکه هلى بو حالگه يېتىب كېلگنلرچە یۇق. فقط شو احوالگه يېتىب كېلىش اوچون «بۇل - بۇل» قىلىشىب صحبتلىشىش، چېكىش، معلملرنى تنقید و مزاح قىلىش بیلن مشغول بۇلىش، اما بو ایشلرنى اساسن مکتب دن اوزاقده قىلىشردى...

اۋشه تون حسین چېكمەدى. تکلېفنى قبول قىلمەدى. آرەلریدە: «قرەنگلر، اونینگ آغزى ساسیب قالرمیش»،- دېب مسخره قىلگنلر بۇلدى. زۇرلب چېکتيرماق بۇلگنلر بۇلدى. قۇللریدن كېلمەدى. حسین نینگ جیغیگه تېگردى. اونى مزاح قىلىب، كۇنگل آچماقچى بۇلردیلر. اۋزلىرىنى كتە آلیشىب، اونى باله كۇرردیلر. «يېگیت چىلىك دېگنى عياللرگه اۋخشب چېكمسدن اۋتيریش اېمس»،- دېبیشردى. حسین توریب كېتەى دېسه، آرتیدن گپ قىلىشەدى. قاله وپرسه، بو مطلقا باله لرچە حرکت بۇلەدى. شونینگ اوچون وضعیتنى كۇنىگل سیز طرفگه بورمەدى، صبر اېتدى.

حسین آنەسى بیلن بۇلىب اۋتگن آذاندەگى كۇنگىلسیز صحبتدن سۇنگ مىنگ بىر اۋیلر بیلن مکتبگه كېلدى. بىرىنچى ساعت ادبیات درسى اېدى. قاره اۋغلان نینگ شعرلرنى اۋقىشردى. حسین آخريدن اېكنیچى قطعەگه دقت قىلدى. مناظره قىلە- يانگنلر تینچلنمس و تینگلشمسدى:

مرادیم سۇزلەماق بوندە نصیحت،

سیزگه مناسب دیر تینگلەماق فقط.

مهربان بۇلگن گه كۇرستمە زحمت،

سېوگیم نینگ سۇزیدن كېچگوچى بۇلمە!

تېرمەنى بېت مە - بېت ايضاحلەياتىن صنفداشلىرىنىڭ سۆزلىرىنى اېشىتمەسدى. ياشىگە مەنسەب بو شعر اونگە قىتق تائىر قىلدى، «مەربان بۇلگن گە كۇرستمە زحمت - سېوگن نىنڭ سۆزىدىن كېچىگۈچى بۇلمە!» بېتى اونگە كېچەسى كېچىگن تاتسىز حادثەلەرنى اېسلىتىدى. آغە اينىلەرنى عادى تماكى چېكىش اوچون رنجىتگىنىنى اۋىلەدى. ايككى تارتىم تماكى اوچون ھەم دۇستلارنىڭ كۈنگىلىنى قالدېرەدى مېكن؟ تۇغرىسى حسين اۇغىل بالەگە مەنسەب ايش قىلمەدى. و نەھایت، بېر چېكىشەن بېر بالە بۇلمەسدى، اولارنىڭ ھەم دلى آغرىمەسدى. انسان دۇستى اوچون زەر يوتەدېگن - كو. مسخرە بۇلگىنى - چە. اۋشە آندن اعتبارن اۋتگن بېر يېرىم ساعەتلىك كۈنگىلسىز واقەئەنى، اۋزىگە قرەتېلگن قاچىرمەلەرنى اۋىلەدى. بونگە بېرىگىنە چېكىشەننى دېب اۋزى سېبىچى بۇلگىنىنى تەن آلدى. يەشمەگن قىلىق اېدى بو. تام مەناسى بېلن خاملېك قىلدى. اۋرتەدە تۈزەتېلىشى كېرەك بۇلگن خطا تورەدى. بو خطانى تەن آلب، تېنگداشلىرىدىن كېچىرىم سۇرەشى كېرەك. مەلم:

- حسين، شو سۇنگى بېتەنى، سېن ايضاحلە، دېشى بېلن اۋىلەرى ترقب كېتدى. اۋرنىدىن توردى و سۇنگى بېتەنى اۋقىدى:

«سېنى ھەر دورەدە خجالەت قىلەر،

يامانلار ايزىدىن كۈچىگۈچى بۇلمە!»

حسېن نىنڭ مېھسېدە چىماق چاقىندېك بۇلدى. اولگى و كېيىنگى بېتلەر آرەسېدەگى باغلىنىشەن اېسنىكېرەدى. يوتېندى و باشىنى كۇتاردى:

- اوستاد، بو بېتدە قارەچە اۇغلان يامان، اخلاقسىز كېمەلەر بېلن دۇست بۇلمەسلىكنى نصىحت قىلماقەدە. بوندە دۇستلىك نىجەسېدە تېرىبەمىز بوزىلېب، يامان عادەتلەر اۋرگە نېشىمىزنى، يېغىن و مەجلىسلەردە اۋىلەدېگن حالگە توشىشىمىزنى

اېسلىتاماقدە. بوندەى دورەداشلىر آرەسىدەگى حرکتلەر، سۆزلەر دۇستى صفتىدە، البتە بىزنى اۆپلىتەرەدى. اولرېنىڭ اشناسى بۇلگىنىمىز اوچون آدملر نظرېدىن قالەمىز، قىمت-سىز انسانگە ايلنەمىز.

- يخشى حسين، آلدېنىڭ بېتلرگە نېمە دېيسن: «مەربان بۇلگىنگە كۇرستمە زحمت - سېوگن نېنىڭ سۆزېدىن كېچىگۈچى بۇلمە!» بىزگە دۇستلىك، مەربان لېك قېلگن، بىزنى يخشى كۇرگن كېمىسەلرنى نېمە قېلەمىز؟ اولرنى ترك اېتسك، سېوگىمىز نېنىڭ سۆزىگە قولاق سالوچى بۇلەمىز؟

- حسين بېر- اېكى لىظە اۋېلېب جواب بېردى:

- اوستاد، يخشى كۇرگن نېنىڭ سۆزىگە قولاق سالمىلىك، بىجرمىلىك انسانىلىكىدىن اېمس. دۇستلىككە خىانت. فقط بو مصرعدە كېلگن «سېوگىلى» سۆزىگە عىجدە اعتبار قىلماق كېرەك دېب اۋېلەيمىن. سېوگىلى، يعنى مەربان دېگنى اۋزى منفعىتى اوچون غېر شرعى بۇلمەگن ايشلرگە باشلەگۈچى دېگنى اېمس. زېرا، بوندەى آدمى مەربان، يخشى كۇرگۈچى دېب بۇلمەيدى. اصلىدە بىز نېنىڭ اخلاقى سۆيەمىزنى توشىرەدېگن دۇست بىزنى سېومەيدى. يخشى كۇرگن - سوبوكلىسىگە يخشى بۇلىشىنى اېستەيدى. قندەى انسان اۋزى اوچون قىمىتلى بۇلگن كىشىنى نا اۋنغى، اۋيەلەدېگن حالگە كېلىتەرەدى؟ دۇستنى يخشى كۇرگن آدم اونى اۋپلىتەرەدېگن حالگە توشىرمەيدى، بلكە بوندەى حالگە بۇلسە، قوتقرىشگە حرکت قىلەدى. دۇست يوزىگە لاي چاپلىش اېمس، اونېنىڭ يوزىدەگى غبارنى اربىتىش بىز نېنىڭ وظيفەمىز اېمس مى؟ بىزنى حق يۇلدىن چلغىتىب، يامانلىككە باشلەيدېگن دۇستلرنى ھەر دايم، حتا لۇلىلر آرەسىدىن ھم تاپا الىشىمىز مېمكىن.

حسین شو یېردە سۆزینی توگتدی. توگتدی اېمس، انەسیدن اېشیتگن جملەنى گېپره آلەمى، اونینگ فرشته دەى صاف، نورلى يوزيگه رۇبەرە كېلگندېك جيم قالدى. بلکہ دوام اېتيردى. جيم قالگىنىنى سۆزینی توگتدی دېب اۋيلەگن اۋقیتوچى تشکر ایتدی. حسین اۋتيردى. كېيىنگى ساعت اخلاق درسى اېدى. موضوع آتە - انە اۋلیدەگى بورچ، اخلاقى وظيفه. اۋقیتوچى بىر حدیث شریف اۋقیدى: «جنت آنەلر ایاغى آستیدەدیر». سۇنگ صنفگە مراجعت قىلىپ، بىرگەلىكده حدیثنى اياحلاشنى تاپشیردى.

- عثمان، بو حدیثنى قندەى توشونەسن؟ مئتن، بو آنەلر اياق باسگن جايدە جنت بار دېگنىمى؟

- استاذ، «جنت آنەلر اياغى آستیدە»، دېگنى جنتگە اولر نینگ اياقلىرى آستىگە پاينداز بۇلر درجەدە حرمت و خدمت اېتىش بىلن كىرىلەدى. دېگنى دىر. شو قَدَر كە، اولرگە حرمتن انسان بىر نرسە يۇقاتمەيدى، عكسىنچە، الله حضوریدە حرمتى آرتە-دى. خدمتگە يره شه جنتگە يقىنلشەدى. بو اصلیدە بىر مثال. انە راضى قىلىنمەگونچە جنتگە كىرىشگە يۇل يۇق معناسى دىر.

حسین دۇستىنى تىنگلرکن، اېرتەلب انەسى بىلن بۇلىب اۋتگن كۈنگل سىز صحبتنى اېسلەدى. آلدىنگى درس دە دۇست حقيده اۋزى ايتگن سۇزلر خياليدن اۋتدى. وجدانى اۋزىنى حقسىزگە چىقاردى. انەسى ايتگن سۇزلرگە اعتراض بىلدىرگىنىنى ينه بىر بارە انگلەدى.

انەسى دۇست حقيده سۇزلرکن، اۋز منفعتىنى اۋيلەدىمى؟ حسین يخشى دۇست آرتىرسە، كىمگە فايده - يو، يامان دۇست تاپسە، كىمگە ضرر؟ اولا اۋزىگە اېمسىمى؟ شوندى اېكن، انەسى اۋزى اوچون اېمس، اۋغلى اوچون

سۈزلەنگنلىكىگە قندەى شېبە بۇلىشى مەكەن؟ حەسەن اۋشە كەن دەرسدە، تەنەس لەردە اۋىلەدى. بىر طرفدە - آنەسى، اىكىنچى تاماندە صەفداشلىرى... اىچ - اىچىدن آنەسىنى تەن آلماقدە اېدى، اما اۋچ بىرگە اۋقىگەن صەفداشلىرىگە نىمە دەپپەدى؟

اۋچىنچى دەرسنى تەكشەردى. دەرس يەكەنەگە اۋن بەش دەقىقەچە بار. اېشەك تەقىلە- دەى، كەتەلمەسەن اچىلدى. آلدەندە مەكتەب مەدرىرى ياردەمچىسى، اىزمە - اىز باشقە داملا اىچەرى كىرىشىدى. دەرس اۋتەياتگەن اۋقىتەچىگە يەقىنلەشەب، استەگىنە بىر- اىكى سۈز شەبەرلەدى. اۋقىتەچى باشى بىلەن تەصديق اشارەسى قىلدى. مەدرى ياردەمچىسى صەفگە مەراجەت قىلدى: «بالەلەر، تەرىنگلەر!» سۈنگ:

- ھەمە قۇلىنى باشىگە قۇيسەن!- دەب بۇيوردى. تەنتەو اۋتەكەزىشماقچى اېكەنلىكى مەلۇم بۇلدى. حەسەن حەرتەلەدى. اقشام چەكەن صەفداشلىرىنىگە علتەلرى اچىلماقدە اېدى. كۇزىنىگە يانى بىلەن اۋلەرگە قەردەى. رەنگەلەردە، تەس لەرىدە اۋزەگەرىش، ھەجان سەزىلمەيدى. بلكە يانلەرىدە يۇق دەير دەب اۋىلەدى. عەين پەيتدە اۋزى غايتەدە ھەجانەدە اېدى. تەكشەرىش باشلەندى. اۋچەسى بەرەر اىزەلشەردى. نەبەت چەكەدەگەن اۋرتاغىگە كەلگەندە حەسەن گە بىر نەسە بۇلەدەگەندەى يەرەگى تەز اۋرىب كەتەدى، ھەجانلەندى. حەقىتەن اۋنىنگ ارقە چۇنتەگەندە تەماكى قەطەسى اۋىنەب آلدەى گە قۇبىلگەندە حەسەن اۋىلەب باشىنى اېگەدى. اۋرتاغى - چە، اۋىلەدىمى؟ اصلا، نە اۋىلەدى، نە ھەجانلەندەى. اۋزىنى خەدى چۇنتەگەندە قۇرغاشىن قەلم ياكە كەندەلەك دەفتر تەپىلگەندەك تەتەردى.

- اېرتەغان، بونەمە؟

- سەگەرت، جەناب.

- يىخسى، بو خالىنگدن خجالت چېكمەيپسن مى؟ اويلمەيسن مى؟
 - تماكى اتم نيكى. اويدە اونيتيب قالديريپ، توشكى دم آليشده ابلتیب بېرماقچىمن.
 اگر اويەليش كېرەك بۇلسە، اتم اويليشى كېرەك.
 شو جواب بيلن ايش بيتدى مى؟ البته، يۇق. ترتيب - انتظام مجلسيده مسالە
 كوريليپ، حل ايتيلدى. دقت گە سزاوار جهتى شو كە، بېرىلگن جواب آليدە حسين
 قىپ قيزەريب كېتدى، اورتاغيدە تاپيلىشى شرط بۇلگن تۇغريليك و حيا
 توغولرى نينگ يۇقلىگى قيزرتىردى. اوني ابرتۇغان سيگرېت ائەسنيكى ليگىنى
 ايتگندە، باشىنى بورىپ قرەدى. پرتە اوستيده تورگن تماكى قوطيسى كېچگى،
 تونگى خاطرەلرنى اويغاتدى. تنفس گە چىققن لريدە حسين اونگە يقىلنشىدى:
 - نېە سيگرېت اتمنى كى دېدينگ، ابرتۇغان؟
 ابرتۇغان حسين نى اېسلى - هوشلى كوريشنى ايستەگندە اچىنيپ قرەدى.
 - گۇدكسن، حسين، دېدى و كېتدى...

ايزمە - ايز كېلگن بو واقعهلر گۇيا تن بيريكتيريپ، حسين نى ائەسيدن عذر سۇرە-
 تيش اوچون صادر بۇلگندە. ابرتۇغاندن تۇغرى گپيرمەگنى نينگ سببى نى سۇرە-
 گندە بېرگن جوابى يره گە سببيلگن قلمپير بۇلدى. حسين اوني بوگونچە يىخسى
 بيلمەگنى، او و اونگە اۇخشەگنلر بيلن دۇست بۇلگنى اوچون اويلدى. بو دۇست
 حسين نى مجلسلردە اويلتيريشى، اخلاقى بوزوق يۇلرگە يۇلۇشى ممكن. توتيله-
 ديگن اېنگ تۇغرى يۇل - تۇغريليكدن قەيريلگننى تۇغرى يۇلگە كېلتيرماق...
 هېچ قچان كيم بيلن دير دۇستلەشيش مجبوريت بۇلمەگن. او ياكە بو كيمسە بيلن
 دۇستلەشيش، ياكە دۇستلشمسلىك توصيه ايتيلىشى ممكن، خلاص. حسين هم

اېرتۇغان بىلەن دۇست بۇلىشگە مەجبۇر اېمىسدى، شۇنى انگلەگەن خالداە اونى تىرك اېتىش گە قىلدى.

اېرتۇغان نىنگ خىللىرى طفىلى مەكتەپ دىن ھەيدەلىشى بو قىرارىنىگ خىلا اېمىسلىگى گە دىلىل بۇلدى.

اۋشە كۈن توشدىن كېيىن باغداە سەبەتلىشە ياتىگەن دۇستلار ياندىن اۋترىكن اېشىتىلگەن بىر- اىكى سۇزنى تۇختەپ تىنگىلىش گە مەجبۇر اېدى. اىكى سەفداشى بىخىلشەر، بىش - التى سەفداشى تىنگىلشەردى. يازمە امتىخاندە نەسخە (شېرگەلەككە) دىن فايدەلەنىش تۇغرىسىدە سۇز بارردى. اىكى دۇستى نىنگ بىرى:

- نەسخە طلبە نىنگ خىلى دىر، دەردى. كىم نىمە دەسە - دەسەن، مېنى فەكرىمدىن قىترەلمەيدى. اۋزلىرىنگىز اۋدەلەي ائمەگەچ، تىرىيەسىزلىكىدىن لاف اۋرەسىز. «پىشەك قۇيۇرقەقە يىتالەمەگەچ، پۇف، سىيىق» دەپكىن، دەپكىن ائەلرىنگىز نىنگ تىلىگە شەكر. اېپلەسەنگ، بو گېلرنى ايتىپ اۋتىرمىسدىنگ.

- اىكىنچى سى جۋاب بەردى:

- بۇندەي قىلمەسلىگىمىز بو ايشىنى نا تۇغرى، چىركىن بىر خىركەت دەپ بىلگەنمىزدىن دىر. ھە، بىز بو ايشىنى قىلمەيمىز. چۈنكە اداىمىز، تىرىيەمىز بۇنگە يۇل قۇيمەيدى. اۋىنگىزدە اۋتىرىپ دىر قىلىش گە كۈچىنگىز بىتمەيدى، سەبر قىلالەمە- سىز، يلقاۋلىككە، ايشەلمەسدىن، چەچەمسەن دىم ايشىنى، كۈنگىل اچىلىشىنى ايشەنگەن نەفسىنگىز گە خاكەم بۇلەلمەيسىز، نەتىجەدە خەقىنگىز بۇلمەگەن نەسخە كۈچىرىش گە، يعنى نا تۇغرى ايش گە قۇل اۋرەسىز. بو ايشىنى ھەم طلبە نىنگ سەرورتى، احتىياجى دەپ قىبول قىلەسىز. احتىياجەلم - سەرورت بىلماق دىر. قۇشنى دىكەندىن مال اۋمىرىپ

آلب، ساتيب پول تاپگن و يانيدەگى صنفداشى نىنگ بىلىمى بىلن بەھا آلگن ايگى كىشى نىنگ آرهسیدە قندەى فرق بار؟! بلکہ بىر كون كېلىپ قۇشنى نىنگ مالينى اۋغىرلىش يامانلىگى تۇغرىسىدە ملتگە نصحيت قىلرسىز. باشقەسى گپگە سوقيلىدى:

- خۇپ، سېن شو قدر تۇغرىلىك بىلن نىمەگە اپرىشدىنگ؟ كېچە جغرافىەدن تۇرت آلگن ذاتى عالى لرى، اۋزلىرى مېدى!؟

- آلبىشيم ممكن. مېن اوچون حىلە بىلن اۋن آلگندن، تۇغرىلىگچە تۇرت آلبىش خىرلى دىر. حقيقتن، قمار، اۋغىرلىك، رىكارلىك بىلن مىليون لر تاپمىسدىن تۇغرىلىك، پىشانە تېرى بىلن آزاراق پول تاپگن و يخشى ليگىگە كۇنگىل خاطر جمع ليگىنى دلىل كېلتىروچى قنچەلب وجدانلى آدم لر بار.

- كۇز بۇيەمەچىلىك قىلمە!

- كۇز بۇيەمەچىلىك قىلە ياتگىم يۇق. كۇز بۇيەمەچىلىك دلىل بۇلمىسلىگى انىق نرسە- نى دلىل قىلىپ كۇرستىش دىر، مېن شوندى قىلدىمى؟ شوندى دېدىمى؟ اولرنىنگ يوزلىرى گە بىر لحظه تىكىلگىچ، دوام ايتدى:

- دۇستلر، اۋز بىلىمى بىلن امتحاندىن اۋتىش نىنگ شوندى حضور و ذوقى باركە، بو حلاوتنى كۇچىرمەكش لر بىلمەيدى.

- سېن اۋزىنگ ھېچ نىسخە كۇچىرمەگن مىسن؟ نىسخەدن فايدەلنگن مىسن؟

- يۇق.

- اوندەى بۇلسە، سېن ھم بونىنگ ذوق و ھىجانىنى بىلمەيسن.

- مېن اۋشە ذوق و ھىجان نى بىلمەن. بىراونىنگ مالينى اۋرگنە ياتگن، اۋمرگىنى بىيە ياتگن اۋغرى شوندى ھىجانلىدى، ينە شوندى ذوقلىدى. فقط بو ذوق و

ھىجاننى حلال دېب دعوا قىلەلمەيسىز. اېشىتىنگ، مثال كېلتىرەيىن. بىر آدم اۋغلى گە: «بوگون بىر لىرە تاپىپ كېلتىر»، دېدى. اۋغىل «خۇب بۇلەدى»، دېب آنەسىدن اېلب، كېچەسى آنەسىگە كېلتىرىپ بېرىدى. آنەسى پولىنى دېرەزەدن اولاقتىرىبىدى. «بەرتەگە يەنە كېلتىر»، دېدى. اۋغىل ايگىنچى كون يەنە آنەسىدن اېلب كېلتىرگن پول نىنگ اولاقتىرىشىنى جىمگىنە كوزەتتىدى. كېيىنگى كونى ھلىگى كىشى خاتىنىگە پول بېرمىلىكنى تەيىنلىدى. اوچىنچى كون محنت قىلىپ تاپىشدىن باشقە علاجى قالمەگن اۋغىل، كېلتىرگن پولنى اولاقتىرماقچى بۇلە باتگن آنەسى نىنگ بىلگى دن توتىپ:

- نىمە قىلەيىسىز، آنە؟ مېن بو لىرە اوچون اقشام گچە زحمت چىكىدىم، بوندن خىرىنىگىز بارمى، دېدى.

مېنىگ بو حكاىەگە قۇشىمچم يۇق. ھر كىم خواھلەگىنى توشىنىسەن. اىستەگن معناسىنى السىن، تىنگلەياتگن لردن بىرى:

- شونقەسى ھم بۇلرکن مى؟- دېب اعتراض قىلدى. باشقەسى چىدەب تورەلمەدى.
- بۇلىش - بۇلمسلىگى سېن گە علاقەدار اېمس. حكاىەدن چىقەدىگن خلاصە سېن گە علاقەدار. آدم پىشانە تېرىنگ تۇكمسدىن ملك نىنگ قىمتىنى بىلمەيدى، مشقت بىلن تاپگىنىنى قدرلەيدى، دېگن خلاصە چىقىرىش دركار. بو سوال بېرىلە- يانگندە حسين مىدە كولىب قۇيدى، فقط بو استىضاح، كىمىتىش، مزاحلش ياكە كېرىنگ بىلگىسى اېمسدى.

حسین سۇنڭى درسە يازمە نظارت ايشىنى تاپشېرىشى كېرەك. بوگونگچە نىسخەگە ھوسمىد بۇلمەگنى ساىين بعضن اېسدە سقلەلمسلىگىنى اۋىلب بىر- اىكى سۇزنى پرتەگە يىنگىلگىنە قىد اېتېب قۇير، بوندن فاىدەلنگن پىتلىرى ھم بۇلەدېر. بو بار

شو ايشنى قيلمەدى، بونگە سبب بىر ساعت اول تىنگلەگنلر نىنگ تائىرى اېدى، سىگرېتى آلېنگن، اونىنگ آتەسىنىكى اېكنلىگىنى يوزى قىزمسدىن اېتە آلگن اېرتۇغان بو درس دە نسخه چىقرە تورىب قۇلگە توشىشى هم حسين دە قىتق، منى بىر تائىر قالدردى. آقشام اويگە كىرركىرمس آنەسى نىنگ قۇلىنى اۋپماقنى، عذر سۇرەماقنى، اۋزى نىنگ حقسىزلىگىنى اعتراف اېتماقنى اۋيلردى. اويگە شونەدى خيال و شونەدى نىت بىلن باردى.

قرآنكىرېم االدىدە اللە نىنگ قولى اېكنىنى هر حجرەسى، هر ذرەسى، بار وجودى بىلن حس اېتگن، تواضلعى حالده ساكن و اساسى بىر ادا بىلن اۋقياتگن فاطمە خانىم... انسانىت اوچون ھدايتى بۇلىب كېلگن بو كتابدن اوپورگن نور، اونىنگ آدابی بىلن ادبلىماقنى اېنگ بويوك مقصد دېب بىلگن بو خانىم نىنگ يوزىدە عكس اېتر، افادە-سى امكانسىز، مادى جھتدن قول يېتمس بىر گۈزەللىك تجلى اېتردى. تائىرى بىر جملەدە مشكل بۇلسە - دە، اوندەگى بو حال - كۈزى كتاب كرىم دە، كۈنگلى سمدە. يعنى كۈزى قران گە، كۈنگىلى بو شرفلى كتابنى يوبارگن اللە گە يۇلگن، باغلنگن. بو شونەدى بىر حال اېدى كە، بو حال حضورىنى فقط بىر مۇمن بوتون بارلىغى بىلن باقىگە باغلىنىپ، فانىنى اونوتىپ - دنيا مشغولاتىنى كۈنگىلدىن قۇوب اۋقىگن نمازىدە تاپىشى ممكن.

حسين آنەسى نىنگ تلاوتى توگە گونچە كوتدى. اويگە كېلىپ، آنەسىنى فرشته صفت قىافەدە قران اۋقيياتگن حالده كۈرىشى ىنەدە كوچلىراق تائىر قىلدى. اېرتەلب اۋزى رنجىتگن آنەسىنى بو حالده كۈرگن كۈزلرى ياشلىدى.

كتاب ياپىلدى. قۇللر كۇتارىلدى. تلاوت ثوابى محتاجلرگە بغيشلىدى. كلامىنى اۋقىگن گە، حُرمتلەگن گە بويوك مكافاتلر وعدە اېتگن اللە گە چىن دلدن دعالر

قىلىنور. شو آنە اونىنگ يوزلريگە باققن كىشى، صافلىك و پاكلىكده حدودى ايگى تامچى ياش نىنگ آداب و حيا بىلن تۇلىق يوزلريدن سىزىب اۋتگىنىنى كۇرگن بۇلردى. اما كۇرىش نىنگ حاجتى يۇق. چونكە او- فاطمە خانىم كۇرسىن لر دېب يىغلمەس، بونى يىغى هم دېب بۇلمسدى.

قۇللر يوزگە سورولدى. كىتاب كرىمنى كۇتارىش اوچون اوزەلگن قۇللر معلق قالدى. چونكە اۋنگ طرفدن اوزە تىلگن بىر جفت قۇل كىتابنى آلدى و اۋرنىگە قۇيدى. سۇنگرە ھنوز جاي نماز اوستىدە اۋتىرگن فاطمە خانىم نىنگ اۋنگ قۇلىنى آلىب بىرىگە باسدى. حرمت و مەر بىلن اۋپدى و پىشانەسىگە سوردى. بىر آزدن سۇنگ عذرىنى ايتدى:

- آنە، مېنى شو كىتاب كرىم حرمتى عفو اېتىنگ! سۇنگ آنەسى نىنگ آياقلىرىنى قوچدى. تۇختەماقچى بۇلگن آنە، نوبتدەگى يولوارىشنى اېشىتىدى:

آنەجان، رخصت بېرىنگ، بىر بار يوزلرىمنى سورەتتىن! اېرتەلب آنەسىگە عصيان بىلن قرەگن يوز، پىغمبر افادەسى بىلن آستىدە جنت بۇلگن آنە آياغىگە سورىلماقلە يوكلندى. فاطمە خانىم اۋغلىنى تورغىزدى. كۇزلريدن اۋپىب، بىرىگە باسدى:

- چراغىم، تۇغرى، حلال، پاكىزە انسان لرگە آشنالىك قىلسنگ دېمىن، بىر دانە حسينىم دن، گل يوزلى بالمدن اوشە ذوقوم نىنگ ھىدى كېلمسە دېمىن!؟

حسىن اۋشە كونگى حادثەلرنى بىر- بىر نىقل اېتىگچ:

- آنە، سۇز بېرەمن، حىاتدە يالغوز قالمس - دە، مېنى حق يۇلدن اېيرەدىگن بىلن دۇست بۇلمەيمىن. سىز نىنگ دۇستلىگىن گىز مېنگە بېترلى، دېدى.

آرەدن ايگى ھفتەچە وقت اۋتدى. كۇك دە بىر يوزىگە بېنگىل و مەيىن يامغىر دانە- لرىنى يوللىگە لايىق بولوتلر پىدا بۇلدى. قوباش گاھا كۇرىنىپ، اطرافنى ايلتير، فقط

بو آرەدە اۋرتەگە توشگن و قوياش نورلرینی تۈسگن بىر بولوت فقراگە صدقە قىلگندە بىر نېچە لحظهلىك يامغور سېولر، سۈنگرە شاشىلەدیگن جایی یۇق یولواچى دەى آغیر- وزمین اوزاقلشتیردی.

اۋشە کون بىر نېچە دۈستلری بیلن ایلنیشگە چىققن حسین سېکین - سېکین کیناخانگە یقین لىشگنلرینی بىلمەى قالدى. جۈرەلریدن بىرى نینگ:

- بوگون کیناگە توشەیلیک، دېگن تکلیفنى همەلری تصدیقلىشىدى. ياشلر شونقە. كۈپىنچە قىلەياتگن ایشلرینی آلدین اۋىلب كۈرىشمەدى. اولر آلدین خياللریگە كېلگىنىنى قىلەدىلر، سۈنگ اۋىلشنى باشلەياتیر. لېکن حسینگە هم عینن شوندى تعريف بېرىش حقسىزلىك بۇلردى. چونكە چىپتە آلمسدن اول «كىرسمى - كىرمەسمى»، دېب بىر مدت تردىلندى. سۈنگرە بوندن هم بىر عبرت آلرمن دېبە چىپتە آلدى. ھلى اۋن بېش دىققە بار. هر كىم يانیدەگى بیلن صحبتلەشر، اطرافدن كېلگن اۋازلر بىرلەشىب يوكسەلر، گېلر اېشىتىلمس، شونینگ اۋچون يانیدەگى صحبتداشگە بىراز اۋازینی قوتقیرب گېپرىشگە تۇغرى كېلردى.

حسین مکتبگە كېلگن وقتلریدە كینانینگ ناخوش حالتلریگە اونچەلىك تاب و طاقتى یۇق اېدى. اول اۋزى بیلن بىران كتاب آلمەگنىگە رنجیگندەى بۇلدى. اۋن بېش دىققە اۋقیدیم، دېب اۋىلەدى. وقتنى بېھودە اۋتكزىشنى خوشلەمسدى. مثلن، معلم كېلمەگن بۇش درس لرنى اۋرتاقلرى بېھودە اۋتكزسە، حسین اۋقیتۈچى كېلىب قالسە، قندەى جواب بېرەمن قلىبە ایش توتیب، شونگە اساسن اۋقېب - اۋرگەنىب اۋتیرەدى.

تن آلیش كېرەككە، اونینگ بو خصوصیتیدە اۋز قابلیتى بیلن بىرگە آنەسى نینگ هم كتە حصەسى بار. مکتبگە بارىب كېلرکن فرصت بۇلگن تقدیردە خیالیدە درس لرنى

تحليل قىلىشنى، بو آرەدە «اخلاص» سۈرەسىنى اۋچ، «فاتحە» سۈرەسىنى بىر كرە اۇقىب رحمتلى خالەسىگە بغيشلشنى عادتلتتيرگن هم آنەسى دىر. ايتىشلىرىگە قرە- گندە حسين گە خالەسى نىنگ كۈپ محنتى سىنگن. كىچىكلىگىدە آنەسىدن كۇپراق خالەسى قرەگن. اسمى خىرىيە. آنەسى نىنگ هم خالەسى نىنگ هم اسمى خىرىيە دېب اىلك بار اېشىتگندە غلطى تصادف اېكنىنى اۋىلەگندە. كېيىن آنەسىدن سۈرەگندە، فاطمە خانىم:

- اۋغلىم، مېنىنگ ائىم هم خىرىيە، اما كۈرەيىسن كە كۇپىنچە مېنى فاطمە دېب چقىرىشەدى. ادىنلىرى همەگە ايكىتە اسم قۇيىشردى. اتم خىرىيە اسمنى جودە يىخشى كۈرگنلىرىدن مېنى هم، اونى هم خىرىيە دېگن. سېن اېندى بو گېنى قۇى - دە، مکتبگە بارىب كېلگۈنچە خالەنگە بغيشلىب اۇقىشنى اونوتمە. هم وظيفەنگى اۋتەگن، هم بارىب - كېلگۈنچە وقتنى بېھودە كېتكىزمەگن بۇلەسن، دېگندى.

اېندى حسين بولرنى توشونەدى، شونىنگ اۋچون بو بېردەگى بۇش وقتنىنگ قدرىگە يېتەيىتى. بىراز اۋتېب بو غشلىگى اۋرىنسىزلىگىنى انلگەدى. چونكە، بو غلە - غاور اىچىدە اۋقىگنى بىلن توشونمىدى.

اطرافدە، صحبتلشەياتگن لرنىنگ حرىكتلىرى عمومن اگندە درست حالت اېمس. تۇغرى راغى، حسين نىنگ فكريچە، بولر عقل و منطق ترازىسىگە تارتىب كۇرىلسە، نتيجه ناخوش. صحبتلشەياگنلرنىنگ فكريچە اېسە، عكسىنچە، صحبتلىرى ضرورى دىر. كمدن - كم كىشىلرگىنە بېھودە، فايدەسىز. گېلشەياتگن ليگىنى انگلشگە قادر، اولرنىنگ اىچىدن كمدن - كملرىگىنە بوندەى فايدەسىز سۇزلردن كۈرە سكوتنى افضل بېلىشەدى. قولاقلىرىنى قرەنگ قىلگۈدېك غلە - غاور آرەسىدە كوچلى هيجان بىلن گېلشەياتگن آرە قىلاردەگى ايكى ياشدن بىرى بوندن ادىنگى

فلم گە ايکى مرته توشگىنىنى و فلان ارتىستنىنگ شاھانە رۇلى بۇلگنلىگى سىبلى يەنە بىر مرته توشىش گە ھەم تىيار اېکن ليگىنى سۇزلىر اېدى. قىسى دىر ارتىستنىنگ الەقىسى قۇشيقچى بىلەن دان آلىشىشى اېندى ھېچ كىمدەن ياشىرىب بۇلمەيدىگن حالگە كېلگن، گۇياكە ايکىسىنىنگ اۋرتەسىدە يىنگى بىر عشق ماجراسى باشلانگنمىش. حتا يقىندە فرزندلى بۇلىشلىرى كوتىلەياتگن ليگى حقىدە خەبرلەر ترقە-تىلدى. فلان ارتىست عسکرلىككە كېتەياتگنمىش. عجباً، عسکرلىككە ھەم اونگە اۋز كسى گە علاقەدار بىران وظيفە بېرىلمىگن؟ اگر شونەدى يۇل توتىشسە، عىن مدعا بۇلدى، چونكە صنعتكار صنعتىنى رواجلىتىرەدى، ھەم بو عسکرلەردە جىنگاور روح اويغاتىب، قۇشىن گە كتە ياردەم بېرىدى... شو كىي آغىز چرچىتىشەن باشقە صفتى بۇلمەگن سۇزلىر قطارى و آرە - سىرە بو يېردە يازىشىمگە آداب تەمايللىرى يۇل قۇيمەيدىگن كلاملەر اېشىتىلدى. حسىننىنگ فكىرىچە، بو طرزەدە وقت اۋتكىزىش آداب و مەسۇلىت توغوسىنىنگ يېشىتىشەلمس ليگى و يا كە عومومەن موجود اېمىس ليگى بىلەن گىنە ايضاحلىش مەمكىن. بو سۇزلەردن كىمگە قندەى فايدە بار ياكە اولر ايتىلمەى قالگن تەقدىردە كۇرىلەدىگن ضرر نى چاغلى؟

اطرافدە اېندى گىنە اۋن بېش ياشىنى قوشىلەگن اۋقتەچەلەر سېلتىنگل بۇرر، يۇتلە - يۇتلە ياقىلگن سىگرېتلەرنى چىكىش گە حركەت قىلدىلەر. قۇللىرى بىلەن آغزىنى بېرىكتىرىشلىرى تەماكىنىنگ اۋتە اچىق اېكىنىنى و شو سەبب يۇتلەياتگنلىرىنى انگلەتەردى. بو آرەدە پردە اچىلدى. اۋچ مرتبە يىنگرەگن اھنگلەتتىروچى قۇنغىراقىدن سۇنگ فلم باشلىدى، نەمايشەن آلدەن كۇرسەتەلەدىگن فلملەردن پىرچەلەر تەقدىم اېتەردى. اولردە عكس اېتگن شەرمندەلى بىر سەھنە كۇرىنىشى تەماشابىنلەرنىنگ يۇرەكلەردىن قىنەب چىققن اېنىقلىش يوكسلىشى گە، يەنەدە كوچەيىب، حيوانى خىرىلەشگە اۋخەشەگن

ھىجانلىق آوازلىرىنىڭ چىقىشى گە سەبب بۇلدى. ھوشتىك چلگنلەر، حتا ئۈزىنى توتالمىدىن بار آواز دە نەرە تارتىنلەر ھەم يۇق اېمىدى. بوندەي فىلملرنى كۆرگەن سۇنىڭ ياشلىق نىنىڭ قەدەي مەھۇبىلىشىنى، غەت و ناموس تويغۇلرىنىڭ قى طرزە ايلدىزلىرىدىن ايرىلگىنىنى انگلەماق اوچون ھۆكۈزىنىڭ قەلى ھەم كفايە قىلە-دى. اساسى فىلم باشلىدى. اونىڭ ھەم كۆرسەتىلگەن پەرقلەردىن فرقى يۇق اېدى. حسين ھەفتە نىنىڭ ايكى - اوچ كۈنىنى كىناتىياتىردە اۆتكەيدىگنلەر آرەسى گە منسوب اېمىلىگى اوچون فىلم تەخنىكەسى حقىدە ايتەيدىگن گېي يۇق. اونىڭ ادابى اېسە اۈزى بىلمەيدىگن ساحەدە سۆز ايتىش گە تۇسقىلىك قىلدى. فقط اۈز ساحەسىدىن كېلىپ چىقىپ، بىر- ايكى اغيز سۆز بىلەن بحث گە ارەلشيش گە ھەم كىشى نىنىڭ حدى سىغمەيدى.

بوندەي فىلملەر اخلاق سىز، اداب و تربىەسىز كىمەلەر اوچون كۈنگىل آچىش واسطە-سى بۇلىشى مەمكىن. لېكىن بولر حسين كىيە عايلە تربىەسى و امام خىطبە مەكتىبى تەحصىلىنى اۈز ارا اويغونلشتىرگەن، شەرفلى بىر مەسلمان بۇلىش آرزوسى بىلەن اورگەن اۈسبىرىن گە كۈنگىل خۇشلىك واسطەسى بۇلىشى قىيىن. بو فىلملەر ادب و حيا يۇلدىن اوزاقلىشتىرىشى و درسلىرىدىن چلغىتىشى مەمكىن. حسين نىنىڭ بو فىلمدىن آلگەن يالغوز سەاغى: باشقە قىتتە بوندەي فىلملەر گە كېلمەسلىك و وقتىنى ضايە كېتكىزمەسلىك بۇلدى. بو رضالەتنى تەماشە قىلىش اوچون كېتىگەن پۇل چە؟ بو پۇلگە بىر فقير توشلىك قىلىشى مەمكىن اېدى. فىلم يىمىدە تەرك اېتماقچى ھەم بۇلدى، اما اورتاقلىرى بىلەن فىلمنى تەنقىد قىلىش اوچون كوتدى، صبر قىلدى.

قالە بوپرسە، بىر نېچە كىشىنى «كىنا» كىلىگىدىن قوتقۇرىش ھەم يامان اېمىدى. لېكىن بوتون تەركىدە ھەر كۈن ايكى يۈز مىنگەن زىادە كىشى وقتىنى كىنادە

اۋتكزىشى نظرده توتىلسە، حسين نىنگ اۋرتاقلرى گە قىلەدىگن يىخشىلىگى دېنگىزدن تامچى دېيىش مەكەن. شونچە آدمى كىنەن قىتىش خىالى بىر گپ اېدى. ياشلىق نىنگ گويەكە سېل كىبى كىناخانەلرنى، ميدانلرنى تۆلدېرەدىگن بو دورده مذكور مقصد يۆلېده اورونىش لىر سوودن ياغ چىقىزىش گە اورىنىش دېك بىر گپ اېدى. قەدىدى، عقلى و اۋزى گە تۇن، مسلمانلرنىنگ بىر گروھى دىن، دىنى و اخلاقى موضوعلرده فلم ايشلې چىقرەدىگن شىركت توزسەلر. كۆپچىلىگى مسجىدگە فقط اۋلگەندە بىر نېچە كىشى نىنگ يېلكەسىدە زىيارت قىلىش اوچون بىرىنچى و سۇنگى مرتە كېلەدىگن بو كىشىلەرگە كىنا تىياتىردە كۆرسەتەلەدىگن فلملر ارقەلى دىن و اخلاق توغوسىنى يىخشىراق يوقىتىش مەكەن. بوندە يۇل توتىش قىياقە كىتە- يانگىنىنى اۋزى ھەم بىلمەيدىگن كۆپلەپ ياشلەرگە يۇل كۆرسىتىش و اولرنى ھلاكتىن قوتۇرگن بۇلدى. چىقىقچ، فلم تاثيرى بىلەن سىھىتلىگن دۇستلرنىنگ ھىجانى باسىلدى. حسين تېنگداشلىرى بىلەن تىنگلىش گە كۆزى يېتىش، سۆز باشلەدى و فكىرنى انگلەدى. تىنگلەياتىنلار قاتارىدە يوزىدە مەنۇنىت عكس اېتىنلر بار اېدى ھېچ خوشلەمەياتىنلارنى بىلدېرەياتىنلر، انگلەياتىنلر ھەم تاپىلدى. سۆزلرنى توتىنگەندە اىلك اعتراض برالا اېشىتىلدى:

- خۇش، حسين، بىز ھېچ دەلمەيمىز، كۈنگىل آچمەيمىز؟

حسین نىنگ جواب بېرىشى گە اۋرىن قالمايدى، بىر جۈرەسى:

- دەم آلىش گە حقىمىز بار. اما دەم آلهيمىز دېب بونقە آداب و اخلاق يۇللىرى گە بېسىتىرمە قۇيىن فلېملرنى كۆرىش ھەم ھەر حالده دەم آلىش بۇلمسە كېرەك، دەم آلىش فقط فلېم تاماشا قىلىش دېگنىمى؟! كۈنگىل آچىش - چە؟ مېنىنگ اخلاقىمنى بوزمەيدىگن، ناموس و عفت توغولرىمنى آرتىرەدىگن، مەننىت گە نىسبەن كىشىدە

كوچ - قوت، قدرت، محبت اويغاتەديگن فيلملر بۇلسين، بيز ھم كۆرەمىز، بيز ھم قوتلەيمىز.

حسین بو صحبت نینگ فايده بېرەياتگىنىنى كۇرېب ممنون بۇلدى. بوندىن كېيىن كىناگە ھەفتەدە بىر بارىش گە قرار قىلىندى. كىنا اوچون كېتەديگن قالگن پولگە كىتاب آلېنىب، حرکتچن، تربىھلى و فقير بىر دۇستگە ھەدىھ قىلىندى. ھەدىھ اېتگنلر كۈنگىلگە پونلى بېھودە خرچلنمەگنى، يىخسى ايش قىلگىدىن حضور بار اېدى.

كېيىنراق ھم حسين صنفداش لرى بىلن بو موضوعدە مکتب ايچىدە كېنگراق تشويقات يوريتىش گە كىرىشىدى. كىنا پوللرېنى خىرلى يۇلگە صرفلەماققە راضى بۇلگن لرنىنگ غىرتى بىلن كىتابخانە تشكىل اېتىش قرارلشتىرىلدى. «بو كىتابلر كىناگە بېرىلەديگن پولگە آلېندى» دېگن يازوو ايلېندى.

حسین كىناگە بارگىدىن بىر ھەفتە اۋتگىچ، آنەسى گە ايتدى. حادثەنى بىر باشدىن گېرىب بېردى. سۇزلرېنى توگتگندە فاطمە خانىم اۋغلى نىنگ ساچلرېنى سېلەدى:

- ممنون بۇلدىم، اۋغلىم، خرسند بۇلدىم. اميد قىلەمن كە، ھر كون بىر يىنگى يىخىلىك اېشىگىنى اچگەيسن. شو يۇلدە مشغول بۇلەسن. ھر يىخىلىكنى يالغوز الله رضاسى اوچون ادا اېتىش گە غىرت قىلەسن. فقط سېندىن اىستەگىم بار يىخىلىك قىلگەنىنگدە، نېگە كۇپراق قىلمەدېم، نېگە كېچ قىلدىم دېھ الله دىن كېچىرىم سۇرە. مېن اۋغلىمنى شوندىھى كۇرماقنى اىستەيمىن. شوندىھى كۇرەسم، قووانەمن، بالم.

حسین آنەسى نىنگ بو يوكسك تويغوسى، نازك حس لرى قرشى سىدە اېرىب كېتدى. سۇزلرى گۈزەل، اۋزى سۇزىدىن يىخسى بۇلگن آنەسى نىنگ قرآن اخلاقى بىلن نورلنگن يوزى گە شكرانە و منتدارلىك حسلرى بىلن باقدى. بىرآز عمر بوئى حققە

قول بۇلماق شرفى بىلن فرقلب، فقط حق نعمتلرى قرشى سىدە لايىق عبادت اېتەلمەگنى نىنگ، مناسب قول بۇلەلمگنى نىنگ رنجىدەسى بىلن يانردى.

هفته دوامىدە يىخشىلىك قىلگنى اوچون سېوينگن، اۋزىگە سىغمەى يورگن حسين اېندى قرشى سىگە هر كون يىنگى فضىلت بىلن چىققن آنەسى گە لايىق اۋغىل بۇلمە- گنى اوچون كۋىينردى. اونىنگ كۈك كۈزلىرى گە تىكىلىپ بىر آن اۋى گە تالدى. هر نرسە گە عبرت نظرى بىلن باققن، صىمىمى ليگى گە تۈلىپ - تاشگن بو كۈزلىرى اونىنگ بى پايان عمانلرنى تمثىل اېتگن پاكىزه روحى گە ترجمانلىك قىلگندەى. تالغىن كۈزلىرىدىن سىزىگن ايگى تامچى ياش حسين دە سۈز بىلن توشونتىرىش مشكل بۇلگن حس و اۋىلرنىنگ دالغەلنگنى نى بىلدىرەدى. بىردن اۋز كۈزلىرى نىنگ هم بو كۈزلىرى كىبى ماۋىي بۇلمەگىدىن رنجىگندەى بۇلدى. قندەى غلطى حال كە، آنەنىنگ كۈزلىرى ماۋى، اۋغىلنى كە قارە! سۈنگرە الله تعالى هر نرسە گە قالدىرىلگنى، قوروق توپراقدن يوزلب تور مېۋە، جايگاھ و گللىر بېتىشتىرگن الله نىنگ بو ايشدە هم بىر حكمتى بارلىگىنى اۋىلەدى. كۈز رنگى جھتىدىن اېمس، اخلاق و توشونچە طرفىدىن اونگە اۋخششى كېرەك ليگىنى خاطرلەدى. نېچە كۈزلىرى كۈك آدملىر باركە، پاكىزه اخلاققە دلخدار اېمس.

حسین شولرنى اۋىلەگندە اذان اۋازى عصر كىرگىنى، هر خىل مشغولاتلرنى قۇيىپ، يەرەنگن حضورىدە تورىش كېرەك ليگىنى اعلان اېتردى.

امام خطىب مکتبى نىنگ تۈرتىنچى صنفى گە اۋتگندە درس تطبیقاتى صفتىدە خطابه اۋقىش وظیفهسى تاپشیریلەدى. حسین قندەى موضوعنى آلیش كېرەكلىگى حقیده بىر قرارگە كېلەلمسدى. اېلك دفعه جوده هم هیجانلى اېدى. خیالیده بعضی

موضوعلار جانلار، لېكىن ھېچ بېرىگە كۈنگىلى چاپمىدى. عصرىدىن سۇنگ مەكتىدىن قىتەركىن كۈزى يېردە، خىيالى موضوع تىلش بىلەن مشغول. اۋىلى - اۋىلى آغىر - وزمىن ادىملردە. يانىدىن اۋتەياتىگىلار نىنگ عىال، اېركىلىگىنى فرقلەمسىدى.

- حسين، يۈل بۇلىسن! باشىنى كۈتاردى.

- قەلىسىز، حسين؟!

- خداگە شكر. تىنچلىك اۋزىنگ قەلىسىن؟

- اللهگە شكر. اۋىچىن اېكىسن.

- شكر، يىخشى. يامان اېمس.

- الله يىخشى لىكىن ارىمەسىن.

- آمىن.

اجرشدىلر. آره - سىرە كۈرىشىپ تورەدىگىن صمىمى دۋستى. يورىشىدە دوام اېتدى. اېسكى اۋىچىنلىك ترقلەلىپ كېتدى.

بوگون چارشەنە، چۈرىم بازارى قىزغىن. يۈللر عادتەگىدىن كۈرە تىقىلىنچ. يقىن قىشلاقلىردىن كېلىگىلر اېندى كېتماقچىلىگىنى معلوم قىلىنكەندەى مگزىنلرى ادىگە قۇيگىن يوكلرنى حاضرلىشماقەدە. دايره (اىلنە دكان)لردىن بىر آز اېرتەلب چىققىن عىال - اېركىلر قۇللىرىدە تۇر خلتە آلىپ بازارگە شاشىلىپراق كېتىشماقەدە. اېسكى حاكىمىت بناسى بۇلگىن طرفدىن قوبەلى جامع يۇنەلىشىدە كېلىگىن اوتوبوس يامغىر سوولرىنى سچرتمەسىن دېپە بىر چىتگە، چېكىنىپ، اۋتىپ كېتىشىنى كوتىپ توردى.

جامع رۇپەرەسىدەگى مگزىن نىنگ يانىدە چۈككەلەگىن كىمپىر حسين نىنگ دقتىنى تارتدى. اوستدەگى لباسلر فقيرلىگىگە، يوزىدەگى اجىنلر عمر بوپى مشقت چىككىنىگە دلالت اېدى.

آلدیده بىر سۆت بار اېدى. بىر قۇلى بىلن سۆت توتقىچىدىن اوشلب، شو قۇلى اوستىگه پيشانەسىنى سوب تۇرر، چقور- چقور نفس آردى. آلدیدن اۋتگن اوتوبوس سچرەتگن سوولرى بىزۋتە قىلمس ياخود چېكىنماققە طاقتى و مجالى يۇق اېدى. باشىنى كوتاردى. اطرافدن اۋتەياتگنلرگە ياردەم اميدىدە باقدى.

شو آرەدە آلدیدن اۋتەياتگن آچىق - ساچىق خاتىن اونى تورتىب، چېتگە اېتردى و يۇلىدە دوام اېتدى. اوچ قەدەمچە يورىب، يەنە قىتدى، سومكەسىدن ھىمانىنى آلىب، اوندىن كەمپىرگە پول اوزەتدى. بو پىتە حسين ھەم اولرگە اوچ - تۇرتە دىققەتچە يىقىنلەشىپ قالگندە، اما اول قۇلىگە توشگن پولگە، سۇنگ اونى بېرگن عيالگە قرەدى، پولنى قىتردى:

- تىلەنىش اوچون اۋتيرگىم يۇق، چرچەدەيم،- دېدى. پاكىزە انسانلرگە يرەشەدەيگن مەاملە اېدى بو. تىلەندەيگن احوالگە توشمەگونچە بو يۇل بىلن قارىن تۇيدىرىشىنى مەناسىب كۇرەمسلىك دايم ھەم اوچرەيدىگن فضىلت اېمس. بو پول آلىنەنە نې بۇلردى؟ بېرگن ھەم، آلگن ھەم ضرر قىلمسدى. اما «مېندىن محتاجراقلر باردىر» دېيە زىرقىرەگن وجدانگە نې دېيمىز؟

كۈچە باشلىرىدە اۋتورىب كېلگن - كېتىگە قۇل آچگنلرنى، كېچەگچە اېشىكمە - اېشىك كېزگنلرنى اۋىلەدى حسين... بو آدملر اۋرتەحال ھەنرىمەند ياكە دكاندارنى آرتدە قالدېرەيدىگن پولنى قۇلگە كىرىتىشماقە... حتا بولر آرەسىدە بازارمە - بازار كېزەدەيگنلر ھەم بار. بىر نېچە كۈن برون بىر بقال يىتە تىلنچىنى دوشنە كۈنى مەجدۇزە، سەشەنە كۈنى سىنگورلۇدە، چەارشەنە كۈنى كەنە (سۇرگون)دە، پەنجشەنە كۈنى آلەچەدە، جەمە كۈنى چۇرۇمدە كۇرگىنىنى ايتگندى.

بوندەى مبلغ تىكىش طلب قىلىنمەيدىگن «صنعت» نى كىم ھم سېومەيدى. سرمايە يۇق، سالىق تۇلش يۇق، «بۇش تورگن قۇلنى اللە سېومەيدى»، دېيە اېشىكىدن - اېشىككە سانغىب، دۇكاندىن - دۇكانگە ايزغىر و بىر- ايكىتە دعانى مېنغىرلشدىن عبارت مى بو «صنعت». بوندەى تىلنچىلىك نىنگ قندەى قىينچىلىگى بار؟

خۇش، تاپتىلگن عار- ناموس، يۇقاتىلگن آداب و عفت تويغوسى گە نىمە دېسىز؟ بولرىنىڭ ھېچ قندەى قدرى يوقمى؟ يۇق، اصلا يۇق!... اويت نىنگ كۈچلەرگە الە- قچانلردن بويان قدم باسمەگن، «خدا بېرسىن!» دېگن جوابنى اېشىتگچ ھم كېتىشنى خىيالىگە كېلتىرگن، شىلىمىشىق كىي ياپىشفاق، كۈز آستىگە آلگن آدمنى زولوك كىي سۇرمگونچە كۈنگىللىرى جايىگە توشمەگىدىن كېلىپ چىقىپ ايتەدېگن بۇلسك، يوقارىدە قىد اېتىلگن تويغولر اولر اوچون بىر نېچە حرفلارنىڭ يىغىندىسى - قوروق سۇز، خلاص. اما انسانىلىك نىنگ اصل ماھىتىنى انگلەگنلر اوچون آداب و عفت سۇزلىرىنىڭ معنالىرى دىيادان و دىيادەگى برچە نرسەلردن بېنھايە قىمتلى دىر. منە، مامەنىڭ بېرىلگن صدقەنى ألمەگن پىتدە حس اېتگن روحى حالتى. اگر دە بو پولىنى آلسە، ايكىنچى مرتە بېرىلگن صدقەنى آلىشى آسانلەشدى، بو اېسە اوچىنچى سىنى آلىش گە خواھش اوڭتەدى و شو طريقە پايانىگە يېتىشىگە جودە آز فرصت قالگن عمر تىلنچىلىك بىلن يىكون تاپەدى. بو اېسە عمر بۇيى خىيالىگە ھم كېلتىرىشنى اىستەمگن مدھوش بىر يىكون.

يىلغاچ خاتىن بىر ئانىە توردى، سۇنگ يۇلىدە دوام اېتدى. حسىن نىنگ يانىدىن اۋتر اېكن: «بولر آدم بۇلمەيدى»، دېيە غودرەماقدە اېدى. حسىن چىدەب تورە ألمەدى:

- خانم افندى، آدم بۇلىشلىرى اوچون تىلنچىلىك قىلىشلىرى كېرەك مى؟

- خاتىن حىران بۇلىب، حسىن تامانگە قىرىلدى:

- بىر نىمە دېدىڭىزمى؟

- آدم بۇلىشلىرى اوچون تىلنچىلىك قىلىشلىرى كېرەكمى، دېگندىم.
خاتىن سوالگە «هە» دېب جواب بېرەلمەدى. گېنى چۈزمىلىك اوچون بۇلسە
كېرەك، يۇلىدە دوام اېتدى. حسين كېكسە خاتىن نىنگ يانىگە كېلىپ:
- خالە، اىستەسنگىز ياردملشەي، سۆتىڭىزنى اوينگىزگە چە آىب بارىب بېرەقالەي،
دېدى.

عيال باشىنى كۇتاردى. قرشىسىدە آچىق چەرەلى يىگىتچە تورردى. اونگە متندار
نگە تشلەدى:

- الله سېندن راضى بۇلسىن، بالەم. مدارىم بوتونلەي قورىدى. آزراق ياردملەشىپ
يوبارسنگ، يەنە اۋزىم آلمەمن، دېدى.

سوتدن قۇلىنى آىب، اىكى تىزەسىگە تەيىدى. بوتون كوچىنى قۇللىرىگە و تىزە-
لرېگە تۇپلېب، كوچەنىب اۋرنىدن تورردى. حسين سوتنى آلدى. جودە آغىر اېمسدى.
لېكن كىمپىرنى بېملا ل چرچتە آلردى. بىرگە محلە آرەلب يوردىلر. كىمپىر آرە - سىرە
«الله مرادىنگە يىتكىزسىن!»، دېب دعالر قىلىپ بارردى. لېكن حسين سوتنى دعا
اوچون اېمس، دىن نىنگ محتاجلرگە ياردەم اېتىش يۇلىدە بېرگن امرىنى بجرىش،
انسانلىك وظيفەسىنى ادا اېتىش اوچون كۇتارىب بارردى البته، اونىنگ دعا اېتىشىگە
ھەم قرشى اېمسدى. ياشلىكدە الله رضاسى اوچون بىر كېكسەگە ياردەم بېرگن
كىشى، اۋزى كېكسەگىندە ياردەم بېرەدىگن ياش لرنىنگ تاپىلىشىگە ايشانردى.

بو عيال اۋرنىدە اۋز آنەسى بۇلگندە، بو اذىتنى او چېككندە نىمە قىلردى؟ اونىنگ
شو احوالده اېمسلىگىگە شكر قىلىش نىنگ يگانە يۇلى بو عيالگە و او كىلرگە
ياردەم بېرماق دىر. بوندەلرنى كۇرىب، اۋزى نىنگ احوالىگە شكر اېتىب اۋتىب

كېتماق اۋى سىزلىك، بې پروالىك سىنەلىشى كېرەك. اگر باى لرنىنگ ماليدە فقيرلر اوچون الله طرفيدن بېلگى لنگن حق بۇلسە - حسين بو حق نىنگ بارلىگى گە ايشانردى - خودى شوندى ياش و ساغلاملرنىنگ كوچ - قوتيدە كېكسەلر و عاجز - ضعيفلر اوچون تعيين اېتىلگن حق هم بار. بو ياردم تن كوچ - قوتى نىنگ ذكاتى دېر. بو مروت و انسانى لىك تويغوسى نىنگ يوكسك نقطەسى دېر.

- اويم شو پېردە، اۋغليم، الله سېندن راضى بۇلسين! بو سۇز حسين نىنگ خيالىنى بۇلدى. سوتنى اېشىك ادى گە قۇيدى. اېشىك نىنگ تورىشى اونىنگ خرابەلىگيدن خبر بېردى.

- اۋغليم، سېنىنگ آتىنگ نيمە، كىملردن سن؟

- نيمە قىلەسىز، خالە؟

- بىر يۇلېم توشسە، اوينىگىزگە كىرىپ، سېندن كۇرگن يىخسى ليگىم نى آنگ گە ايتردىم.

- شرط اېمس، خالە. مېن آنم اېشىتىشى اوچون اېمس، الله رضاسى اوچون ياردملىشدىم. آنم نى خرسند اېتىشىنى اېستە سىگىز، حق يۇلېدن ايرىلمس ليگى اوچون دعا قىلىنگ. حسين كېتدى. اېشىك دن اىچكرى كىرگن مامە نىنگ كۇزلىرى ياشلى اېدى. بو ياش نىنگ سېبى اۋزى نىنگ كوچى يېتگندە باشقەلرگە ياردم اېتەلمە - گىلىك پشيمانيدن اېدى. باشقە بىراو بو ياش لرنىنگ سېبى نى يىخسىلىك قىلىشى سېوهدىگن بىر انسان نى اوچرتكندە پيدا بۇلگن تويغولر طفىلى دېب توشونىشى ممكن. هېچ تىمەگن بو بالە يوكىنى كۇتارىپ كېلتىرىپ بېرگنى و اۋز نېوهرە سېدن بوندى عالى جنابلى كۇرمەگنى نظرگە آلىنسە، انسانى لىكدن اوزاق بۇلگن نېوهرەدن حقارت كۇرىشى، آغىر سۇزلر اېشىتىشى، كتە انه اۋرنىگە «سسىق كىمپىر!» دېبە

بقيريشى، اۋزى نىنگ شو احوالىگە راضى بۇلىب شكر ايتيشى حسابى گە آلىنسه، ايكىنچى قرەشنى آلدىگە سورگنى حقلى دپش هم بې ملال ممكن .

حسین كېكسە عيالدن اجرەلشگچ، اويگە كېلدى. كۆز آلدیدە كېچگن و ايكى عيال نىنگ بحتى يخشىلىك و يامانلىك كورەشى گە اۋخشەگن بو حادثەنى اۋيلەمسدن بۇلمسدى. اويىمدە بير هفته گە بيتگوليك بيتگولىگيم بار دېب بېرگنى آلمسلىك بو يوك فضيلتدن درك بۇلسە كېرەك. مامەنىنگ اۋشە يوقارى طبقە گە منسوب كبار خاتىنىنى شرمندە و پريشان قىلىش گە نيمە دپسىز؟! بولر بير زماندە يشەگن ايكى گروهە منسوب عياللر تمثالى. بير طرفدە اېرىنىنگ كۆز اۋنگيدە آچىق - ساقىق حالدە كۈچە كېزگن و اۋزىدن بلندگە اېگىلىب، ضعيفنى سورىب اۋتەدىگن، عمل - تَقَل قىلىب تورموش گە چىقىب آلگن حياسيزلر؛ ايكىنچى طرفدە اغزىدە گى ناننى بير اۋگە ايلىنگن، تيزەسىدە گى يارەنى اۋز توغىشگنى گە كورستماقدن عار قىلگن، اۋىلگن، ناموسنى باشىگە كۋتارگن، ناموس اوچون حياتىنى سېۋە - سېۋە فدا قىلىش گە تيارلر...

حسین نىنگ آنەسى ايكىنچى گروهە منسوب. بو گروهەنىنگ تمثالى - مناسب قابىلتى، قىلەدىگن ايشنى اۋىلب، مطلقا الله راضى اوچون ادا اېتەدىگن بير آنە... بو يىل اۋن آلتى گە كېرگن حسین، شو چاققەچە تصادفن بۇلسىن، آنەسىنى باشى آچىق ياكە يىلغاچ حالدە كۋرگنى يۇق.

حسین آنەسىگە شاهد بۇلگن حادثەنى ايتىب بېرگچ، سۋزىنى شوندى توگتەدى: «مېنىنگ آنم، آنەجانىم، بىلسنگىز، سىزنى شوندى يخشى كۋرەمن كە... مېنىنگ يانىمدە گۇيا بير بېگانە باردەى دايم اۋرەنىب، ياپىنىب يورەسىز».

اۋرەنىشىمنى «مېندىن چېكىش» دېب اۋىلەيسنمى؟ انەلر اۋغىللىرىدىن چېكىنىپ اۋرەنمىسلر، مېن ھم سېندىن چېكىنمىسەن. سېنى نامحرەم سەنەسم، كېمىم، قالور مېنىنگ بو دىيادە؟! سېن بۆلمەگن پىتلردە، عادلە و سامحەنىنگ يانىدە ھم شو حالدە بۆلەن. اولر آلدىدە ھم باشىم اۋرەلىق يوررمەن، يالغوز قالگنىمدە ھم شو حالدەن.

- او پىت كىمدن قاچىب، اۋرەنەسىز؟

- بىل، اۋزىنگ بىل كىمدن لىگىنى!

فاطمەخانىم حسين گە ياشلىگىدە دوگانەلرى گە بېرگن جوابنى ايتدى. شو قدر صىمى سۆزلىگنى اۋن يىللردن كېيىن ھم تصدىق بۆلدى.

حسین بو بىل تۇرتىنچى صنفدە، اۋن كوندن كېيىن كېلەدىگن جمعه گە خطبە اۋقىش اوچون تيارلىنىش تاپشیرىلگنى نى ايتگىچ:

- قىسى موضوع نى تىلەسم، انە؟- دېدى.

- حاضرگىنە ايتگنلىرىنگ گۆزەل موضوع كو، اۋغلىم؟ بولرلىنگ باشى مادە. مادە حقىدە تيارلن.

حقیقتن گۆزەل موضوع تاپىلگندە.

اۋن كوندن سۇنگ جمعه نمازى اوچون منارەلردن ترەلگن آدان سېسى مۇمنلرلىنگ جمعه اېكىنىنى اونومتىلىكلرىنى تامين اېتركن، اوىنىنگ بىر بورچىدە جاي نماز اوستىدە، بوتون بارلىغى بىلن يرەتگن گە يوزلەنىپ، اۋغلى اۋقىدەدىگن خطبەدە يىنگىلىشمىسلىگىنى، شو خطبە سببلى يۇللىرىدىن ادەشگنلر يىنە حق يۇلىگە و اۋزلىرىگە كېلىشلىرىنى دعالر قىلگن بىر اۋگى انە بار اېدى. يىللر دوامىدە، قطعى ارادە،

توگنمىس صبر و اۋغى اېمىس، حقيقى آنە مېھرى بىلەن بېرىگە باسگەن يېتىمىنى
 اېندى جان-جاندىن و چىن كۈنگلەن دعا اېتتى. آرەدن كېچىگەن اۋن بىر يىل وقت
 اونى اېت بىلەن تىرناقەدى بالەلرگە باغلب قۇيدى، اولر نىنگ اۋغى لىگىنى دېپىرلى
 اونوتتى. اېندى الله مەدىنى تىلەگەن گل يوزلى فرزندى گە «مېن گە آخرتە
 شىقتىچى، شىقتىچى بۇلەدى»، دېگەن اېزگۈ اميد بىلەن باقر، اونگە آنەلىك مەحتى بىلەن
 بىر نوبتەن علىچە مەنۋى مېھر ھەم قۇيگەندى.

بىر آزدەن سۇنگە اۋغىلەن خىر كېلىشى كېرەك. تانگە ھەر كۈنگىدە علىچە بىر
 ھىجان بىلەن يۇلگە چىقىرىن، قۇلىنى اۋپىگەن بالەسىنى:

– الله مەدگار بۇلىسىن، گناھكار آنىگى ھەم دعا قىلىشى اونوتمە، اۋغىم... – دېپ
 كوزەتتى.

جماعلىق تۇلگەن. عادل بېك اۋغىلىنى كۇرىپ ھىجانلىمىس لىك اوچون ستون آرقە-
 سىدە ياشىرىنگەندە بۇلىپ اۋتيردى. بىر زامانلر اېردال بېك نىنگ سۇزلىرگە ايشانىپ
 و الەنىب امام خطىب مەكتىپى گە بېرىشىنى اىستەمەگەن اۋغىلى تۇرت يىللىك تەھسىل
 مېھەسىنى كۇرستىشى، آنەسى اونى عىن شۇ مەكتەپ گە بېرگەن اوچون مەمنون
 اېتىشى كېرەك.

جمە كۈنىگە مەھسۇس آدان ايتىپ بۇلىنگەندە مەنبرە سېكىن آياققە تورگەن اۋغىلىنى
 كۇرىشى بىلەن كۇزلىرىدە پىدا بۇلگەن ايكى تامچى ياشنى اريتىشىنى لازم تاپمەدى.
 خەلق شونەدى اۋن آلتى، اۋن يېتى ياشلىلر اۋقىگەن خەبەرگە عادتلىدى. نېچە يىل
 كە، اېندى دىن علمىنى اونوتەدى دېگەندە بەھار چىچىگىدە يىگىتلىرىنى تىنگىلىش
 ذوق و ھىجانىنى تاتە باشلەدى.

خطبەنىڭ عربچە قىسمىنى ياد دىن اۋقىگىن و تركچە قىسمىگە كېلگىن حسين نىڭ اۋازى سېكىن - سېكىن كۋتارىلە باشلەدى. كۋزلىردىن ياشلىرى سىزىلىپ، وجدانلىرى اَلدىدە تىللىرى قىسىق، بۇلگىنلارنىڭ باشلىرى كۋكسلىرىگە تىنن ھم اېنىپ بارردى. تور كچە قىسمىنى، سىز حرمتلى اۋقوچىلار بىلن بىرگە تىنلگەماقنى روا كۋردىك:

محترم مسلمانلار! خطبەمىز مۇدە حقىدە. بو ملتىنى مۇدە بلاھسى محو اېنگىن. مۇدە اتلمىش بې خاصىت عادتلار كېلتىرگىن بالە يو گناھ دنيا و آخرتدە بىزگە يېتىپ، ا رتېب ھم قالار. عايلەمىز اسلام عادتلىرى بىلن ادارە اېتىلگىن، ادملىرىمىز اللەدن كۋرگىن. ملتىمىزگە عادتلىرىمىزنىڭ عادت و نىغىنەلىرى حاكم بۇلگىن زىمانلردە راحتدە اېدىك ھر ساحەدە يۇلىمىز اچىق اېدى. بوگون يۇللىرىمىز اېمس، عىلاللىرىمىز اچىق. اسلام عادتلىرىگە اېمس، انگلىس، فرانسە و باشقەلرنىڭ عادتلىرىگە، رسول اللە- نىڭ امرلىرىگە اېمس، اروپادەگى كىملىگى نامعلوم، قندەدى دىر اخلاق سىزىنىڭ خواھشىگە بۇ سونەمىز. عىنى اۋرىندە بىغىمىرىمىزنىڭ بىر حدىث شرىفىنى نىقل اېتىش جايز. مرحمت قىلەدىلر كە: «كىم قىسى قومگە اۋخشەسە، اۋشلەردىن دىر!»

اگر رسول اللەنىڭ امرلىرىگە مۇدەگە اھمىت بېرگىمىز كىبى مناسبتدە بۇلگىنىمىزدە اېدى، كۋېلپ پاكىزە و حقىقى مسلمان كىشىلر بېتىشىردى. اگر مۇدەگە كېتىگىن اصراف، فقر و فقراگە خىرلنسى، نېچە بىرگى يارە ملەھم، قىچە كۋنگلى بىرىمگە خىرسىندچىلىك بۇلدى. بىلدە بىر نېچە بار اۋزگۋرەدىگىن مۇدەگە خىرلنگىن خىرجىلرنىڭ حسابى يۇق، «بو بىل اق لباس كېلەدى»، دېلىدىمى تمام... امر- امردىر. كوچى بېتىگىن - بېتمەگىننىڭ اوستىدە اق لباس بۇلىشى شرط. «بو بىل اياق كىيىملىرىنىڭ تاۋانى بىر قىرچ بۇلمىش، لباسلرنىڭ اېتىگى تىزەسىدىن بىر قىرچ

يوقارى چىقرمىش، ساچلىرى فلان شىكلگە كىررمىش»، دېيىلگىدىن سۈنگ پست پاشىنالى آياق كىيىم، اېتىكى تىزەنى، آياقنى بېكىتەدىگن لباس قىدىرىپ كۆرىنگ - چى. مۇدەگە بېرىلگىنى اوچون اۋزىنى مېموندەدى تورلى كۆرىنىشگە سالگن قنچەلب كىشىلر نىنگ اصلىدە اويدە يىيىپ يىچىشگە توزوك قوروق طعامى يۇق...

لېكن بىز اولرگە اېمس، مۇدەنى باشلېب بېرگن بايلرنى عىيدار دېب بىلەمىز. ايلگرى وقتلردە تۇىگە كېتە تورىپ فقيرلر اۋكسىنمەسىن دېبە زىنلر نى تاقمەگن، هوسلە- نىب، كۈنگلى توشمەسىن، آغىرىنمەسىن، خرجتگە قىينلەمەسىن دېب حشمدار كىينمەگن عاليجناب انسانلر بۇلگن اېكن. اېندى اېسە اۋزىدىن باشقەنى اۋىلە- مەيدىگن، برچە فضىلتى چۈنتىگىدەگى بولدىن گىنە عبارت بۇلگن بايلر يىمىز بار. بوگون هر تۇى اوچون غلىحدە كىيىم تىكتىرمىسە اويەلەدىگن، اۋن بېش، يىگىرمە باش كىيىم كم دېيدىگن عياللر يىمىز موجود. بوتسايلىرگە رسول الله نىنگ قىزىدە فقط بىر باش لباس بۇلگىنىنى اېسلتگن. بوگون اوستىگە كىشى اوچون اېنگ عادى لباسنى تاپىشگە هم قىنەلەدىگن، «بىر مروّت صاحىبىنى يۇلە، يا رب»، دېيىپە انگرەب، التجا قىلەياتگن قنچە عياللر بارلىگىنىنى اېسلەتىنگ. انسانلىك شرفى و فضىلتى بايلر نىنگ كىم اۋزىرگە كىينىشى، بۇيلەشىب، بحثلشىشىدە اېمس، بلكە اچلرنى تۋىدىرىش، يىلغاچلرنى كىينىتىرىشىدە اېكىنىنى توشونتىرىنگ. مۇدەگە صرف اېتىلەياتگن هر تىين- نىنگ الله حضورىدە حساب، جواب بارلىگىنى عقللرگە جايلىنگ.

جنابلر، حكاية دېمىنگ. متل - چۈپچك دېب تىنگلەمىنگ، اويىگە هفتەدە گوشت كىرمەگن، ايسىق شۈروه اېچمەگن، تۋىيىب اۋقتلنمەيدىگن قنچەلب دىنداشرلر يىمىز بار... بىز قىش كونلرى ايسىق پېچ يانىدە ايلقىقەنە اۋتتير اېكنمىز، قوروق، ساووق قازانلرگە كۈزىاشلرى تامگن برادرلر يىمىز قنچە؟! اۋىلب كۆرسك، دىن و اخلاقى

جەتەدن بىزدىن كۆپ يوكسك. الله حضورىدە بىزدىن شرفلى قىراق قىچەلب
برادرلرئىمىز بىزقارنى تۇقلىغىدىن مەدەمىز بىلەن مشغول پىتلىرىمىز آچلىقدىن قىينلە-
يانتىن بۇلەدىلر.

محترم مسلمانلر!

بىلەمىزكە، شونەدى بايلرىمىز باركە، كوندە يوزلب لىرە فايدە كۆرەدىلر، هر كون
گۆشت، ياغ و عسل گە بۇكەدىلر. تىغىن ھېچ نرسە گە اېرىشمەگىدىن، حضور تاپمە-
گىدىن، بىر مىليونى ايكى مىليون گە چىقمەگىدىن شكايت قىلىشەدى. بوندەلردىن
مروّت كوتەمىمىز. فقط باى خاتىنلرئىننگ تىرناق بۇياغى گە خرچلەگىچە پول
تاپىش اوچون اېشىكمە - اېشىك يورىب آدملىرىننگ كىرلىرىنى يووېش گە مجبور
بۇلەياتىنلرئى اوناتمەيلىك. ايرىلىشنى اىستەمەگىمىز بو دىئاندىن يالغوز كفن بىلەن
بىرگە ايرىلر اېكنمىز، يانمىزدىن يىخشى لىكلرىمىز، عبادتلىرىمىزنى گىنە جاى آيشىنى،
آخرتدە بىزگە بېگىنلرىمىز اېمس، بېدىرگىنلرىمىز، كىيىگىنلرىمىز اېمس، كىدىرگىنلرىمىز
فايدە كېلتىرىشىنى اوناتمەيلىك.

مادامى كە، اېل اېشىگىدە تىلنچى اېمس اېكنمىز، بونگە شكرانە اۇلەراق اون، اۋتىن
تاپەلمەگىن، حالىنى بىراوگە عرض اېتەلمەگىنلرئى يۇقلمەسك، ياردم بېرمەسك،
اللهنىن سۇراقلىرىگە قندەى جواب بېرەمىز؟ اېرتەگە، قىلگىن اصرافلرىمىزنىننگ
گناھلرى قىرشىسىدە تېر تۇكىب، پشيمان بۇلمىسدىن بورون اۋزىمىزگە كېلەيلىك، بو
خىل قشاقلىك نىننگ و اصرافگرچىلىك نىننگ آلدىنى آلەيلىك.

حسین خطبەسىنى بىتيرگندە، كىشىلرئىننگ كۈنگلىدە اويغانگىن تۇلقىنلەنىش،
يورەكلرنى تۇلدىرگىن ھىجان تويغولرى بو خطبەنىننگ آدملىرگە جودە ياققىدىن درك
بېردى. اما خطبە تىنگلاوچىلرگە ياقىش اوچون گىنە اېمس، خلققە تاثير اېتىش،

ولورنى تۇغرى يۈلگە باشلش اوچون اۋقىلدى. شو سببلى خطبەنىنگ تائىرىنى اۋشە كونگى تىلگە توشىش، عادلېكنى دكانگە كېلىپ تېرىكەلب كېتىگن خویش، دۋست اقرابىنىنگ اعتبارى بىلن گىنە اۋلچەماق تۇغرى بۇلمسە كېرەك.

بوندىن كېيىن يانيدە يېرىم يىلغاچ قىزنى ياكە نىبىرەسىنى تارتىنىپ گىنە چقىرەدىگنلر بۇلدىمى ياكە بۇلمەدىمى؟ خاتىنىنى بېزەتىلگن مالدهى ياتاق كىيىمىدە نىمايش گە چىقىرگن اېرككلر بو كىيىملرگە تىقلىد اېكىنىنى توشونىپ، توشونتىردىمى؟ بو چركىن حرىكلرگە برهم بېرىلەدىمى؟ يوزلرىدە گى عار و ناموس حسىنى چاپلەگن بۇياقلر همده اۋپە اېلىكلر يۇق قىلىپ يوبارىلدىمى؟ دوران يىنە اېسكى دورانلىگىچە قالە- وېرسە، او كون اوچون كۈزلردن تامگن ايكى تامچى ياش بىلن ايكى تامچى سووونىنگ فرقى قالمىكن؟

جامىنىنگ امامى اونى تېرىكلەدى، بىر اقسقال نورانى چال قوچاقلىب، كۈزلردىن اۋپدى. جمعهدىن چىقىرگن حسىننىنگ اياق كىيىمىنى قۇيردە - قويمەى تۇغرىلەگن اۋن سكىز ياشلى يىگىتنىنگ صمىمىتى - چە؟!

- مېن اۋقېالمەدىم، هېچ بۇلمسە بىتە اۋقىگننىنگ اياق كىيىمىنى تۇغرىلىش ثوابدىن مرحوم بۇلىشنى اىستەمەيمىن.

بو اۋسپىرىننى حسىن تىنمەيدى. اما فاطمە خانىم اونى اوزاقدن بۇلسە - دە كۈرگندەى اېدى، اسماعىلنىنگ ياش چەرەسى، غمگىن نگاھى اونىنگ كۈز اۋنگىدە نىمايان بۇلدى. هە، بو ياش يىگىت اۋشە اسماعىل اېدى. قرشىسىدە گى اۋزىدىن ايكى ياش كىچىك حسىن بىر زمانلر هر بېگن تىاغىدىن سۇنگ كۈزلرىنى سىلب اىرتگن فاطمە اېسەنىنگ اۋگى اۋغىلى اېكىنىنى بىلرمىكن؟ حسىن بو صمىمى، عظمت يىگىت هم اۋز اۋنەسىنى فاطمە خانىم مەر و شىقت كۈرستگىنى سېزە

آلمىكن؟ حتا، فاطمە خانىم دىن كۈرگن مەھرى گە شو يىگىت سبب بۇلگىنىنى كىشە
 اېتىش گە امكان بارمىكن؟

آتەسى اسماعىل نى قىرستاندىن تاپگن كوندن اعتبارن اونىنگ حىاتى يىخىلەنەنەشگە
 يوز توتە باشلەدى، اما بو بىر يىل گىنە - آتەسى نىنگ وفاتىگە قدر دوام اېتدى. آتە-
 سى هم آتەسىدەى بىر اوپوم توپراققە ايلندى. سانحە خانىم، اسماعىل و سلىمە
 قالدلىر. اونى اداره اېتىش مطلق سانحە خانىم نىنگ حاكىمىتى گە اۋتدى.

اسماعىل آتەسى تاپشیرگن باشلىغىچ مکتبنى عملبب توگنگن بۇلسە - دە، آتە- آنەلى
 بالەلر اوچون بوتونلى يات بۇلگن قىينچىلىكلرگە دوچ كېلدى. بىتە دفتر اوچون هم
 سانحە خانىمدن پول آلىشنى اىستەمەگندن چارسودە تېشىك كۇچە ساتدى، بازاردن
 قىتە ياتنگلرنىنگ يوكلرینی اوپلرگە چە اېلتىب بېردى. شونەدى يۇللر بىلن
 تىرىكچىلىك قىلىش گە كىرىشدى

مکتبە دە هر كون اىستەگىنىنى آلىب بىيدىگن باى بالەلرنىنگ يانیدە اولردەى
 اوقتلىنمىس، لېكن اوزون اضطرابلى حىات تجربەسى اۋزىنى تۇق كۆرستەتىش گە
 مجبور اېتىشى شونگە اۋخشش تورموش كېچىرگنلرگە معلوم.

تئفسلردە اۋىنب - كوله ياتگن صنفداش لرى آره سىدن سېكىن سىرغەلىب بىر چىت گە
 چىقىب، محزونلىگىنى كۆرستمسلىك اوچون اولرنى تماشاقىلگندەى بۇلر، اصلیدە
 آنەسى نىنگ قىرى تاماندن اېسە ياتگن شمالدن كۆكىنىنى تۇلدىرىب نفس آلر،
 كۆزلرى ياشلنردى. بو حالنى كۆرگنلر نېچون كۆزى ياش اېكىنىنى، اۋىنلردە
 قىتشمە ياتگنىنى سۇرەشردى. اسماعىل نىنگ كۆزىگە شمال طفىلى توپراق
 كىرگنمىش، شو سببلى باشلەنیدى. بلکہ كۆرىب چىقىرىش ممکن دىر. عىن

مقصدىنىڭ كۈزلىرى گە سىنچىكىلپ قرەگن صنفداشى قنچەلىك تىكىلمەسىن، كۈزىدە چىنگدن نشان كۈرمىسى.

بعضى اونى دايم تماشا قىلەياتگن حالده كۈرگن صنفداشلىرى نېچون اۋىنەمە-ياتگىنىنى بىلىشنى اىستىردىلر. جواب عادى: «تماشا قىلىشنى يخشى كۈرەمن، اۋىنەماقنى خوشلەمەيمن. بعضى بىر جۈرەسىنى اونى قۇلىدن توتىب باغچەنىڭ باشقە طرفىگە آلىب اۋتردى. بونى قىصدن قىلمىسى. شونچەكە، ايلەنىش اوچون... لېكن اسماعىل نىڭ بىر پىسدە باغ نىڭ اولگى، اۋزى تورگن طرفىگە اۋتىب قالگىنىنى بىلمەى قالدردى. قىرستان طرفدە لايدە بۇلگن بولتار اونگە غلطى ذوق بىغىشلر، لېكن او بو غرىب ذوق طىبعتىنى توشونالمىسى. مکتەبىن قىترىن، هر كونى بۇلمىسە - دە، غمگىن كونلرىدە «قىرستان تاماندىن چارسوگە بارىش قولەيراق اېكن»، دىيە ايلەنىپ كېتىن بو بالەدەگى نازك تويغولرنى انگلەيدىگن بارمىدى؟ تىشقىدىن يوزەكى قرەگنلرگە قۇلىدە سومكە كۇتارىب مکتەبىن چىققن، تىم تگىدىن اۋتىب كېتەياتگن بىر بالە. لېكن او قىرستان اېشىگى گە يقىنلەشىشى بىلن تماغىگە توگىلگن اچىق تويغولرنى، اېگىك باشىنى، مشتەپك، بلكە غنچەدېك يورەگىدە قوزغىلگن هيجان تۇلقىنلىرى و تاشقىنلرنى و شولرنىڭ برچەسى بىر بۇلىب كۇكسىدىن كۇتارىلىپ كېلەياگن بىيغىنى باسىش اوچون تىشىنى تىشىگە قۇيىپ تورىشلىرىنى انگلەياتگن كىمسە بارمى؟

اونىڭ بو حالىنى كۇرگوچى، بىلگوچى يالغوز بىر بارلىق بار... هر كىم نىڭ حالىنى بىلگوچى، حتا كىمسە نىڭ اۋزى اوچون - دە مخفى بۇلگن هر نرسەدىن خىردار الله-دەر. اۋزىنى بو حالده كۇرسە، نىمەلرنى دەر سېزەدىگن، اونىڭ دردىگە ھمدرد بىر انسان بار ياروغ دىيادە... او انسان شو آندە نىمەلر قىلەياگن اېكن، اۋزى قى حالده

اېكن؟ خبرى يۇق. آرەدن شونچە يىللار اۋتدى، بلكە او هم اونوتگن دىر؟ ياكە كۆرسە تىنرمىكن؟ بونى بىلمەيدى. لېكن چارسودە، بازاردە كېزركن هر عبالگە اعتبار بېرر، اونى اخترر، قيسى محلەدە، قى اويدە اېكئىنى بىلشنى اىستردى بىر كون تېشىك كلچە ساتەياتىب بىر دېرەزە پردەسى آرتىدن كۆزىگە چلنگن بىر باش اونىنگ عقلىنى شاشىرر درجەدە سېويتىردى. اۋشە كوندن سۇنگ باشىدەگى تېشىك - كلچە سالىنگن تخته بىلن كۇچەدن اۋتەياتگن يوز- قولى كىر كلچەنىنگ باشقە سيار ساتوچىلر كىي بقىرىب - چقىرمسلىگى فاطمە خانىم نىنگ دقتىنى نېگە تارتمە- دى؟ اېشىك آلدىدە اۋىنب يورگن عادلەگە تېشىك كلچە اوزتگندە آلەمدى. بلكە بو آنەسى بېرگن تىرىبە سبىلى، بلكە ساتوچى نىنگ يوز- قولى قارھلىق طفىلى دىر.

اسماعىل نېچون اۋزىنى تىتىشنى اىستەمدى، عكسىنچە، يوز- كۆزىنى تىمسى حالگە سالىب، اۋشە كۇچەدن اۋتىشنى افضل كۆرەدى؟ بونىنگ سبىي اوندەگى غىبىلىك، يالغوزلىك توغوسى دىر. بلكە فاطمە خانىم دن اولگى مەرىنى كۆرمىس... بو اونى امىدسىز حالگە باشلردى. بلكە تىسە اىچكرىگە تكلىف اېتر، بلكە كىرىشىنى باشقەلر اىستەمس و او هم تېز- تېز كېلىشدىن اوبەلر؟! حال بوكە، تىمسىدن كېلىب - كېتگن بو كۇچە دە اونگە اهمىت بېرگنى يۇق. يۈز- قولى كىر بىر كۇچەچى... ھە كېلىدى، ھە كېلىدى، كىم نىنگ نىمە اىشى بار؟!

اونىنگ اىركىتلىگىنى كۆرگنلر كلچە بېيىش مقصدىدن درحال واز كېچەدىلر. اونىنگ اېسە پرواىي فلک. ذاتن، او بو طرفلرگە تېشىك كلچە ساتگنى كېلەياتگنى يۇق - كو... اونىنگ يگانە مدعاسى دېرەزە آلدىدە اۋتېرىشنى خدادن يولوارگن بىر كىمسە- سى نىنگ آلدىدن اۋتىب، اونگە اوزاقدن، ايكى لحظه بۇلسىن باقماق، اونگە يقىنلشگچ اېسە باش اېگىب سېكىن - سېكىن اوزاقلشماق دىر.

اونىنگ اېشىگى آلدېدە يومەلشېش گە جسارتى يۇق. گۇيا تىب، چقىرىپ قالە- دېگندە. اونىنگ اېشىگى آلدېدە باشقە كۈچەلردە بقىرگن كىي بقىرىش يۇق. بلكە آوازىنى بىر نېچە يىل آلدېنگى اسماعىل نىنگ تاووشىگە اۋخشە تىب يوبارر. اما قىغوگە چۇمگن كېچەلرى چىقىپ شونداق قىرستان اېشىگى گچە و اۋشە كۈچە گچە كېلىش، بو كىمسە سىز كۈچەدە كېزىش. فاطمە خانىم باسگن ايزلردن يورىش. فاطمە خانىم نىنگ آياغى تېككن آستانە يانىدە تورىش، اويقوگە كېتگندە اوبى آلدېدە قاراوللىك قىلىش حاللىرى يۇق اېمس اېدى. بونگە كىم نىمە دېردى؟ بارمى بونگە مانعلېك قىلوچى؟!

بىر كون شو كۈچەدن اۋتە ياتگندە اۋزىدن كىچىكراق بىر بالە تىرغەلەدى. فاطمە- خانىم نىنگ قۇشنىسى بۇلگنى اوچون اونى عفو اېتدى.

عادلىك نىنگ دكانىنى بىلىپ آلدى. كۇپ وقت او بېردە «بلكە اويگە بىرار نرسە بېرىپ يوبارر»، دېگن امىدە ايلەنىپ يورەدىگن بۇلدى. كىيىن فاطمە خانىم تىب قالىشىنى اۋىلب بو فكدردن واز كېچدى. باشلنغىچ مكتەبىنى صنفدە قالمىسدىن بىتتىردى. اما تىرىكچىلىك تۇرلرى گە بند اېتىلگىدىن بوندىن بوياغى گە اۋقىالمىسدى. زېرا، اۋقىشنى دوام اېتىرىش اوچون فقط اىستك نىنگ اۋزى گىنە كفايه قىلمىسدى. بونىنگ امكانى يۇق اېدى. نە آتە - نەسى تىرىلەدى، نە سانحە خانىم توشونەدى. توشونسە ھم اۋقىتىشنى خواھلەشى گمان اېدى، تېشىك كلچە بىلن قارىن تۈيدىرىپ بۇلمەيدى، شونىنگ اوچون باشقە بىر ايش قىلىش كېرەك دېگن اۋيدە اېدى.

بىر كاسب قرىنداشى گە شاگرد توشدى، اويدە گى احوالى بىلن سالىشتىرگندە، شاگردلىك اونگە اونچەلىك اغىرلىك قىلمىسدى. او بېردن تېگەدىگن بىر نېچە تىين

اونىنگ اوچون مەھم اېمىس. كىسبىنى يىخشىراق اۋرگەنىش اوچون جان حالتدە تىرىشەر، سانجە خانىم نىنگ اسىلگن قاواغى، تند و جاھتدن قوتىلەدىگن كونلرېنى خيال اېتىپ ايش گە كىرىشردى. استادى نماز اۋقىمىسە تىياق يېيىشنى، ايش اوچون اورمىسە ھم نماز اوچون اورىشنى اولدن اگاھلنتىرگنى سىبىلى عبادتنى كندە قىلمىس، اولردە آتە - آنەسىنى دعا قىلىشىنى اونوتمىسدى. بو دعالر اولرگە فايده كېلتىرىشنى، آنەسى نىنگ روھى دنيا دە قالدىرگن يېتىمىدن بارگن ھىدە بىلن سېوينىشنى اۋىلب، بىر از بۇلسە - دە كۈنگلى راحتلنر اېدى. بغىن آر تىرگن بىر نېچە چقەسى بىلن بىر فقير نىنگ كۈنگلىنى الماققە چىقر، آتە - آنەسى اوچون دعا قىلىشىنى سۈرەدى.

كونلر شوندى اۋتردى. جامع دە حسين نىنگ خطبەسىنى اېشىتىپ اضطراب چىقدى، حوس قىلدى. شوندى بۇلماقنى قىچەلر اىستە گندى. بلكە فاطمە خانىمدە بىر آنە - سى بۇلگندە انە شو خطبە اۋقىگن اۋزى بۇلىشى ھم مەكەن اېدى. جماعت چىققونچە كوتدى. حسين اياق كىيمىنى الماقچى بۇلگندە اسماعىل اولراق حركت قىلىپ، تۇغرىلب قۇيدى. بو اياق كىيملرگە فاطمە آنەسى نىنگ ھم قۇللىرى تېكەن بۇلىشى مەكەن. ذاتن، اونىنگ اۋغلى بۇلىشى نىنگ اۋزى يېترلى اېدى. اونگە قىلگن خىزمەت، فاطمە خانىم گە قىلىگن خىزمەت دېمەك دىر.

بالەسى گە يېترلى چە مال - ملك قالدىرگن، كتتە بايلىك تۈپلەگن آنە اۋزى يره تىش گە مسوول بۇلگن كېلەجكنى تامينلەگن سىنلەيدى؟

انسان نىنگ روھ و بدنېدن پىدا بۇلگن بىر موجودات اېكنلىگىنى قبول قىلگن، اونىنگ فقط عادى بىر مادى بارلىق اېمىسلىگىنى تن آلگنلر بو سوال گە ھە دەپ جواب بېرىشلىرى مەكەن اېمىس. اقشام توشگىچ، حسابسىز مال - ملك اوستىدە باي

اۋغى دېك تونەگنلر بونگە مثال دىر. اما بالەسىنى قالدیرگن مالىگە، اوندن ھم مەھمراغى شەخسىگە، نەفسىگە ھاکىم بۇلەدیگن آداب - اخلاققە اۋرگتگنلرگە اعتراض یۇق. بولر زوریاتلری استقبالینى تآمینلش یۇلیدە ایلك قدم تشلەگنلر، اولرنى باریشلری ضرور مۇلجل، منزل سرى یۇلەگنلر.

فرزندینىگ طعام یېیىشى آدابىنى اۋرگەتیش اۋرنیگە اوقتىنى اۋزى بېدیریب قویگن، ویلوسپید (بايسکل) ھەیدەشنى اۋرگەتیش اوچون گۇدکنى وپلوسپیدگە میندریب قیەلیقدن پستگە قوییب یوبارگن آتەنینگ حرکتلری قنچەلیک خطا بۇلسە، ملکنى باشقیریشنى بیلمەگن بالەسىنى بایلیگیگە باشلیق قیلیب قوییش ھم شونچەلیک خطادیر. تۇغرى، بالە ییقلیب - توریب ویلوسپیدە مینیشنى اۋرگنر، اما او اۋرگنگونچە ویلوسپیدینىگ مینگولیک حالى قالمەیدی. آتەسى قالدیرگن بایلیدکن باشقە ھېچ نرسەگە اپگە بۇلمەگنلر ھوشلرنى باشلریگە تۇپلشلری، قۇللریدەگىنى ساچیب - ساوورمسلیکلری اوچون ینە بیر بایلیککە احتیاجمندلرکە، بو بایلیک آسانگینە قۇلگە کیرمەیدی. بو: «ینە کېلین بۇلسم، رۇزغار توتیشنى اۋرگنردیم»، - دېب ایکینجى مرتە کېلین بۇلیشگە کۇز توتگن تول خاتین نینگ حالتىنى اېسلتە-دى.

آتەنینگ فرزندىگە قالدیریشى ممکن بۇلگن اپنگ گۇزەل، قیمتلى مېراثى آداب و تربیەدیر. بو حقیقتنى بیلگنلر، بالەلرنى اوریش اۋرنیگە آداب ھاوۋچى بیلن ترتیبگە چیقاریشەدى، انتظام گە کېلتیرەدیلر.

فاطمەخانیم حسین، عادلە و سامحەگە نیمە بېرە آلیشى ممکن؟ آتەسیدن قالدیدگن کتە بایلیکمى؟ یۇق. اوندن آتەسیدن قالدیدگن بایلیککە، نە بوندەى بایلیک نینگ انسانگە سعادت کېلتیریشى گە ایشانچى بار. اگر بایلیک سعادت دېیلسە، فقیرلردن

بىدبخت راق كىمىسەلەر بۇلىسىمىدى. فاطمە خانىم اېرتەگە اولرنى جمعيت آلدېدە و يره-
تگن حضورېدە اولمەيدىگن درجەدە تربىەلب يېتىشتىرسە، اېنگ قىمتلى مېرائى
قالدىرگن بۇلەدى. جمعيت اولادگە، فرزندگە مال - ملك بايلىك قالدىرگنلرنى
مبارك باد اېتمەيدى. لېكن اولرنى آداب - اخلاق سىز، وجدان سىز قىلىپ يېتىشتىرسە،
تنقىد و تحقىر اېتمەيدى.

فاطمە خانىم شونىسىگە ايشانەدى. ايشانگنى اوچون اوغلىنى حقيقى اوغىل بالە،
حقيقى فرزند، قىزلىرىنى آتە - آنەسىگە گپ تېگىزمەيدىگن طرزدە اۋستىرىش، تربىە-
لش يۇلىدىن بارەدى. بو آسان يۇل اېمس. عكس حالدە، ھەمەنىنگ بالەسى ھم
حقيقى فرزند بۇلىپ يېتىشىدى. ھەمە ھم قاشىق يىسە آلەدى، اما فقط اوستاسىگىنە
اونىنگ صايىنى قاق اۋرتەسىدىن چىقارېشگە قادر.

برچە عياللەر ھم فاطمە خانىم كىبى فرزند تربىەلش نىنگ، اونى افتخار لىنگودېك بىر
تربىەگە صاحب قىلە آلىشى نىنگ لازىملىگىگە ايشانمەيدى. بىر آنە بالەسى آچ قالسە
كسل نىشى و آخىر- عاقبت نابود بۇلىشىگە ايشانەدى. شو ايشانچ طفىلى ھر كېچە،
ھر سحر اويقودن قالېپ اونگە كۆكرەك توتەدى. ايسىق تۇشگىنى ترك اېتتېرە-
دىگن، اويقودن كۆز آچەلمەيدىگن، اويقودن تاتلى نرسە بۇلمەگن پىتلردە كۆز
آچدىرەدىگن بىر تويغو و ايشانچ بار- بو شىقت، «اگر اېمىزمەسم بالەم قىينەلەدى»،
دېگن ايشانچ. بو حس، شو تويغو آنەنى ايسىقنى - ايسىق، ساووقنى - ساووق
دېمىدىن بالە خىزمىتىگە يۇللەيدى. فاطمە خانىم نىنگ فكىرچە، بېشىكدەگى بالە
اوستىگە قندەى احتىياجىمىد بۇلسە، بېشىكدن تورگچ تربىەگە ھم شوندى احتىياجى
بار.

تربيه ھېچ كىمگە ھېچ قنچە ضرر كېلتىرمەيدى. كېسىلگن درخت مھمانخانىگە كىرىتېلمەيدى.

او درخت مخصوص دستگاہلردە قىتە ایشلەنىپ، جايز شكىلیدە مھمانخانىگە كىرىشى ممكن. تربيه حتا حيوانگە تائىر كۆرسەتر اپکن، نېچون او انساننى فرشتهگە يقىنلشتىرىپ، اولردن ھم يوكسك مقاملرگە كۇتارمەسىن؟!

فاطمە خانىم تربىيەنىڭ اھمىتىگە قىسقىچە شوندى اىضاح بېردى. شونىڭ اوچون بالەلرىنىڭ درس تيارلشىدن تارتىپ، تا يىخى اخلاق حاصبارى بۇلگونگە قدر قۇلىدن كېلگونچە غيرت قىلىشىگە شېھە يۇق. مئىن، حسين «تيارلەيدىگن درسىم قالمدى»، دەپ اۋىينگە بېرىلگندە شوندى دەردى:

- آتنگ دكاننى آچىپ، اوچ ساعت ايشلب كېىن ياپىپ، ايلەنىپ يورسە، بۇلە-دىمى؟

- انه، دكان ھم ياپىلەدىمى؟

- نېگە ياپىلمس اپکن؟! اخىر اوچ ساعت ايچىدە اۋشە كون تىرىكچىلىگىگە يېتگولىك پول ايشلش ممكن.

- ممكن، اما بو بىلن ايش بىتمەيدى. اپرتەگە چىقەدىگن قۇشىمچە احتياجلر ياخود دم آلىش كونلرىدەگى خرىتلر اوچون ھم ايشلش كېرەك - كو.

- بارك الله، سېن ھم اپرتەگە بىر مسلمان محتاج بۇلەدىگن بىلىمگە حاضردن تيارلن. بىر مسلمان اوچون بوگونگە قدر آلگن بىلملرىنگ بىتېپ - بىتمسلىگىنى اۋىلب كۆر. بىلىم انسانگە فايدەدن باشقە نرسە اېمس. اۋغلىم، اۋىنەماق ھر كىم-نىڭ قۇلىدن كېلەدى. اما اۋتېرىپ اللهنىڭ قوللرىگە اللهگە اېلتگۈچى يۇلنى كۆرسىتىش نىتى بىلن حرىك قىلماق ھر كىم بجرە آلەدىگن ايش اېمس. انسان

قنچه حرکت قىلسه، برکتى هم شونچە، دېب حسين نى درس تيارلار گە
اۋتقىزىردى.

باشقە كون دكانلار دەگى شاگردلارنى مثال كېلتىردى. اولار نىنگ اپر تەدن - كېچگە چە
تىنمىسلىك لارنى، حتا بعضن اوقتله نىشگە هم وقت تاپە ائمس لىكلرىنى، اولار نىنگ هم
آنەلر نىنگ جان دېك بالەسى اپكىنى، اوندن آرتىق، يا كم جايى يۇقلىگىنى ايتىب،
اولر قندەى حرکت قىلسەر، طلبە هم شونەى قىلىشى كىرەك لىگىنى اۋقىردى.

حسین آنەسى نىنگ تشویقى بیلن درس لارینی صنفداش لری گە قره گندە یخشیراق
اۋز لشتىردى. مکتب درس لری توگشى بیلن مساله گە علاقه دار کتاب لار اۋقىر، بعضى
نرسه لرنى دفترى گە قید ایتىب قۇیر، آنەسى ایتگندەى بوندن دايم آدم فايده لندردى.
بعضن بىر صنفداشى درس گە اېمس، مساله گە علاقه دار سوال بېرىب صنفداش لری
جواب بېرە ائمسە، بىلگنلرینی ایتر ياکه شو سوالگە دخلدار کتابلرنى توصیه قیلردى.
باشقە اۋرتاقلرى كىبى درس توگر- توگه مس اۋیىنگە چاپمس، اۋقىر، درس ده جواب
بېرىش اوچون اېمس، الله رضاسى اوچون، الله قوللریگە ياردمچى بۇله یین دېب
اۋقىردى. اونىنگ سپوروب - سیدیریلیشىنى الله رضاسیگە باغله گن، بوندن دفتریگە
ثواب بیتیلیشىنى امید قیلگن صمیمی آنە نىنگ اۋغلى بۇلىش شونى تقاضا
اېتمە یدى مى؟ بىر کون آنە سیدن سۋرە دى:

- آنە، اوى سوپوریش هم الله رضاسى گە باغلیق مى؟ همه نرسه الله رضاسى بیلن
ایضا حله دى مى؟

- اۋغلیم، الله پاکیزه بۇلگن لرنى سېوهدى. تازه لىکنى امر اېتگىنىنى توشونیب، اوینى
سپوریش نېگە اونىنگ راضى لىگى گە سبب بۇلمە سین؟! - دېب جواب بېردى و
حسین قناعت لندى.

فاطمەخانېم نېنگ سامحە و عادلەگە مناسبتىنى: بېرى حېقىقى، بېرى اۋغى بۇلگن، فقط ھر ايکېسى ھم اۋزىنى حېقىقى حسابلنگن ايکى آپە - سىنگىل و بېر انه دېب تصويرلش مېمکن. اولر ھمە بالەلردن فرق قىلېشمىدى و فاطمەخانېم ھم بعضن يىخشى، بعضن طلبچن بۇلردى. بالەلرى آرەسىدە رقابت پېدا بۇلمىسلىگى اوچون قىلنى قىرق يارگندېک نازکلىک و احتياطاکارلىک بېلن عدالتلى معاملە يورېتردى. بو عدالتلى معاملە طفېلى ھېچ بېرى نېنگ خىالىگە «آنم مېنى باشقەلردن کمراق ياکە کۇپراق يىخشى کۇرەدى»، دېگن اۋى کېلمەيدى. اگر کېم نېنگ دېر قلىبېدە شېبە توغىلسە، بونگە سېب عادلە نېنگ کۇزلرى باشقەراق، سامحە نېنگ کۇزلرى اېسە فاطمەخانېم نېنگ کۇزلرىگە اۋخىشلىگى بۇلىشى مېمکن، خلاص. اولر نېنگ مکتبگە بارېب - کېلىش لرى ھم حسين گە اۋخىشش ترتېب - انتظام اېچېدە کېچەدى. صنفداش لرىگە اۋرنک بۇلەدېگن تازە قىافەدە اۋقىشلىرىنى دوام اېتگەيدىلر.

بو اوپدە ايکى قىزدن بېرىگە اېلنگن کىمەن باشقەسىنىكى اصلا آرتىق ياکە کم بۇلمىسلىگى گە قىتق اعتبار قىلېنردى، ھېچ قچان «سامحە کىچىکراق - کو، اونگە منە بونى آلەقالە يلىک»، - دېگن گە اۋخىشش اېيرمەچىلىک لرگە يۇل قۇيمىسدى. حتا فاطمەخانېم قىزلرىگە کۇپلىک تېکىشنى بېر کوندە باشلېب، بېر کوندە توگە تردى. ھېچ قچان آلدىن بېرىنى بېتېرىب، سۇنگ ايکېنچىسىنى باشلەمسدى.

بو اوپدە کىمەلرى بېر خىل بۇلگن آپە - سىنگىل بار. آپە - سىنگىل نېنگ اھل يىش لرى اوچون ھر قندە شرايط موجود، عکسى گە خذمت قىلېشى مېمکن بۇلگن نرسە اېسە يۇق. اگر فاطمەخانېم دېک انه لرى بۇلمە گندە اولر شو قدر آسانلىک بېلن

اهل يشەى آلرمېدىلر؟ فاطمە خانىم دىن باشقەسى اويدەگى اۋگى لىك مسالەسىنى شو خىلدە بىلدىرمىدىن حل اېتىشى مەمكىن مېدى؟

فاطمە خانىم نى ھەمە قاتارى عادى بىر بىندە، اونىنگ ايش لرى ھەم بىر انسان قىلە- يىدگن ايش، دېب قرەلسە، باشقە ھەر قىندەى عىال ھەم عقلىنى ايشلەتتەب، ارادەسىگە حاكم بۇلىب، الله راضىلىگى يۇلىدە اونىنگدېك بۇلە آلىش گە شېھە بارمى؟ انسان وجدانسىز بۇلە آلگىدىكېك اگر خواھلسە وجدانلى ھەم بۇلىشى مەمكىن. يامان ايش قىلگندېك، يىخشى ايش بىرىشى ھەم مەمكىن. ارادەسى گە قول بۇلگىدىكېك، حاكم ھەم بۇلە آلەدى. قىسقىسى، بىر اۋگى انه نىنگ يېتېم لىرگە يامانلىك قىلگنچەلىك يىخشىلىك قىلىش گە ھەم كوچى يېتەدى. يىخشى اۋگى انه بۇلىش اوچون نە آسماندىن توشىش نىنگ، نە زمىندە يووينىش نىنگ حاجتى بار.

اۋز فرزندىنى كېچىرگن انه، يېتېم بالەسىنى عفو اېتىش گە قادر اېمىمى؟ فرزندىنى بىرگە باسگن عىال انه لىگىنى اثبات اېتسە، يېتېمىنى بىرگە باسگن انه انسانلىگىنى اثبات اېتگن بۇلر. انه لىك يوكسك توشونچە. خودى اونىنگ كىبى يىرەتتەبىش يېتەدە- ياق فعلى گە سىنگىدىرىلگن مرحمتى حسابى گە او بىلن انه لىك مرتبەسىدە تېنگ موقەدە توروچى سناق سىز مخلوقات و موجوداتلر بار، يېتېمىنى بىرگە باسش اېسە اولردن فرقىمىزنى انسانى لىكىنى اثباتلش دېمكىدىر. بو مرتبەدە انسان گە تېنگلشە- دىگن باشقە موجودات يۇق. حتا فرشتەلر اوندىن پستدە، تعظىم اېتگن خالەدىلر. يىرەتتەبىش لرى نىنگ اېنگ شرفلىسى انسان دىر. انسان دىن باشقە بىرچە مخلوقات ھەم اۋز بالەسىنى بىرگە باسش دە انسان گە تېنگلشەسى مەمكىن. لېكىن اۋز بالەسىدىن باشقە سىنى شىقت و مرحمت بىلن قوچە آلىش فقط انسان گە خاص دىر. ھەر قىندەى عىال انه بۇلىشى مەمكىن، اما اولر نىنگ ھەمەسى ھەم يىخشى اۋگى انه بۇلە آلەمەيدى.

چون كە بلند تاغ نىنگ اپنگ يوكسك چوققىسى گە چىقىش ھەمەنىنگ ھەم قۇلدىن كېلەدىگن ايش اېمىس. انە اۋغىل - قىزدن حرمت كۆرىشى طىبىعى، او بونگە حقلى دىر. يىخسى اۈگى انەنى حرمت قىلىش اېسە اونى بىلگن ھەر بىر كىشى نىنگ وظيفەسى دىر. انەلىك شىقتى انساندەگى آچلىك، چىقىش گە اۋخىش طىبىعى حال. بالەسى گە شىقتى سىز حىوان ھەم دىيرلى يۇق. اۈگى انەلىك اېسە ارادەنى ايشلەتىش نىجەسى دىر. اخلاق بو ارادەنى يىخسى و يامان تامان گە قۇلش اوچون خىمت قىلەدى. عىال فقط انە بۇلگنلىگى اوچون جنت گە كىرىش گە عقل باور قىلمەيدى. قىدەى انە بۇلگنلىگە قرەب و اينىقسە، يىتېمنى اۈز بالەسى دەى كۆرگنى اوچون جنت دە يىغمىرلر بىلن بىر قۇل نىنگ يانمە - يان اېكى برماغىچەلىك يىقىنلىكىدە قۇشنى بۇلىشى حىقىدە اېسە مۇدەلر بار. فاطمە خانىم سامحەگە نىسبتن قىدەى انە بۇلسە، حىسین و عادلەگە نىسبتن ھەم شوندى انە اېكىنى و انسان اېكىنى نى اثبات قىلەلگن. اۈن تۇقىز ياشىدەگى قىرارىدە قىلە توردى، بىللر دوامىدە قىيىنچىلىك لىرگە قرشى جىسارت كۆرستدى. اونىنگ اوچون بو بالەلرگە يىخسى مەاملە قىلىش آسان، عكسىنچە، يامان مەاملەدە بۇلىش قىيىن. اونىنگ فكىرىچە، عاقىت دە يىخسى لىك كېلتىروچى قىيىنچىلىك زىمت سىلمەيدى. بو دنىادە خىرلى ايشلر اوچون چىكىلگن برچە مىحتلر سۇنگى نىفس بىلن برىم تاپەدى. يىتېم لىرگە سايە بۇلگنلر او كون سايەدە بۇلەدىلر. يىتېم لىر سايە بۇلەدىلر. انەلرى نىنگ نىجاتلرى گە سىب بۇلەدىلر. فاطمە خانىم اىزلەگن نىرسە مەنە شۇدىر. حىسین امام خىطب مەكتىبى نى يىتى صىفىنى يىخسى بىتتىردى. بو بىر كون فاطمە خانىم حىسین نى يانىگە اۋتقىزدى. اونىنگ نىمە تۇغرىسىدە دىر مەخصوص گىلشماقچى اېكىنلىگى يىقال سېزىلىپ تورردى. عادلە و سامحە باغدە اېدى.

- اۋغلىم، بوگون سېن بىلن عادلە و سامحە اېشىتىشنى اىستەمەگنىم بىر مسالەنى گېلشەمىز.

- گېلشەيلىك انە، مرحمت.

فاطمەخانېم دانە- دانە قىلىپ سۆز باشلەدى:

- بو بىل اۋن توقىزگە كىرەيپسەن، اۋغلىم. بالەليگىنگ ارتدە قالدى. اېندى عظمت بىر بىگىت بۇلدىنگ. پست - بلدىنى اۋرگىدىنگ، يىخشىنى ياماندىن اجرەتە دىگن بۇلدىنگ. اېندى بىر حقىقتى بىلېشىنگنى اىستەيمەن. بىللەر دوامىدە بو حقىقتى سېندىن، عادلەدن و سامحەدن مخفى توتدىم، ياشىرىپ كېلدىم. مېنىمچە، بوندىە قىلىشە فائىدە بار اېدى. بوگون اېسە بو حقىقتىنىڭ اچىلىشىدە فائىدە بار دېب اۋىلەيمەن و شونىنگ اوچون ھەم اىتماقچىمەن.

حسېن تشوېشلەنىپ تىنگلردى. فاطمەخانېم دوام اېتدى:

- بوندىن انچە بىللەر اول بۇلېب اۋتگن ايكى حادثەنى اېسلەيسەنمى، يۇقمى، بىلمە- دىم. بىر كۈنى: «بىر عىال مېن گە يېتىم ليگىمىنى، ائەننىڭ اتى خىرىيە اېكىلىگىنى ايتدى»، دېگىدىنگ. اوندىن كۈزىنگ مېنىڭ كۈزىم گە اۋخشەمسلىگىنى اېشىتكەن اېكىنسەن. اۋشە كۈن ائنگەن مېنىڭ ايكىنچى اسمىم خىرىيە اېكىنىنى بىلگىدىنگ و مسالە حل بۇلگىدى. بىر گل: «سامحەنىڭ كۈزلى باشقەچە، بىزنىكى گە اۋخشە- مېدى»، دېگىنىدە، مېن سېن گە ائنگىنىڭ ساچلىرىنى بىر قىسمى قارە، بىر قىسمى اقلېگىنى كۈرستىگىدەم. بولرنى اېسلەيسەنمى؟

- بىراز اېسلەگىدە بۇلەيپمەن، انە.

- اېسلەيالمس ليگىنگ ھەم مەمكەن. اما بىلېشىنگ لازم بۇلگىنى شوکە، اۋشە عىالدىن اېشىتىگىنىڭ، ھەر كۈن خالەم دېب حقى گە دعا قىلگىنىڭ خىرىيەخانېم سېنىڭ و

عادلەنىڭ حەقىقى، ئۈزىڭىزنىڭ ئەلەرىڭىز دىر. وفات اېتىڭنى گە ئۇن تۇرت بىلگە يېقىن وقت اۇتدى. مېن اېسە سىزنىڭ اۋگى آنىڭىز، بالەم.

حەسەن غەلپى بۇلىپ كېتىدى. كۆز اۋنىڭىدە يۈز- كۆزى اۋزىنىكى گە اۋخەشش عىال پىدا بۇلگەندە بۇلدى. فقط باشلىغىچ مەكتەپدە گى صەفداشى يېتىم يىلماز خىياليدە اوندان انىقراق گۈدەلەندى. دېمەك، اۋزى ھەم اۋنگە اۋخەشش. لېكىن اۋنىڭ يېتىملىگى بىلەن اۋزىنىڭ يېتىملىگى اۋرەسىدە قەندە بىغلىقلىك بۇلىشى مەمكىن؟ فىرق اېسە يېر بىلەن اۋسمانچە. ايتىڭنى ايكى بۇلگەننى يۇق. يىلماز چېكىن جىفالر اېسە، اې- اې... نىمەسى اۋخەشش بۈنىڭ؟! اۋنىڭ ئەسەيدە گى انسانى لىكىدن اۋزاق فىل بىلەن اۋز ئەسەنىڭ فىرەشتەلەرگە يېقىن صەفتلرى اۋرەسىدە تاغلىرچە مسافە بار.

- ئەنە، ھەللىشمە يېسىزىمى؟

- نېگە ھەللىشە، اۋغلىم؟!

- اما، بىزنىڭ نىمەمىز يېتىم گە اۋخەشەيدى؟ سامخەنىڭ نىمەسى اۋزىڭىزنىكى بو، بىزنىڭ قەيىرىمىز اۋگى؟! اۋگى بۇلىسك شۈنچە وقتدن بېرى بىلەنمەس مېدى؟! سىزنىڭ اسمىڭىز خىرىيە اېمەس مى؟

- مېنىڭ اساسى اسمىم خىرىيە اېمەس، اۋغلىم. بو اۋىگە كېلىچ، آنىڭنى خىرىيە اېكىنىنى اېشىتەسەن، خىران خەفە بۇلمەگەن دېپ اۋزىم گە خىرىيە دېگەن اېكىنچى اسمنى اۋدىم. سىزنىڭ اۋگىلردە اۋسەمگەن لىگىڭىزگە كېلىسك، آنىڭ تۈرمۈش گە چىقىشىمىزنىڭ اساسى سېبى سىزنىڭ يېتىم گە اۋخەشەمسلىگىڭىزنى، يىخەشى اۋنىپ - اولغە يىشىڭىزنى تەمىنلەش اېدى. يىللەر دوامىدە سىزنى اۋز زورىياتىم صەفتىدە بىرىم گە باسىش، سىزگە يېتىملىكلەرىڭىزنى سېزىدىرەمسلىك اۋچۈن قۇلىمدىن

كېلگىنىنى قىلدىم. اگر اۋزىم بې خىر قصورلرېم بۇلسە، الله كېچىرسىن، سېن ھم مېن گە بونى انگلشىم اوچون ياردم بېر، قۇزى چاغىم.

حسېن نىنگ كۇزلىرى ياشلندى، بو آنە نىنگ اۋگى اېمىس، اۋز آنە سى بۇلىشىنى شو قدر اىستردى كە...

- اېندى نىمە بۇلەدى، آنە؟ بوندن كېيىن بىز اۋگى بۇلەمىزمى؟

- نېگە اۋگى بۇلەسىزلىر، اۋغلىم. بوگونگچە سېن اۋزىم نىنگ اۋغلىم اېدىنگ، بوندن بويانىگە ھم شوندە بۇلەدى. عادلە بوگونگە قدر اۋز قىزىم اېدى، قىزىم بۇلىپ قالە وېرەدى. بوگون اوشبو سرنى حقيقى آنە سىنى تىش و اونىنگ حقى گە دعا قىلىش دېب اچدىم. بوگونگچە اوشبو وظيفەنى مېن بجرىب كېلدىم. اونىنگ حقى گە ھر كون تالوت قىلدىم، دعا اۋقىدىم. اىستەگىم، بوگوندىن باشلېب سېن ھم شوندە قىلەسن. فاطمە خانىم بىر- ايكى لحظە نفس راستلېب، يە دوام اېتدى:

- بوگونگە قدر بونى بىلىشىنگىزدن بىران - بىر فايده يۇق اېدى. بۇنى اېگىك، كۇنگلى سىنىق بىر يېتىم صفتىدە اولغە يراپدىنگىز. بلكە مېنى آنە دېب اتەمسىدىنگىز؟! خلاصە، بوندن يوتقىزەدىگن فقط سىز اېدىنگىز. شو سېبىدىن بوگونگە قدر بو سرنى سىزلىرگە آچەلمەگندىم. عادلە يەنە بىر نېچە يىل بو سىردن واقف بۇلمەي تورگنى معقول. سېن ھم بو حقىدە اونگە ھېچ نىمە دېمەي تور! حاضرچە بونىنگ يېتى اېمىس. اونىنگ بىلىشىدىن ھېچ قندەي فايده يۇق. مەن، سېن گە سۇزلىشنى خواھلە- گنلرېم شولردن عبارت، اۋغلىم. آننگى تى و اونىنگ اوچون تالوت قىل.

حسېن تعريف اېتىش مشكل بىر احوالە قالدى. دېمك، قرشىسىدەگى يىللر بۇيى اۋزلىرىنى گل كېي يېتىشتىرگن، بلكە اىستەگن بىر حقيقى آنەدىن كۇرە انچە - مونچە كۇپراق مېر كۇرستگن بو خاتىن اۋگى اېدى. عقلىنى تىنگىدىن بېرى يشب اۋتگن

ھاياتىنى كۆز آلدىدە جانلىتىردى. مىثلن: سامحەنىنگ عادلەدن فرقىلى توتىلگن بىران ھادىئەنى اېسلەماقچى بۇلدى. مەاملەلردن بىران - بىر بېلگى اختردى، فقط بولر ھېچ بىر نەف بېرمەدى. مەنە ايشانىش مەمکن بۇلمەگن اىكى خلاصە: يا بو خىر خطا بۇلىشى كېرەك ياكە شونچە يىللىك اۋگىلىك دورىدە اۋزنى اۋگىدن اىيرگن، ساختە و يەسەمە ھرىكتلر تاپىشى دركار. نە اونىسى، نە بونىسى. اۋرتەدە بىر وجدان بار اېدى. و بو وجدانگە ھېچ بىر بۇيىب، بېجىش سىز عالى درجەدەگى انەلىك مەھرى، تەربىيەسى كۇرسەتيلگنى معلوم اېدى. حسىن اۋرتەدەگى مەناسبتلردە بىران - بىر ساختەلىك بۇلمەگنلىگنى ايتە قالىشى اوچون يالغان سۇزلىشى لازم. اۋگى اېكنلىگنى بوگون ايتگن انەنىنگ اىستلگن كىمسەنىنگ انەسىدن كۇرە ھرىمتگە لايىقراق اېكنلىگىنى جودە يىخى توشونر اېدى. اۋز بالەسىنىنگ اۋقىشى، يامانلرى بىلن دۇست بۇلمىلىگى، آدملر آرسىدە اوبىلمىلىگى اوچون قەى انە بو قدر غىرت قىلردى؟! قىسى انەنىنگ قۇلىدن كېلردى بو ايش؟! اگر قۇللردىن كېلسە، ھەمە سىنىنگ فرزندى ھەم تەربىيەلى بۇلمىس مېدى؟!

اۋشە كونى دكانگە بارەگندە انەسى اوندىن انەسى بىلن بعضى نرسەلرنى گېلىشگن - گېلىشمەگىنى سۇرەدى. حسىن بار گېنى ايتىب بېردى. سۇنگ عقلىگە كېلگن بىر سوالنى بېردى:

- خۇش، انە بىلن مەرومە انەنىنگ قىرىنداشلىگى بارمېدى؟

- يۇق، اۋغلىم.

- تەنيرمېدى؟

- بىلمەدەيم، بىلگىنەم شوکە. كۇپچىلىك اۋز آپە - سىنگلىلرنىنگ يېتەملىرىگە ھەم بونچەلىك قرەى المەيدى. كۇپىنچە سىزنى اورماقچى بۇلگىمەدە، سىزنى ھەمبە

قىلىپ، مېنى اۈلتىرگن. سىزلىرگە مېندىن كۆرە مېھربانراق بۇلدى. مېن صبر قىلەلمە-
گن، صبرىم بېتمەگن پىتلردە او صبر قىلدى. خستە بۇلگىنىگىزدە مېندىن كۇپراق
كويۇندى. سىزلردىن شكائىت قىلگىنىنى اېسلەمەيمىن. يخشىلىگىنىنى يوزگە سالمەدى.
بوگونگى حالگە كېلىشىنگە، امام خطىب مكتىبىدە اۈقىشىن گە سبب بۇلگن ھم
اودىر. اۈلگن آنىگ سېنى تۇغدى، سوتىنى اېمدىنگ، اما سېنى شونچەلر تربىە
قىلەلمەدى. يوقمى، بونىسىنى بىلەلمەيمىن.

عادلبېك قنچە يىللر دوامىدە انسانىلىك و مروۋتدىن باشقە حرکتى گە شاھد بۇلمەگن
فاطمەخانېم نېنگ بىر وقتلر قرآنكريم اۈقىماقنى اۈرگىتىنىنى ايتگىدە حسين نېنگ
كۆز آلدېدە بو نورلى سېما يوكسەلىپ، حقىقتىن آنەلرنېنگ يخشى چەتلىرى مجسم
بۇلگن شرف تاجىنى قويۇدى.

عصر نمازىنى بىرگە اۈقىگىچ، عادلبېك اۈغلى گە آنەسى نېنگ قېرىنى زيارت
قىلىش لىرىنى ايتدى و بۇلگە توشدىلر. قېرىستان اېشىگىدىن كىرىشركن محزون قىافە-
لى بىر عسكر نېنگ چىقەياتگىنى و سلام بېرىپ اوزاقلشگىنىنى كۇرىشىدى. حسين بو
عسكرنى تىگىندەى بۇلدى. كېيىن خطابە اۈقىگن جمعه كونى اياق كىيمىنى اىب
كېلىپ تۇغرىلىپ قۇيگن يىگىتنى اېسلەدى. آرەدن تۇرت يىل اۈتگىندەى، شو
پىتگچە اوچرەشىپ قالىشگن لىرىدە سۇرەشىپ سالاملەشىپ اۈتېرىشىدى. دېمك،
عسكر بۇلىپتى.

حسین آنەسى نېنگ مزارىدىن غمگىن حالدە كېتمەدى دېشى انصافسىزلىك بۇلر
اېدى. تۇغرى، فاطمەخانېم اۈزىگە مناسب آنەلىك قىلدى، اما اۈز آنەسى نېنگ لاقىل
يوزىنى خاطرلشنى نەقدر اىستردى. ذھنى شو اۈيلر بىلن بىر مدت مشغول بۇلدى.

اونىنگ كۈزلىرى نىملدى. قىغوريش نىنگ مرحومەگە فايدهسى يۇقلىگىنى، اونگە رحمت تىلش ما يوسلىكىدىن، غصەدىن فايدهلىراق اېكىنى اۋىلەدى.

عالى اسلام معھدىگە امتحان لرنى موفقىتلى تاپشیرگن حسين كېتىشى بىلن اويده ايكى قىزدن باشقه هيچ كيم قالمەگن فاطمە خانىم بىر طرفدىن اۋغلىنى ساغىنسه، ايكىنچى طرفدىن اونىنگ اۋزى ايستەگن اۋقىشگە كىرگىنىنى اۋىلب قوانردى. اۋغلى يانيدە بۇلىپ، تحصيل چلە - يريم قالسه، بو هم يىخسى اېمس. فقط چيدەش قىين بۇلگن ايرىلىق. اما بو هم معما اېمس، او بوندى قىينچىلىك لرنىنگ از مونچە-سىگە بىرداش اېتمەگنمىدى؟! ارە- سىرە مکتوبلرى كېلىپ تورردى. آتەسىگە يازگن خطلردىن تشقىرى آنەسىگە هم عليحده مکتوب يازىپ احوالىنى و دعا قىلىشىنى سۇردى. مە بو مکتوب كېتىگىدىن ايكى آى اوتگىدىن سۇنگ كېلگىدى:

سويىملى آنەجانىم!

كېچە عصردىن سۇنگ چايخانەدە چاي اىچەى دېدىم. چايخانەچى نىنگ ياردمچىسى چاي كېلتىردى و چونتىگىدىن بىر خط چىقارىپ، «شونى اۋقىب بېرسىنگىز، اېشتىم»، دېدى. اۋقىدىم. توگەگچ، مکتوبگە نېگە بارمەگىنىنى سۇردىم و آه تارتدى:

- اولر يوباردىلرو، مېن قاچدىم؟ برادر دېدى. سۇنگرە توشنتىرە باشلەدى. اۋگى آنە قۇلىدە اۋسىيدى. اوندىن آنە صفتيدە اوچ نرسە كۇردىم دېدى: تۇندلىق يامان سۇز، تىاق...

- بو اوچلەسىدىن آرتىق بىران نرسە كۇردىم دېسىم، يالغان بۇلەدى. او كۇزلىرى ياشلىنگىنىنى ياشىرىش اوچون دېرزدەن تشقىرگە قرەدى. مېن دېواردەگى رىسملرگە قرەگن بۇلدىم.

ايتيشيچە، آنەسى عىبى آدممىش. هر آقشام دسترخوان اطرافى گە يىغىلگىنىمىزدە
اۋگى آنم:

- بوگون بدبخت اۋغىل او ايشنى قىلدى، بو ايشنى قىلمەدى، دېب تۈكيب سالردى.
آنم:

- خانىم، بېش دىققە صبر اپت، بالە اوقت - پاوقتنى بېب آلسىن، سۇنگ خواھلە-
گىنىگدەى اورەمن، دېسە:

- مېن اورىنگ دېمەيىم، فقط قىلگىنىنى ايتەيىم، خلاص. قنچە مجبورلسە ھم
تۇختە تالمەدېم، منە اۋزىنىنگ يوزى، دېب مېنى كۇرستەدى. مېن اپندى ايگى برابر
تياق بېيىشىمىنى اسمىمىنى بىلگندەى انىق بېلىپ، ايندەمەدېم. آنم:

- خانىم، عىبىم گە تېگمە، جھلىمىنى قۇزغەمە! قانىمىنى قىنەتسنگ، سېنىنگ بالنگ
ھم حقىنى آلەدى. بو عىب قىلىندى - يو، سېنىكى تىنچ تورەدېمى؟ سېنىنگ بالنگ
آسماندىن توشگنمى؟ قىسى كون اۋغلىنگىنىنگ خطاسىنى ايتىدىنگ؟ خدادن
قۇرقمەيسنمى؟

- مېنىنگ فرشتە اۋغلىم نېمە قىلدى؟ ياشىرىلەدىگن عىبى بارمىنى اونىنگ؟ يا تھمت
قىلەيمى بالم گە؟

- خۇپ، مېنىكى هر كون عىب قىلەدىمى؟ ھېچ تۇغرى ايشى يۇقىمى بېچارەنىنگ؟
بىر كون بۇلسە ھم كۇنگلىم اوچون يىخشى بىر ايش قىلەدى دېسنگ، نېمە
قىلەدى؟- دېە يولوارسە ھم اۋگى آنمىنىنگ مېن حقىمدەگى يىخشى گىيىنى آنم ھېچ
اېشىتمەدى.

- هر كون شو! يلغان گىپرەمىمى؟ قىلگىنىنى قىلمەدى دېبەمىمى؟
آنم دسترخواندىن قۇل تارتىپ تورەدى:

- ھەر كۈن تىياق بېيىپ تۈيمە دىنگىمى، عقلىنىڭ كىرمەدىمى! يېتىر اپندى! دېب راسە اورەدى: سۇنگ آنم گە تشلنەدى.

- بو يېتىم بالە سېن طفىلى شونچە تىياق بېدى. مېن بونىنگ جوايىنى قندەى بېرە- من، دېب مېندن ايگى برابر كۇپراق اونى ھم اورەدى. كېيىن:

- اپندى يوشە دىنگىز. اۋترىنگلر، دېب بېزىنى دسترخوان اطرافى گە اۋتقىزەدى. كۈز ياشلرى بىلن يېمەگن اۋقتىمىزنى بېدېرەدى. اۋگى آنمىنىڭ يوزلرى گېزىرېب كېتگن. ارە - سېرە مېن گە قرەب قۇبەدى. بو اپرتە گە سېن گە كۇرسە تىب قۇبە من دېگنى. حقيقتن كۇرسە تىلەدى. اتم بۇلمە گنىدە:

- رذىل بالە، سېن طفىلى كلتك بېدىم، دېب اوستىم گە باستىرېب كېلەدى. اوشلب السە، تۇيگونچە اورەدى.

منە اوکە، سېن گە بىر اقشام واقەسىنى ايتدىم. بو ھەر اقشام دوام اپتىشىنى ايتىم سېن گە غلطى توبولىشى مېمکن، بلکە ايشانەسن، اما بولرىنىڭ ھەمەسى مېنىڭ باشىمدن اۋتگن... اتم يۇق پىتلردە اۋقتلەنىش گە اۋتېرەمىز. اۋگى آنم، اۋگى اوکم و مېن. اگر اۋقتدە مېنىڭ اۋدىمدن گۇشت بۇلەگى چىقىب قالسە، او زودلىك بىلن اوکمىنىڭ اۋدىگە سورىب قويىلەدى. اويدە بىران تنسىقراق طعام تيارلنەسە، اۋقت پېشمرحلى مېنى اونى كېلتىر، بونى كېلتىر دېب يوگورتىردى. ايشلر بىنگىچ، دسترخوان باشى گە كېلىب اوكمەن قالگن اۋقتنى گىنە كۇردىم. بعضن اوکم گە خطابن:

- آل قۇزىچاقىم، سېن ھم ھەمە قطارى بېيەوير، قارىنىڭ اچىقىب كېنگىنىنى كۇرىب توربىمەن، دېردى. «ھەمە» مېن اپكنلىگىمىنى بىلىب تورردىم.

بىر كۈنى آتم نىنگ او بىلن گېلشە ياتگىنىنى اېشىتىپ قالدىم. گپ مېنىنگ اۋقىشىم خصوصىدە اېدى، اۋغى آتم مىنگ بىر پھانە كېلتىرىپ آتمنى بوندىن قىترىش گە اورىنەدى. عاقبت دە مېنى مەكتەب گە بېرمەيدىلر.

بىر كۈنى خالم مېن گە بىر- ايككى نرسەلرنى اۋرگندى. «بولرنى ھېچ كىم يۇق پىتى آتنگگە ايت، مېنىنگ ايتگن ليگىمنى اونگە بىلدىرمە»، دېب. راضى بۇلدىم. بىر كۈن آتم بىلن باققە كېتە ياتگندىك. آتم گېلشمسدى، باشىنى يېرگە آسىلتىرگنچە وزمىن يورىپ بارردى. «عين وقت»، دېب اۋىلەدېم:

– آتە!

او مېن گە اۋگىرىلدى:

– نىمە دېيسن، اۋغلىم.

– جھلى نگىز چىقمسە، سىز گە بىر گپ ايتردىم.

– ايت، جھلىم چىقمەيدى.

– آتم بۇلسەيدى، مېن سېز اوچون بىر گل مثالى خوشبۇى ترەتردىم. حاضر اېسە

تىكىن من، سېن گە باتىب تورەمن، تۇغرى مى؟

آتم نىنگ كۈزلرىنى ياش قاپلەدى. مېنى قوچاقلەدى، بىرگە باسدى، ھىدلەدى و

ھىقىلېب يىغلەى باشلەدى. بىر مدت شۈندەى تورگىدىن سۇنگ:

– تايچاغىم، كۈرىپ تورىيسن – كو، سېندىن كۇپراق اونى دۇپاسلەيمىن. تۇغرى

ايتدىنگ، اما نى قىلەى، كوچىم يېتمەيپتى، دېدى.

مېن يىنە خالم اۋرگنگندەى:

– مېن گە كوچىنگىز يېتەدى – كو، آتە، دېدىم.

بو سۇزلر آتم گە قىبىق تائىر قىلدى، بو گپلرنى كىم اۋرگنگىنى سۇرەدى، ايتمەدېم.

اۋشە كوندن كېيىن اتم نىنگ مېن گە نسبتن معاملەسى اۋز گردى. اتم چىقسە، اولگىدىك ساپچىب تورىب اورمەيدىگن، فقط دۇق - پۇيسە بىلن، نصىحت بىلن كفايەلنەدىگن بۇلەدى:

- باشقە بوندەى قىلە كۇرمە، ابجاىنگى چىقرمن، بالە... اۋگى اتم اتم دەگى بو اۋز گرىشنى كۇرردى، فقط سببىنى بىلمسدى. مېن گە بعضن «اۋغلىم، بالە» دەپ، بعضن يېگوليك لىر بېرىپ اۋر سە ھم بونگە مۇفق بۇلەلمەدى. سعادتلى حىاتىم ايكى يىلچە دوام ابدى. سعادتلى كونلر دېگنم، اتم - اناسى بار بالە اوچون تىكنلر اوستىدە ياتىش بىلن تېنگ. ايكى يىلدن سۇنگ اتم وفات اېتگچ، احوال اۋز گردى. باشىمدە قارە بولولر ايلنە باشلەگچ، قاچدىم. منە شو يېردە خذمت قىلەيىم...» مېنىنگ بىر دانە انا، بولرنى تىنگلەگچ، قدرىنگىزگە كۇپراق يېتەدىگن بۇلەيىم، سىزنى يەنە دە كۇپراق يىخشى كۇرىپ قالەيىم. قىسى بالەنىنگ اۋز اناسى سىزنىنگ مېن گە كۇرستگن يىخشى ليگىنگىزنى كۇرستەلمەدى؟! بو يېردە طلبەلر اۋز اتم - انا - لىردن ايدە - يىلدە يېتە مکتوب ايشەدى. حال بوکە مېنىنگ اناجانىم اۋز قۇللىرى بىلن يېتىلگن مکتوبنى ھەر ھفتە جۇنەتەدىلر. مکتوبنى االب يوز - كۇزلىم گە سورتەمن، «فرشتە صفت اناىنىنگ قۇللىرى تېككن، بو يازوونى نورلى برماقلىرى يازگن»، دەپ تۇيىب - تۇيلىب ھىدلەيىم.

باشىنگىزنى اغىرىتمەدەيمى؟ كىچىلىگىم گە اعتبار بېرىمگ. سىزگە اوزون خط يازمەسم، كۇنگلىم تىنچىمەيدى. يازرکنمن، يانىنگىزدە تۇرگندەى، يوزلرىنگىزگە تۇيىب قرە يانگندەى توپولەمن. بېش دىققە بۇلسىن سىزنى يانىمدە حس اېتماق اوچون مکتوبنى چۇزىب يوبارگىم اوچون مېنى عفو اېىنگ. تۇيىب - تۇيىب قۇللىرىنگىزنى اۋپىش امىدى بىلن، سىزگە ساغىنچلى سلاملر يۇلەيىم.

اۋغلىنىڭىز حسين .

حسین نینگ مکتوبى گە فاطمە خانىم نینگ شىخىن اۋزى جواب لار بىتەردى . جواب لار دە تەركىدە بىرانتە مۇسلمان آدم قالما گنیدە ھم يالغىز اۋزى بو احتىياجنى قوشىلەى آلە- دىگن درجەدە بىلىملى، ینگى مۇسلمان بۇلگن بىر آدمگە «منە سېن اۋرنک آلە دىگن مۇسلمان»، دېپە كۇرستە دىگن درجەدە اخلاقلى، علمى گە عمل قىلگن - قىلمە گنى سۇرلگندە اولمەيدىگن درجەدە عبادت گە باغلىق بۇلىش گە اوندردى . ياشلىگىنى قندەى كېچىرگنى تۇغرىسىدە اللە گە حساب بېرىشىنى اونوتمىسلىگىنى، اگر ياشلىك غىر شىرى يۇلرگە اوندەسە، او طرف گە بىر قدم قۇيە كۇرمىسلىگىنى ايتىب، اگاھلنتىرىشىنى ھم اونوتماق دە .

حسین نینگ حىاتى چۇرمە - آتە - آنەسى حضوریدە قندەى كېچگن بۇلسە، اولر نینگ نظردن اوزاق استامبولدە ھم شوندەى دوام اېتەردى . او بېردە ھم آداب - اخلاقنى محافظە اېتەر، درس دن باشقە نرسە لرگە چلغىمىسدى . چونكە او اۋز مۇسلىدىن كېلىب چىقىب بىرىنچى نوبتدە اللە رضاسى اوچون، اللە نینگ دىنى گە ياردم بېرماق اوچون حركت قىلردى . عبادتنى اۋزگە لر كۇرسىن دېب اېمس، اونىنگ رضاسىنى قازانماق اوچون، ترك اېتگن يامانلىگىنى آدم لار يامانلىشىدن چېكىنىش اوچون اېمس، كون كېلىب اللە حضوریدە جواب بېرىش اوچون، ھر نېنى كۇرگوچى، اېشىتگوچى، بىلگوچى اللە دن قۇرقىنى اوچون يامانلىك لرنى ترك اېتدى . اللە قىلمە دېگن ايشنى قىلمىسلىگى گە سبب آدم لرگە يىخشى كۇرىنىش اېمس، اونىنگ امرىنى ادا اېتىش شرطلىگىنى، فرضلىگىنى بىلگىنى اوچون دېر . بوندەى فكر و ايشانچەدە گى انسان گە نظارت شرط اېمس .

يېڭىچى كورس گە اۋتگنيدە كېلگن بىر مکتوبدە عادلەننگ اسماعيل اسملى بىر يېڭىت طرفيدن سۈرەلگنى، بالە يېتىم اۋسگنى، كاسبلىك قىلەياتگنى اېسلەتېلىب، اخلاقى حقيدە «يامان اېمس» دېيىلگندى. حسين بو ايش كۇپراق آتە - آنەسى و عادلە آرەسىدە حل اېتېلىشى، اگر اخلاقى يىخشى بۇلسە، بېرىلىشى اوچون جدى تۇسىق يۇق ليگىنى بىلدىردى.

فاطمەخانيم اسماعيلنى اونوتگن اېدىمى؟ بىر سۇز بىلن ايتسك، يۇق. اونوتگن اېمس. آرە - سېرە آنەسىنىكى گە بارگن - دە، نى ايش بىلن مشغول ليگىنى سوروشتيرر و اونى دعالر قىلدى. بوگون اۋز فرزندى دەى يېتىشتيرگن ايگى يېتىم گە قندەى دېر خذمت قىلگن بۇلسە، اگر الله رضاسى يۇلىدە بىر- ايگى اديم آتگن بۇلسە، بوندە اسماعيل گە اچىنىش تويغوسى نىنگ، ياشلىگىنى اونىنگ كۆز ياش لرىنى كۇرىب كېچىرگنى نىنگ بو يوك حصەسى بار. تعبىر جايىز بۇلسە، اسماعيل درد چېكىدى، بو درددن آلىنگن عبرت لر، ھمدردلىك تويغوسى فاطمەنى يىخشى يۇل توتىش گە يۇل لەدى. اسماعيلنى شونىنگ اوچون دعا قىلەدى، يامانلىقدن سقلەشى اوچون تىنگرى گە يولوارەدى.

تن آلىش لازم كە، فاطمەخانيم ايگى يېتىم بىلن آوارە بۇلىب، اسماعيل اۋزىنى ايزلب، اۋىلەگنيدېك اسماعيل حقيدە اۋىلە يالمەدى. بو عاقبت سىزلىكدن اېمس، ايگى يېتىم ادىدەگى بورچىنى يىخشراق اۋتش تويغوسىدن دېر، شو سبب دن اېشىگى ادىدن كۇپ بار اۋتگن يوز- قولى كىر تېشىك كلچە ساتوچى بالەنى بلكە اسماعيل دېر دېب دقت بىلن كوزەتەلمەگن دېر. اونىنگ اسماعيل اېكىنى خيالىگە

كېلتىرە ئالمىدى. قالەويرسە، اۋىلەگنىدە نىمە ھەم قىلەئردى؟ اونى اۋز اۋىي گە، اۋز تصرفى گە اېلىش مەكەن اېمىدى - كو؟!

كونلر نىنگ بىرىدە عادلەنى سۈرەب اسماعىل تامانىدىن ساۋچىلر كېلدى. غلطى بۇلدى. كېلگنلر نىنگ كۈپىنى بىلردى. اۋز مەلەسى نىنگ عىاللرى. «اسماعىلنى اۋزىنگ يىخشى بىلەسن»، دېيىشىدى. بىلەدى، البتە، اولردن زىادراق بىلەدى. شو بىلن بىرگە آتەسى بىلن عادلە نىنگ فەكرىنى سۈرەمسەن بىرەر نرسە دېە ئالمىدى. شونى اېتدى. «اسماعىل اۋىلەنىسە عىلچەدە يىشەيدىمى يا يىنە اۋشە آنەسى(!) بىلن بىرگە تورىشەيدىمى؟» - دېب سۈرەدى. طىبىعى كە، عادلەنى سانجە خانىم نىنگ قۇلىگە تاپشىرىپ قۇيە ئالمىدى. اسماعىل عىلچەدە تورماقچى اېكن. بوندن عىلنەمسە ھەم بۇلەدى. دېمەك، بىللەر دوامىدە چىكەن عىلنى قىتە تارتماقچى اېمس... اولرگە آتە-سى بىلن بىر بار اوچرە شىشلىرى كېرەك لىگىنى بىلدىردى. مەھمانلر كېتگىچ، عادلە بىلن سەھىبتەلشەدى. عادلەگە اسماعىل نىنگ يېتەم اېكن لىگى خوش كېلەمە ياتگەندەى.

- مېنى يېتەم گە بېرماقچى مېسىز؟! - دېدى. بوندەى دېمەسلىگى كېرەك اېدى. بلكە اۋزى يېتەم لىگىنى بىلەمەن، يېتەم لىك حىياتىنى يىشمەن، آنە مەھرى گە يۇغرىلگەن عادلە داشگەندەى: يېتەم ھەم اۋزى كىبى انسان اېكن لىگىنى، بلكە يېتەم بۇلمەن لىرگە قرەگندە انسانى كۇپراق قدرلشنى بىلمەدى... و يىنە بىلمەدى كە، اسماعىل عادلەگە فاطمە خانىم نىنگ قىزى بۇلگەنى اوچون اوپلنماقچى اېدى، اونىنگ تىرىبەسىدە اخلاقلى قىز بۇلۇپ يېتەم لىگەنىنى تخمىن اېتگەن اسماعىل عەم بۇيى فاطمە خانىم - نىنگ حەرمەتى اوچون عادلەنى حەرمەت قىلىشىنى قەىدن بىلسىن؟! بو عەزەمەت يىگەت بىر كۈن كۈچەدە اۋزىگە تېشىك كىچە اۋزەتگەن كىچىكەنە ساتوۋچى اېكنىنى قىاقدن تخمىن اېتەئسىن؟!

عادله كېرلى بىر قىز اېمس. اصلىده بو اويده آلىنگن تربيه ترتيب - انتظامنى سېوېش گە، پاكلىككە اهميت بېرىش گە قرەتيلگن. يېتىمىنى ياقىتىرمىسلىك عادت اېمس. اما قرەنگكە، تورموش قورىشنى تكللف اېتىلگىنى ناگاہ يېتىم چىقىپ قالگىنى غلطى تائىر قىلدى و اېشىتىلىشى بىلن «مېنى يېتىم گە بېرماقچىسىز؟» دېب يوباردى. فاطمەخانېم يېتىمىنىگ هم انسان اېكىنى، حتا باشقەلردن هم قىمتلى بۇلىشى ممكن ليگىنى توشونتىردى. اگر بو تكللفنى قبول اېتىشنى ايستمەسە، بونى يېتىمىنى خوشلەمسلىك كېى بىر سېب گە باغلەمس ليگىنى ايتدى.

عادلبېك هم عادلهنى اسماعىل گە بېرىلىشى گە راضى اېدى. اونىنگ فكريچە، اخلاقى درست، ايش - كوچى جايدە يىگىت نىنگ خوشلەمەيدىگن طرفى بىر از فقيرلىگى - يو، يېتىملىگى، خلاص. اما بو اۋىلەيدىگن ايش اېمس. فقيرلىك كېلىب - كېتەيدىگن حال. يېتىملىك آدم نىنگ اختيارىدە اېمس. اختيارى گە ضد طرزەدە اۋز قىزى هم يېتىم اېمس مى؟! گپ فقط فقيرلىكدە بۇلسە، خدا خواھلەسە بو تۇغرىلش ممكن بۇلگن معما. اسماعىلنى يانىگە آلىب، اونگە كمك لىشسە، همەسى كۇنگىلدە - گىدېك بۇلىب كېتەدى.

خلاصە، عادلهنى اسماعىل گە بېرەيدىگن بۇلىشىدى. اسماعىل نىنگ سېوېنچىنى تصويرلش اوچون سۇز هم، تعريف هم يۇق. بونى اونىنگ اۋرنىدە بۇلىب كۇرگن لر، يىخشى بىلشەدى. عسل بېمەگن عسل لذتىنى انگلتىش مشكل ليگىنى تن آلگن لر، اونى بو خصوصە معذور كۇرورلر.

حسین كتە تعطيل گە چىقىپ، اوچىنچى صنف گە اۋتگىنى حقىدەگى خوشخبرنى آلىب كېلدى. تۇى نىنگ شو تعطيل دە اۋتىشى بېلگى لىدى. كىاوى نىنگ دكانىنى تعريفلىشىدى، توشونتىرىشىدى. باردى. قرشى سىدە اۋزى اولدن تىنگن چەرەنى

كۆرۈپ، بىر از شاشكندەى بۇلدى. صحبتلىش دىلر. صحبتلىشكندەى تارتىنچاقلىق
 اۋازىدەى غرىب آهنگ و شكستەلىك هنوز اسماعىل نىنگ يېتىملىگىنى بىلدىرىپ
 تورردى. غرايب واقعه دېب اۋىلەدى: يېتىملىك مشقتى اۋازىدن بىلىنىپ تورگن بىر
 اېركك بىلن، يېتىملىك نېلىگىنى بىلمەگن بىر عىال نىنگ كورەجك تورموشى... بو
 عايله اىچىدە چىن كۈنگىلدىن يىخلىكلىر تىلەدى. سعادىت فقط اۋزىدن قوتىلەيگن
 پروردگارى گە كۈنگلدىن دعالر، نىازلر اېتىدى و كېتىدى.

تۋى مسلمان گە يرشەدىگن دلخوشلىكلر، ترتىب بىلن اۋتكزىلەدىگن بۇلدى. تۋىدە
 عادل بېك و فاطمە خانىم اسماعىل گە آغىر كېلگەدىگن شرطلر قۇيمەگنلىگى نور
 اوستىگە اعلا نور اېدى. حتا عادل بېك و فاطمە خانىم اسماعىل گە بولدىن ياردم ھم
 قىلشەدى، خجلىت بۇلسملىگىنى، بونى اۋزىدن باشقە ھېچ كىم بىلمسلىگىنى
 توشونتىردى. اسماعىل نىنگ كۈزلرى ياشلىنمەى قالمەدى. دنىادە فاطمە آنەلر
 بۇلگىدېك عادل بېكنىنگ ھم تاپىلىشىدىن قناعت حاصل قىلدى. اېرىدەى بو
 فضىلت فاطمە خانىم نىنگ يىللر آشە قىلگن محنتى ئمرەسى دىر، بلكە مجدۇز
 سياحتىدە بىر تىنمەگن عىال گە يۇل حقىنى تۇلەگن آدملىرنىنگ تائىرى دىر. بلكە بو
 فضىلتلر اوندە اولدىن بۇلگن دىر شولر تائىرىدە نىش اتگن دىر.

يېتىمنى يېتىم گە بېرگن فاطمە خانىم بىر كون عادل بېككە التماس قىلدى: «ھېچ
 كىم گە بىلدىرمىسدىن اسماعىل گە بىر از ياردم بېرسك». عادل بېك معقول تاپدى.
 شوندى يىخىلىكلىنى تشوق قىلگىنى اوچون خانىم گە تشكر اظهار اېتىدى. اما اۋزى
 بونى بىر نېچە كون اول عملگە آشىرىپ بۇلگىنىنى ايتىشنى اېر كۇرمەدى. چونكە
 بو ايشنى فاطمە خانىم بىلسىن دېب اېمس، اجرىنى اللەدن كوتىب، دعا اېتگندى.

عادلە بىر كۈن اسماعىل نىنگ كىيىملىرىنى تازەلەرنى ئىچ چۈنتىگىدىن، بىر پىتار رنكى قىرمىزى بۇلگىنى بېلىنىپ تورگن بۇز پىرچەسىنى تاپىپ ئايب، حىران بۇلدى. كىياولىك لىباسى چۈنتىگىگە سالىنگن بو بۇز پىرچەسى نىمە ابدى؟ بىلەلمەدى. پاي اىزىل تازەلەگىچ بۇلسە، ئىچ كىسەگە سالىنمىدى. سېۋىملى ابرى بونى چۈنتىگىدە ئايب يورىشىدىن بىر مقصدى بۇلسە كېرەك، دېيە تىن جايىگە قەيتىپ سالىپ قۇيدى. اقشام سۈرەگندە اسماعىل بېرگن جواب اونى اولگودەى خجالت قىلدى: «رحمتلى انىم نىنگ لىباسىدىن ئالېنگن بىر پىرچە...» عادلە بونى ايتگن اسماعىل نىنگ كۈزلىرىگە قرەمسلىكنى افضل بېلىپ، باشىنى اېگدى.

عادلىك اول اۋىلپ قۇيگندېك اسماعىلنى اۋز يانىگە آلدى. دكاندەگى ايش كۈندىن - كۈن يىخىلەنىپ، قىزىپ بارر، يانىدە بىر ياردىمچى بۇلىشىنى تقاضا اېتردى. بونگە كىاودن باشقەنى لايىق كۇرمىدى. هر بىل منتظم ذكاتنى حسابلې بېرر، بلكە يىنگلىش حساب بۇلگن دېر، وجدانىم، كۇنگلىم تىنچ بۇلسىن، دېب اوستىگە بىر مقدار قۇشردى هم. صندىقنى كېلتىرگن هممال البتە خذمت حقىگە قۇشىمچە چاى پولى آلر و خرسند بۇلىپ، دعالر قىلىپ كېتردى. عادلىك دكاندىن كۇرە باتگن بركەسىنى منەشو يىخىلىكلىر حسابىگە دېب بىلردى. «الله اوچون بېرگنگە الله بېرر»، دېگن لايىھەنى دكانگە آستىرىپ قۇيگندى. بو دكان نىنگ مادى بۇلمسە هم، معنوى بېزەگى ابدى، اوندەگى معنا عادلىك تىجارت ايشلىرىدە قىلدى عمل قىلەدىگن عقىدەلردى بىرى دېر. تۇغرىلىك ايتىشگە آسان، تۇغرىلىككە عمل قىلىش، اونى اساس قىلگن طرزە ايش يورىتىش اېسە جودە مشكل دېر. دكاندە خىالىدىن باشقە ايش قىلمەيدىگن كىمسەلر يوزى قىزىرمىدىن حقىقتىن سۇز اچىپ، تۇغرىلىگىدىن لاف اوروشەدى. «سېندىن باشقەسىگە بو نىرخدە بېرمەيمىن»، - دېگنلر،

عين ماللرنى شو بهاده، حتا ارزن راققه هم اۋزگەرگه بېرىب يوريشەدى و وجدانلرى هم قىيىنلەيدى. شونەدى بىر دورە عادل بېك نىنگ اخلاقى گە ايشانىب، الدنمىلىك لىرنى بىلىب، اونىنگ دكانىگە بە حضور كېلەدىلر. اونى بىلمەگنلر هم بو دكاندن چىقر كنلر الدنمەگنلرى گە امين بۇلەدىلر.

اونىنگ دكانىدە هر نرسە نىنگ اۋز نرخی، اۋز بهاسى بار. بو بها وجدان و قناعت كىبى ايكي حكم قرارى بىلن تصدىقلىگن. تىنگن هم تىمەگن هم بىر نرسەنى بىر نرزدە آلەدى. بعضى مال بهاسى پست قۇيىلىشى خرىدار نىنگ غلطى - غلطى قرەب قۇيىشى گە سبب بۇلەدى. سۇرىدەى و كىچىلىگى بارلىگىنى بىلەدى. كىچىلىك بىر قرەشە سىزىلمس درجەدە. نتيجهدە خرىدار او مالنى آلەدى. كېتەياتىب بو قصور ايتىلمەگندە بىلمس لىگىنى، دنياده يخشى آدم لر بارلىگىنى و ينه دكان گە كېلىشىنى اۋىلب، خرسند بۇلىب كېتەدى. دكاندە اېسە، مال نىنگ قصورىنى ايتىب ساتەدىگن، الله گە و انسان لرگە نسبتن اخلاقى وظيفەنى يخشى اۋتەيدىگن، اۋزىنى تۇغرىلىككە يۈلەيدىگن، الله گە شكر اېتماق بىلن مشغول بۇلگن بىر عادل بېك قالگندى.

باشقەلدە تاپىلمە باتگن ماللرنىنگ بهاسى هم اونىنگ دكانىدە زىادە كۆرسە- تىلمەيدى. ياكە كىياب مال بهاسىنى آشىرىش اوچون سقلىب قۇيمەيدى. چىت اېل محصولاتى گە غلىجەدە جاي قىلىب قۇبىگن. خرىدار گە اگر خواهلسە، تركىدە ايشلنگن، پولى تركىدە قالەدىگن مال بېرىشىنى ايتەدى. خرىدار ايشلب كۆرمەگن مالنى آلىشىنى اىستەمەيدى. عادل بېك سۇرەيدى:

- پولىنگ چىنگە - اجنبى گە كېتىشى گە، ملت نىنگ قشاقلىشىشى گە راضى ميسن؟

- جانىم، سېن گە نىمە؟! سېن خواهلەگنىمنى بېر.

- بېرەن. لېكىن بو ساتىلمەيدى. خرىدار حىران. «ساتىلمەسە نېگە دكاندە تورىيدى؟ بو قندەى گې؟ بارىب تورگن معامالەسىزلىك»، دېب اۋىلەيدى.

- يىخشى، لېكىن نىمايش گە قۇيگىنى سىن بونى؟

- ھە، نىمايش اوچون سقلەيىمىن. نىمە المىقچى لىگىنى، پولى قەياققە، كىملىرگە كېتىشى نى بىلمىيىكىن دېب سقلەيىمىن. قەياقدن بىلەسن بو ماللىر ايچىگە بىزنى بىز بۇلىشدىن چىقارەيدىگن مادەلر ارەلشتىرىلمەگىنى؟! ذرەسى بۇلگندە ھەم، پولى ملىت كىسەسىدىن چىقىپ، اۋزگە ملىت نىنگ، مىلن، يىھودى نىنگ كىسەسىگە توشەدى. حال بوگە، تورك مالىنى آلنىگ، پولى تركىيەدە قالەدى...

خرىدار بو صحبتدن سۇنگ تولىيە ايتىلگن مالنى آلەدى ياكە المىسدىن چىقىپ كېتەدى. او بوندن سۇنگ اېسكى عادىدە قالەدىمى؟ ياكە توشونىب، مىلى سرمايە محافظەسى يۇلىدە بىر قدم تىشلەيدىمى؟ بو اونىنگ وجدانىگە باغلىق. نې بۇلگندە ھەم عادل بېكىنىگ ايشى راحت. «ايكى چقە دېب مىلى سرمايەگە خىانت قىلەمى؟!»- دېب وظىفەسىنى اۋتەيدى ھەمە خرىدارگە جواب بىر اۋى توشونچە بېرىپ قۇيەدى. خرىدارنىنگ ھىچ نرسە المىسدىن چىقىپ كېتىشى معما اېمس. كون كېلىپ، بو ملىت اۋر محصولاتىدىن باشقەسىنى مناسب كۇرمىسلىكنى انگلەب يېتەدى.

بو توشونچە عادل بېككە قندەى كېلدى؟

اعتراف اېتماق كېرەككە، ايلگرى بوندەى فىكرلمەسدى. تۇغرى، توزوك، حرىكت چن اېدى. شونىنگ بىلن بىرگە آلگن گزلمە ياكە ايشىاسى اۋزىمىزنىكىمى، يۇقىمى دېب قىزىقمىس، شونچەكە ياقىتىرگىنىنى آلردى، خلاص. بو حال حسين امام خطىب مکتىبى نىنگ بېشىنچى صىفىگە بارىشىگە قدر دوام اېتدى.

حسین درس دن تشقرى اۋقىگن بىر تفسیر کتابیدن قرآن آیتلرنى نینگ كۆپى نازل بۇلىشى گە يهودى لرنىنگ تربيه سىزلىگى سبب بۇلگىنىنى يىلىب آلدى. اۋشە جابدن سودادەگى قلابلىك لرنىنگ اكثرىتى انە شو مەلت گە خاص اېكنلىگىنى، اولر اۋزگە مەلت لرنى تاش، ابگار اېتىش مقصدیدە تورلى حیلەلر ایشلەتىشنى يىلىب آلدى. بو يىلىملردن عادل بېكنى هم خبردار اېتدى.

كون كېلىپ، عادل بېك ایشىنى اولگورچى، كۇتارە سوداگە اۋتكزدى حرام يۇل بىلن بايىگن لرگە حلال و شرعى يۇل بىلن هم بايىشى مەمکن لیگىنى اثباتلەدى. حیلە كار و حرام خوار او دنیاده گینه اېمس، بو دنیاده هم تاپگىنىنى بە حضور، بې مالل يپالمس لیگى قىلمىش گە جزا اېمس مى؟

عادل بېككە بعضن يقين تومن لردن ضرور ماللر سۇره لگن طلب مکتوبلرى كېلردى. بو طلبلرنىنگ بىر قىسمىنى قاندىرردى، قاندىرىلمەگن قىسمى اوچون طلبگارلرگە مکتوبلر يۇللب «تاپىلمەگن چىت اېل محصولاتلرى اۋرنىگە خواهله سنگىز، اۋزىمىزنىكى دن يوباره من!» دەپ تکلېف بىلدىرردى. بو مکتوبلر كۇپىنچە یخشى نتيجهلر بېرردى.

مەمكەت دن تشقرىگە آلىب كېتە ياتگن پول مسألە نىنگ بىر تامانى، مسألە نىنگ باشقە تامانى - او ياقدن كېلە ياتگن ازوق - اوقت محصولاتلرى نىنگ صفتى قنقە لیگى. كوندن - كون آر تىب بارە ياتگن تورلى خستە لىكلرنىنگ بونگە هېچ قندەى علاقەسى يۇقمىكن؟! اونده آلدین كۆز كۇرىب، قولاق اېشىتمەگن تامير قاتىش گە اۋخشس كسلىكلر آسمان دن توشە پىتى مى؟ طبعى، اۋزىنگ متخصص بۇلمەگن ساحەلردە قطعى سۇز اېتىش یخشى اېمس. اما، آتە - بابالرىمىز بې چىزگە « گاوردن دۇست بۇلمس » دېيىشمەگن.

عادل بېك اۋغلىنىنى امام خىطبى مەكتىبىگە بېرىشنىڭ ئالدىن ئىككىلىنىشىنى نى ئېسىلەدى. اۋغلىنىنى بو اۋقىش گە بېرگىنىدىن پىشمان اېمىس. او بىلەن قىلگەن صىمىمى صىحت لىرى نىتىجەسىدە تىجارىتدە، فىكر و اخلاقىدە كىتە اۋزگىرىشلەر بۇلگىنىدىن عادل بېك جودە ھىم مەمنون. ھىسەن امام خىطبى مەكتىبىگە قىد اېتىلگىچ، عادل بېك گاھا اېردال بېككە رۇپەرە كېلىپ قالگىنىدە پىچىنگ و مەنتدارلىگى گە اھمىت بېرمەسدى. اېردال بېك:

- كىم نى دەسە - دەسەن، عادل بېك، سىز ىنگىلىشدىن گىزى.

- اېردال بېك، ىنگىلىشگەن بۇلسم ھىم مەمنون مەن. فىقۇ ىنگىلىشگەننى نى اثبات اېتىش قالدى، بوندەى آدمىنىنگ تاپىلىشى گە اىشانمەىمەن. سىزگە تىجارى حىياتىن مەثال كېلتىرەى: تىصور اېتىنگ كە، بىر مال فىقۇ مەنىنگ قۇلىمدە بار. مەلتىنىنگ بو مالگە اھتىياجى كىتە، بلىند نىخ قۇبىشىم نى كىم مەنغ اېتە آلەدى؟

مەثل، اتوبوس بېكىتدە ىىگرمە بېش كوروشلىك گازلى سوو اېللىك، حتا ىېتىمىش بېش كوروش گە ساتىلەدى. گزىتەلر كۇپىنچە كىتە شەرلردە كىملىرىنىنگ دىر كىسل آت و اېشك سۇبىب ساتىلەياتگىندە اوشلىگىنى نى يازىشەدى. بولر يالغان بۇلسە، بو يامانلىرىنىنگ آلدىنى آلماق، يالغان بۇلمسە، بولرنى حقىقت صىقتىدە قىبول قىلماق مەجبورىتىدە مىز. وىداننى اصلاح قىلىش گە ھىكومەت ھىم عاجز. ھىر انساننىنىنگ باشىگە ىبىتەدن نىظارتچى قۇبەآلمەىدى. ھىر دكان نى و دكانچى نى ھىر كون، ھىر ساعەت نىظارت قىلەآلمەىدى. خرىدارگە مالنىنگ كەمچىلىگى نى اىتمەسم، اىتىش گە مەنى كىم مەجبور قىلەدى؟ قىتەرىب آلىب كېلگىنگە، بونى اۋزىنگ قىلىپ كېلتىردىنگ دەپ تۇھمەت قىلىسم چە؟ كىم مەنى قىتەردەى؟ اېرتەگە بەھاسى آشەدىگە بىر مالنى اوىمىدە ياكە باشقە جاىدە سقلىب، كېلگىندە چىقىرسىم، كىم ارەلشەدى بونگە؟ ھىكومەت بولرنىنىنگ قىنچەسىدىن خىبر تاپەدى؟ نېچەسىنى اودەلەىدى، نېچەسىگە اولگورىب،

قنچەسىگە اولگورمەيدى؟ بونقە واقەلەر تجارتدە قنچەدن - قنچە؟! قۇلىمدەگى مال توگەگونچە اېسكى بەھادە ساتسىم، بونگە كىمراق فايدە كۇرىشىنى ياقىتىرگىنىم سىب اېمىس. بو اللەدن قۇرقىشىمىدن، وجدان تويغوسىدىن. سىدىوننىنگ اىلك اچىلگن كون چۇكىشى گە نىمە دېسىز؟ سىدىون قورلىشىدە علم يېترلى بۇلمەگنمى؟ يا كە اخلاق اىلك اچىلگن كون ياقىتىرمىسدىن كېتمان، بېل، چۇككىچ بىلن قولتىدىلمى؟ بىلكە قورولودەگى نقصان وجدان حاكىمىتىنىنگ اللە بوپوروغى بىلن نظارت قىلمەى قالىشى نىتىجەسى دېر؟

عادىل بېك اېردال بېكىنىنگ يوزىگە جواب كوتىگندەى بىر پىس قرەب تورگىچ، دوام اېتدى:

- اېردال بېك، حىياتىمدە، تجارتىمدە كېچەگە نىستىن بوگون يىخشى تامانگە اۋگىزىش بۇلگن بۇلسە، بونىنگ بىرىنچى سىبى اۋغلىم اۋقىگن كىتابلردن فايدەلنگىنىم، او بىلن دىن، معنویت بارەسىدە مذاكرە قىلگىنىم، اخلاق تۇغرىسىدە صحبتلىشگىنىم دېر. عادىل بېك بوندىن سۇنگ اېردال بېك بىلن بىرار مرتە بحثلىشمەدى. بحثلىشسەدە، نىتىجە اۋزگرەدى دەپ بۇلمىسدى. عادىل بېك تۇغرى گېپىردى، عادىل بېك اۋغلى طفىلى بىلمەگن ساحەلردن خبردار بۇلدى، انچەگىنە معلومات اآدى. بوگونگچە فقط نمازخوان بىر مسلمان اېدى، خلاص. فاطمە خانىمگە اوبىلەنىپ، قرانكريم اۋقىشىنى اۋرگندى، نىتىجەدە بىر قطار فعلى هم يىخشىلىندى، مثلىن مرحومه خانىنى حقى گە هر كون تالوت قىلماقنى، اونىنگ روحيگە بىغىشلىب صدقەلر بىرماقنى عادت قىلدى، شو سىبدىن خانىمگە بۇلگن حرمتى سۇنگىسىز. اوندە بىر عىالدە بۇلىشى كېرەك بۇلگن بىر تلى خصوصىتلىر بار اېدى. قرشى سىدەگى اېرى بۇلسە ھمتورى، صمىمى سۇزلر، يىخشى نىت بىلن يۇل كۇرستەدى. اۋزىنى كتە توتىش، توصىبە اېتگن نرسەنى

تۇغرى چىقسە، يوزگە سالىشىدەى تىرىبەسىزلىكىنى اوندە كۇرمەدى. اۋغلىنىنگ اۋقىشىدىن فقط فايدەلر كۇرگىنىنى انكار اېتەلمەيدى.

عادلبېكىنىنگ دكاندەگى عقىدەلرىدىن بىرى تۇغرىلىك بۇلسە، ايككىنچىسى قناعت اېدى. ھە، اوندە قناعت موجود اېدى. فقط اونىنگ بامداد دن سۇنگ تا خفتن گچە نماز وقتلرىدىن تشقرى دايم دكاندە بۇلىشىنى كۇرگنلر بو قناعتنى انگلشلىرى مشكل. ھم قناعت صاحى بۇلماق ھم آقشام گچە ايشلەماق... اگر بو دعوا تۇغرى بۇلسە، قناعتنىنگ باشقە بىر معناسى باردىر؟!

ھە، قناعت بىر لقمە، بىر خرقة، دېب ياتىب، بوگون بېگولىك تاتىب، اېرتەنى اۋىلە-مسلىك اېمس. حسابسىز باى بۇلىشنىنگ ھم قناعتگە ضررى يۇق. فقط انسان بو مالگە اېمس بو مالىنى بېرگن و خواھلەگندە اىلب قۇبە ائەدىگن قدرتگە اېگە الله-گە قول اېكىنىنى انگلسە بس. بولگە قول بۇلمسە، اويدە پولدن باشقەسىگە اۋرىن قالدىرمەياتگنلردن بۇلمسە، پول اوچون الله رضاسىنى ترك اېتىش اۋرنىگە الله رضاسى اوچون پولدىن كېچە ائەدىگن، پول و ملك ارتىشى آچ كۇزلىكىنى اېمس، شكرنى ارتىرىشى لازم. الله يۇلىدە بىر پاغانە يوكسلماق اوچون پولنى بىر نروان دېب بىلەدى و فايدەلنەدى. آقشام اويگە كېلگندە «قنچە تاپدىم»، دېب اېمس، «قندەى تاپدىم، حرام ارەلش كېتمەدىمى؟» دېب اۋىلردى. عادلبېكىنىنگ قناعتى شوندەى بىر قناعت دىر.

ھە، تۇپلەگن بايلىگى حسابىنى رىبى گە قندەى بېرەجگىنى، يىخى حلال ايشلش ھم عبادت اېكىنىنى اۋىلەگن انساننى قناعتسىز دېب بۇلمەيدى.

«دنيا و آخرت نىنگ اېنگ شرفلى اخلاقى نى سېن گە اۋرگتەيىنمى؟ سېنى ترك اېتگن نىنگ حالىگە رعايت، سېنى محروم اېتگن گە يىخشى لىك و اكرام، سېن گە ظلم اېتگن گە كېچىرىملى معالجه.»

رسول الله (ص)

تگىدن يازمه خطلر بىلن حسين نىنگ بيرەم بىلن تبرىكلرى، صحت و سلامتلىك تىلب قالگن نىتلرى جاي اَلگندى. بو تبرىك خطى اسماعيل نىنگ كۈنگلىنى تىترە- تىب يوباردى. بو تبرىكى نى اَلب، اۋن دقيقه اۋتر- اۋتمس عادلە بىلن بيرگە سانجە- خانىم قۈلىنى اۋپماق اوچون يۈلگە اتلندى. شو آندە اېشىك اچىلىپ بيرەم تبرىكى گە كېلگن سانجە خانىم كىرىپ كېلدى. سانجە خانىم خستەلىگى پىتىدە اسماعىلدىن كۈرگن يىخشىلىك تائىردە تۈبە سوويدە يووينىپ، پاكلەنىپ، اسماعىل ھم فاطمە- خانىم نىنگ تشويقى، حسين نىنگ تبرىكى تائىردە مروتنن يىراق توغولرنى قووب، بىر- بىرنى حىيات بىلن تبرىكلش حضورى گە و لذتى گە اېرىشىدۇلر. بو اولرنىنگ حىياتى دوامىدە دلدن كېلگن بىر اىستك بىلن «آنم»، «بالم» دىيە قوچاقلىشىپ كۈرىشگن اىلك بىرەملرى اېدى.

بىر ساعتلر اۋتىرگچ، كېتەياتىپ آنە قرشى سىدە رۇمالىنى توزەتەياتگن سانجە خانىم- نىنگ كۈزلرى آينە گە پردە گە اۋخشە تىب اىلىپ قۇيىلگن اېسكى بۇز پرچەسى گە توشدى. يىللر قەرىدن كۈنگىلسىز بىر خاطرە جانلندى. بۇز كۈرپچەسى گە غرىب لرچە قول اۋزەتگن ججى يېتىم اسماعىل كۈز آلدى گە كېلدى. رۇمالىنى توزەتگن بۇلىپ بۇزنى آلدى، كۈزباش لرىنى اونگە اربىتىپ و جايى گە قۇيدى. اويدن چىقركن لبلرى پىچىرىلپ، شو بۇزدن بۇلگن لباس اېگەسى گە «فاتحە» اۋقردى.

حسین استامبولدن تحصیلنى تاماملى كېلىشى، بىردىن ایش گە جايلىشمىدىن اول عسکرلىك بورچىنى اۋتب كېلىشىنى اۋىلىپ يورردى. لېكىن آنەسىنىڭ بىر يىل بۇلسە ھم اۋقتوچىلىك قىلىپ اسمىنىڭ، كىسىنىڭنى مستحکمە دېگن تىكلىنى قىبول قىلىپ فايده كوردى. حقيقتن بو اۋزى اوچون يىشى بۇلدى. بىر يىلدىن سۇنگ عسکرلىككە جۇنەيانگن حسيننى كوزەتماق اوچون كېلىگنلر اوینى تۇلدىردى. عادلە بىلن سامحە آغلرلىنىڭ سفر خلتەسىنى حاضرلر، اۋغىلرلىنى عسکرلىككە يوبارگنلر خاطرەلرینى سۇزلردىلر. وقت يىقىلىشگن سايىن ھىجان ھم آرتىب بارردى. نھایت ایرىلىق دىقیقەلر كېلىگندە اېرککلر طرفىدە اۋتىرگن حسین آنەسىنىڭ قۇلىنى اۋپماق، قرىنداشلرى بىلن خىرلشماق اوچون اىچكرى كىرگىدە ھىجان سۇنگى نقتەگە بېتىدى. حسین:

- آنە، دعا قىلىنگ،- دېب قۇلىنى اۋىپ قوچگندە كۇزلر ياش گە تۇلدى، آرقەسىگە اۋگىرىلىپ رۇمالچەسى بىلن كۇزلرینى اړىتگنلر بۇلدى. فاطمەخانیم اۋغلىنى قۇچگندىن سۇنگ، ماۋوس، لېكىن صىمى اۋاز بىلن شوندى دەدى:

- قرە اۋغلىم، بوگونگچە سېن گە قرەماق بىزنىڭ وظىفەمىز اېدى. بوگوندىن سۇنگ بىزگە قرەماق سېنىڭ وظىفەنگ بۇلور. حىياتىنگدە اۋتەشىنىڭ كېرەك بۇلگن وظىفەلرینىڭ اېنگ اولوغلىرىدىن بىرىنى ادا اېتماققە كېتەپپىسن. اىستردىمكە، تۇغرىلىقدىن، صىمىدىن ایرىلمەگىسن. اگر بىر بار نا جدى حرىك قىلىپ، وطن خىزمىتىگە خىلە ارەلشتىرسىڭ، سېندىن راضى اېمىسن. نوبتچىلىكدە ھر آن مېنگە، قرىنداشلرېنگگە ھجوم قىلماقچى بۇلگن دشمن قرشى سىگە چىققندە سېرگك، بىدار و ھوشيار بۇل! يورگندە قىدىمىڭنى دشمننى اېزەياتگندە باس. مېنى الله حضورىدە اولتېرىپ قۇيمە! وطن مدافەسىدە خىانت قىلگن اۋشەنىڭ آنەسى

احوالىنى باشىمىگە سالمە. مېنى شىرمىدەلىككە توشىرمە! اگر سۆزلىرىم گە عمل قىلىنىپ، ارقىنگە سېنى كېچە - كوندوز دعا قىلگن بىر ائنگن بار. سېن اونى تاپەسن. اگر سۆزلىرىم گە عمل قىلمەسەن، يانىم گە قىتمە و مېنى آنە دېمەگى سىن اۋغىم! مېلى، الله سلامت سقەسەن و سېنى ايكى دىيادە عزيز مكرم اېتسىن!...

فاطمە خانىم نىنگ سۆزلىرى اطرافدن اېشىتىلگن ھىقىلېب يىغلىش لىرگە قارىشىپ كېتىدى. لېكىن او مىنانت نى قۇلدىن قۇيمەدى. حسين باشقەرلەر بىلەن ھەم خىرلىشىپ، ايرىلدى. او اېشىكىدىن چىقىشى بىلەن درحال جاي نماز اوزرە قۇل باغلب تورگن، پروردگار بىلەن نماز بىلەن مەد تىلەگن فاطمە خانىم دە ھەر آنە كۆرىلمەگن بىر حىيات مەجسەم اېدى. سلام بېرىپ، سماگە قىلغان كۆكلەر و رەببى گە باغلىنىپ كۈنىگىل، كۆزلىرىدىن سانسىز اېنگن ياشلار و قىمىرلەگن لىلەر بېچىرىپ، عالي پروردگاردىن نېلەرنى دەر سۇرەپ، اونى سىزالتىجار و دعالر قىلدى. اى بارىپ، امان كېلسىن!... دېپ دعا قىلىپ اجرە شەگىلەردىن ايكىتەسى نىنگ ارەسىدەگى بو سەھىپەنى كۆرىنىپ.

- فاطمە خانىم نى ايتىنىپ، بالەگە كېتەر چاغدە اغير گېلەر قىلمەدىمى؟ مىنىگ قىلسە ھەم اۋغى بار اويىدە مەزە قالمەيدى - دە.

- مېنىمچە، اوندى اېمىس، اېگەچىم. تۇغرى سىنى ايتسەم، سىز يىنگلىشەپسىز. سۆزلىرىم سىزگە اچىق تويولسە - دە، يىخىلىپ اوچون ايتىلدى. مېنىمچە، ھەر آنە شوندى سۆزلىشى كېرەك. الله اوچون گۈزەل، يىخى سۆزلىرى ايتدى.

حسین نىنگ يۇل خلتەسىنى بېكىنگەچە اسماعىل اېلتدى. بېكىتدە يۇلاوچىلەر مېنە- دىگن اتوبوس باگەچىنى ياش يىگىت اچىپ، اونىنگ خلتەسىنى ادى. حسين بو يىگىت نى كۆزلىرىدىن تىنگەندە بۇلدى.

بىر مەت اېسلەدى. بو ارەدە شافىيار نىنگ:

- يلماز، تېزراق قىمىرلە!- دېب بقىرىشى اونگە باشلنغىچ مکتب دەگى يېتىم صنفداشى يلمازنى اېسلەدى. تىمە پىدىگن حالگە كېلىدى. بالە لىكدن قالگن - فقط كۆزلىرى نىنگ رنگى. او بىلن بىر- ايگى آغىز گېلشماقنى قنچەلر اىستردى. اما او ايش بىلن بند، اۋزى هم كوزە تىب كېلگن لىر بىلن خىرلشيشى كېرەك. اسماعىل بىلن قوچاقلىشركن، بو يىگىت گە اعتبار بېرىشنى، علاجىنى تاپسە بىر ايش گە جايلىشنى التماس قىلدى. اتوبوس گە مىندى. اۋزگە قۇل سىلتە ياتگن لىر بىلن خىرلشيب، استانبول سىرى يۇل آلدى.

اسماعىل و يلماز ايگىسى هم يېتىملىك حىياتىنى كۆرگن، اونىنگ مشق تلىرى بىلن كورەشگن دردداش، تقدىرداش اېدىلر. سالاملىشىشدا باشلنگن تىنىشيش بىر- ايگى آيدە قلىن دۇستلىككە ايلندى. اسماعىل صنفداشى حسين نىنگ پاچاسى اېكىنىنى اېشىتگن يلماز اونگە يانيدە يقىن معاملە دە بۇلدى. او هم اسماعىل نى «پاچا»، دىبە باشلەدى. جماعت بىلن آلدى - بېردى دە حىلە ايشلتمەگن عادل بېك نىنگ ايشى كوندن - كون ايلگرى لە بارردى. و بىر اۋزى اولگورمس، يەنە بىر كىشى نىنگ ياردمىگە احتىياج سېزدى. حسين عسكەرلىككە كېتگنى گە بېش آى بۇلدى. عادل بېك دكان ايشلىرى گە اېندى يەنە بىر آدم ارەلشيش نى اىستردى. ايگى كىشى بۇلىب حرەت قىلسەلر هم عبادت، هم ايش آقسەمىدى. عادل بېك نىنگ حىياتى عقىدەسى دىنى و دىناۋى ايش بىر- بىرىگە خلل بېرىش گە يۇل قۇيمسلىك، عكسىنچە، بىر- بىرىنى تۇلدىرىپ، گۈزەللىشتىرىپ، بىر- بىرىگە ياردمچى بۇلىش گە اېرىشيش، پىغمبر نىنگ «دىنانىنگ ايشلىرىنى هېچ قچان اولمە پىدىگندېك، آخرت ايشلىرىنى اېرتە گە اولمە پىدىگندېك ادا اېت!» دېگن امرىنى حرف - حرفچە تطىيق اېتىش عزمىدن هېچ بىر منفعت قە تىرالمىدى. حىيات دە اېنگ يىخسى مؤفقىت

قازانیش نینگ سىرى شونىدەدیر. بو بارەدە صحبتلىشكنلر اسماعيل اۋزى نینگ و حسين نینگ دۇستى يلمازدن سۇز اچدى. يلماز اپرته سيگه باق ايشنى باشلب يوباردى. بىر هفته اۋتېب كېلگن حسين دۇستى دكانده ايشله يانگىنى كۇريب خرسند بۇلدى. باشلنغىچ مکتبەدەگى ججى جفاکش يلماز اولغە ييب، بىر عظمت گە ايلندى. ملکه سىزليگى بىر قرەشده بىلینردى. شونینگ بیلن بىرگە قندەى دیر ایشلر قیلیش گە تیریشر، شو ایشده قالیش گە هوسمند اپکنى كۇرینیب تورەدى. اولگى كسیبدن كۇرە توزوك، تازه و قولەى ایش گە يۇلیقىش ممنونیتی نى يوزیدن اۇقىش ممكن اېدى.

باشلنغىچ مکتبەنى توگتگج، اۋگى انەسى كۇپ يشەمەدى. يلماز اپرکین نفس آلدى، انەسى محمودبېك اوچینچى بار اوپلینیش نى خواهلهدى. چونکه ايکینچى بار اوپلنگنى گە هم پشیمان اېدى.

آته - اۋغیل قولدهى يشب، ایشلب يوررکن بىر کون دکان گە كیریب ياکه يېنگیل، لېکن قيمت بها بويوملرنى اۋمرگن اۋغرى نینگ كئافتى بیلن شكایت سىز يشەياتگن کونلرى گە سۇنگ نقطه قۇيدى. اېندى بو ایشدن بىر نتيجه چىقمسدى. محمودبېك دكانده فالگن بار- يۇق مالنى چيقاریب ساتدى. ساتدى - يو شو هفته اۋزى هم دنيدان قۇل تارتدى، اېتك سيلتهدى. حیات نینگ حسايینی بېرماق اوچون اۋزىگە حیات اعطا اېتگن نینگ حضورىگە كېتدى. جنازه خرچتلىردن آرتیب قالگن بىر نېچه كوریش كۇنگىلى يريم يلمازگە قنچه گچه يېتردى؟! باشلنغىچ مکتبەدن سۇنگ اۇقىش گە امکان بۇلمەگن، هنرسىز باله گە همه ليک و شافيار يارمچيلىگيدن باشقه ایش تاپيلرمېدى؟ يلماز هم اتوبوس بېكتلريدە بىر مدت يۇنەليشلرنى اعلان قیلوچى جرچى بۇلیب ایشلهدى. بو آرەدە هیدواچيگە ياردمچى ضرور اېدى، دراو

ايشنى باشلىب يوباردى. فقط ايش دن كۈنگلى تۇلمس، حضورلەمسدى. آقشام توشيب اويگە كېلگىچ، هارغىنلىكدن بوتون وجودى، روحى، كۈنگلى راحت سىزلندردى. پاكىزه راق، بىر ايش گە جايلا شىشنى شونچەلر اىستردى كە... حسين عسكەرلىككە جۈنەياتگن كوندە اسماعيل نىنگ قۇلیدن جمادان نى آلرکن، حسين نى بىر قرەشده تىنگىنى، لېكن بو ياردمچى، جامه كارده كۈرىنىش اونگە آزار بېرىشى ممكن ليگىنى اۋىلب اۋزىنى تىمەنگن گە ايشنى افضل كۈردى. حسين نى بىر جەت دن قىنداش حسابلردى. چونكە، ظلم استىده قالگن اۋشە آغىر كونلرە كۈنگىل يارەسى گە اونىنگ آنەسى ملحم قۇيدى، بغرى گە باسدى، مەر- شفقّت تۇلە باشقەلرنى سېزدى، آنە دېماق نىنگ تعريف سىز هيچانىنى تويدى و اووندى.

اۋشە كوندن كېيىن حسين نى گرچ گچە آلىب كېلگن اسماعيل نى تېز- تېز كۈرردى. اول سالاملىشيب اۋتيرىشدى، كېيىن - كېيىن بىر- ايكي دقيقه صحبتلاشەديگن بۇلىشدى. همدردلىك اولرنى دراو دۇستلشتىردى. مسالە نىنگ يەنە بىر تامانى يىلماز گۈدك ليگىدە بىرگە اۋىنەنگن عادلە گە اسماعيل اۋىلنگندى. بىر كون اسماعيل دكانلرى گە ايش تكليف اېتگندە يىلماز بو تكليفنى ممنونيت بىلن قبول اېتدى.

آرەدن بىر نېچە آى اۋتدى. ايشنى ياقديرر، چرچمەگىنى بىلمس، بېرىلىب حرکت قىلردى. عادل بېك هم خرسند اېدى. يىلماز دەگى غرىبلىك حسى يۇقالىب، آدم لرگە ھوتگە ارەلشيب، كۈتارىنكى، دماغى چاغ بۇلىب قالىشى گە، نېك بىك حرکتلر قىلىشى گە سببچى بۇلردى. اسماعيل بىر كون يىلماز بىلن يالغوز قالگندە دايم ايتماقچى بۇلگن، ليكن ايتالمى يورگن بىر دردى بارلىگىنى، بونى كۇپدن پەيقب يورگنىنى ايتدى. يىلماز تارتىنچاقلىك بىلن اۋىلنىش وقتى كېلگىنىنى، ليكن قۇلیدە هيچ وقاسى يوقلىگىنى، اۋزىگە ياردم كېرەك ليگىنى سۆزلەدى. كىم گە اۋىلنماقچى

اېكىنى سۈرەگندە، يىلماز اويەلىب جىمىب قالدى و باشىنى اېگدى. يوزى اويتىدن قىزىب كېتىدى. اسماعىل آسماندىن توشگىنى يۇق. كۈنگلى نىمەلرنى دىر سېزدى. وضىعت اولا فاطمە انەسى بىلن مصلحتلشيشىنى تقاضا اېتەدى. كۈنگلىدە شونگە قىزار قىلدى و اونگە ايتدى، فاطمەخانىم ممنون بۇلدى. «دېمك، الله مېنگە ايگى اېمس، تۇرت يېتىم گە انە بۇلىشىنى نصىب اېتىگن اېكن، اۋغلىم نىمە دېيىمىن، الله-نىنگ بو لطفى كرمىنى قندەى قرشيلهيمىن، بىلمەيمىن» دېدى، سۇنگرە كۈزلىرىدىن تۈكىلگن ايگى تامچى ياشىنى يېتىملىرىنىگ يارەسى گە ملحم بۇلگن، ملحم سورگن برماقلىرى بىلن سىدىردى. عادلەنى بىر يېتىم گە اوزەتگندىن بېرى نامازدىن سۇنگ هر ايش گە قادر اللهنىنگ لطف و كرمىدىن اميدوار بۇلىپ، «يارب، سامحەنى ھم بىر پاكىزە يېتىم گە نصىب ايلە، بوگونگچە عدالت بىلن دعالرىم نى اجابت اېتىگىنگىدېك، قىزىم گە ھم بخت سعادتلى تورموش نصىب ايلە، مېنى بو تورموشنى كۈرىپ، حلاوت تاپىش گە مۇقق عيال، اۋكسىكلىرىنىگ، غرىبلىرىنىگ، يېتىملىرىنىگ سلطانى حىبب اكرمىنىگ حرمتلىرىگە...» دېب دعا قىلىشىنى اونوتمىدى، منە دعاسى قىبول بۇلگننىنگ ايلك مۇدەسى. اېندىگى تىلەگى عادلېككىنىنگ بو ايشىنى معقول تاپىشى اېدى. اويدە تۇى گە حاضرلىكلر كۈرىلەيتى. عادلەنىنگ اېمكلب قالگن اۋغلىنى بىرى دە اوخلەياتگن بويوك انە قۇلىدە گاھا آغىر-وزمىن اۋگىرىلەياتگن تىسبىح دانەلىرى. گاھا دېرەزە آلدىدە كۈزلىرىدىن بىرى بىلن اۋتېرىپ، ارە - سىرە كۈرىنگن قوياش ضىياسى گە باققندە يوز-كۈزلىرىنى نورلنتىروچى قراننى قىزى ھم اېشىتەدىگن درجەدە ساكن و مېيىن اۋازدە اۋقىردى. اونىنگ كونلىرى شو تخلىت كېچردى...